



Farsta 2:1, korsningen Magelungsvägen/Farstavägen, Stockholm

Kulturmiljöanalys

2023-01-27

UPPDRAG

Uppdragsnummer: 326234
Titel på rapporten: Kulturmiljöanalys Farsta 2:1, korsningen Magelungsvägen/Farstavägen, Stockholm

Datum: 2023-01-27

MEDVERKANDE

Beställare (kontaktperson): Byggnadsfirman Erik Wallin AB (Axel Löfdahl), Wallenstam Fastigheter 325 AB (Emma Hedenryd), Brabo Stockholm AB (Sofia Blixt)

Uppdragsansvarig: Martin Lagergren

Handläggare: Saara Gröhn, Reichmann Antikvarier AB

ÖVRIGT

Omslagsfoto: *Korsningen Magelungsvägen/Farstavägen mot sydost, omkring 1983 före rivning av villa Ekebo i Kv. Skarpö 2. Källa: Farsta hembyggsförening.*

Rapport: *Rapporten läses vid utskrift i liggande A3.*
Bilder och illustrationer är skapade av Tyréns Sverige AB om inget annat anges.

Tyréns Sverige AB

Tel: 010 452 20 00
www.tyrens.se

Säte Stockholm
Org.Nr: 556194-7986

INNEHÅLL

INLEDNING.....	5
Bakgrund och syfte	5
Avgränsningar	5
Tidigare utredningar	5
Disposition	5
Metod	7
FÖRUTSÄTTNINGAR.....	8
Översiktsplan.....	8
Stockholms byggnadsordning	9
Stockholms Arkitekturpolicy	10
Gällande Stadsplaner	11
Plan- och bygglagen	15
Kulturhistorisk klassificering.....	16
Miljöbalken (1988:808).....	16
HISTORIK.....	17
Farstas äldre bebyggelse	17
Efterkrigstidens förstäder	19
Punkthusens tid	20
Planläggning av Farsta	23
Bebyggelse	26
Farsta centrum.....	28
Bilismen och trafiksepareringen	29
Stockholm stad småstugebyrå	29
Cirkulationsplats i korsningen Farstavägen/Magelungsvägen.....	30
Farsta strand planeras	31
FÖRÄNDRINGAR - FÖRTÄTNINGAR.....	32
Småhusbebyggelse väster om planområdet	33
Lokalcentrumet runt magelungsvägen	36
1950-talsbebyggelse norr om järnvägen	42
Förtätningar med nya kvarter	45

NULÄGE OCH KARAKTÄRSDRAG	48
Planstruktur och topografi	50
Bebyggelsens ålder och typologi	50
Småhusbebyggelse	51
Lokalcentrumet runt magelungsvägen	53
Lamellhuskrans norr om järnvägen	57
Vegetation och grönstruktur	58
Gaturum och trafikmiljö	59
KULTURVÄRDEN	61
Värdebärande karaktärsdrag	64
FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR FÖRÄNDRING.....	65
Utveckla med förståelse och respekt för det befintliga	65
Ekar och landskap.....	65
Den fria rörligheten	65
Urbana tillägg inom en genomtänkt helhet	65
Samtida parkeringslösningar.....	65
Måttlig skala och buffertar	66
Material och uttryck	66
Anpassad trafikmiljö.....	66
KÄLLFÖRTECKNING.....	67
Tryckta källor och litteratur.....	67
Otryckta källor	67
Arkiv.....	67
Historiska kartor och bilder	67



↑ 73 NYNÄSHAMN
← FARSTA

Rondellen med kv. Blidö och Skarpö sett från Magelungsvägen.

INLEDNING

BAKGRUND OCH SYFTE

I samband med detaljplanearbete för planläggning av området inom del av fastigheten Farsta 2:1 vid Farstarondellen i stadsdelen Farsta Strand i Stockholm har Tyréns Sverige AB fått i uppdrag av Brabo Stockholm AB, Byggnadsfirman Erik Wallin AB och Wallenstam AB att ta fram ett kulturmiljöunderlag. Planförslaget omfattar ny byggnation av cirka 300 bostäder, LSS-boende samt verksamhetslokaler vid den nuvarande cirkulationsplatsen mellan Farstavägen, Magelungsvägen och Hagforsgatan. Planområdet består av en stor cirkulationsplats, gatumark, gång- och cykelbanor samt naturmark. I norr och öster gränsar området till Nynäsbanan, i väster mot radhus- och villabebyggelse samt i söder mot högre flerbostadshus. Längre norrut, på andra sidan Nynäsbanan, ligger Farsta grundskola och Farsta Centrum. En bit längre västerut längs Magelungsvägen ligger Farsta Gård och Farsta IP.

Enligt Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering förekommer gulklassad bebyggelse i samtliga direkt angränsande fastigheter. Delar av småhusområden i Kv. Runmarö, Jällö och Ekliden öster om planområdet, samt Farstas centrala delar norr om planområdet är klassificerade som gröna, dvs. bebyggelse som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt.

Utredningen ska bidra med kunskap om stadsdelen Farsta i allmänhet och det aktuella området runt cirkulationsplatsen i Farsta strand i synnerhet. Genom att undersöka vilka faktorer som påverkade stadsdelens planering kan det aktuella området sättas in i ett kulturhistoriskt sammanhang. Utifrån det identifieras och definieras bebyggelsens kulturvärden och kulturmiljökvaitéer.

Meningen är att utredningens resultat ska integreras i stadens och byggaktörernas utvecklingsplaner för området.

VAD ÄR EN KULTURMILJÖANALYS?

Syftet med en kulturmiljöanalys är att fungera som underlag i planeringsprocesser och vid projektering. Kulturmiljön är en tillgång i planeringen som bidrar till en hållbar samhällsutveckling. Vi kan aktivt välja vilka mänskliga spår och avtryck som blir avläsbara i framtiden. Kunskap om samhällets utveckling och de historiska processerna är en förutsättning för att kunna avläsa varför landskapet ser ut som det gör idag. Bärande berättelser identifieras, liksom även de fysiskt avläsbara uttrycken som återspeglar dem. Genom att belysa vad som är kännetecknande för en miljö ges underlag för bedömning av områdets möjligheter och begränsningar för förändring. För att förstå hur dessa avspelas i landskapet och är väsentliga för att avläsa och uppleva

miljöns historia och utveckling lyfts de fram som värdebärande karaktärsdrag.

Värdebärande karaktärsdrag är de strukturer, funktioner, samband och egenskaper som starkt präglar och upprätthåller landskapets/platsens/bebyggelsemiljöns karaktär. Kulturmiljöanalysen skapar förutsättningar för att göra medvetna förändringar som tar avstamp i miljöns kulturmiljökvaiteter.

Syftet med en kulturmiljöanalys är också att skapa underlag för god miljöanpassning. Kulturmiljövärden ska tillvaratas, negativ påverkan ska minimeras och skador ska så långt som möjligt förebyggas. För att det ska kunna ske, behöver projektet underlag om vilka kulturmiljövärden som finns, hur dessa karaktäriserar området, och hur områdets karaktär kan bibehållas eller stärkas.

En kulturmiljöanalys följs ofta av en konsekvensanalys. Det är en utredning och analys av hur kulturvärdena påverkas och vilka konsekvenserna blir för området vid en föreslagen ändring av en byggnad eller ett område.

AVGRÄNSNINGAR

Utredningen är koncentrerad till fastigheter i direkt anslutning till planområdet. Berörda fastigheter i direkt anslutning till planområdet är kvarteren Runmarö, Munkö, Jällö, Skarpö och Blidö. Analysen omfattar på ett mer övergripande sätt även stadsdelen Farsta och Farsta strand där relevant historik och nuläge beskrivs. Utblickar till andra närliggande miljöer som är av relevans för förståelse och sammanhang inbegrips också under tematiska texter.

TIDIGARE UTREDNINGAR

Några tidigare utförda kulturhistoriska utredningar avseende det aktuella området är inte kända.

DISPOSITION

Rapporten inleds med ett förutsättningskapitel. Därpå följer historik. I kapitlet Förändringar - förtätningar beskrivs de främsta förändringarna inom det aktuella området. Därefter beskrivs befintliga förhållanden i kapitlet Nuläge och karaktärsdrag. Rapporten avslutas med en redogörelse för kulturvärden och värdebärande karaktärsdrag samt ett medskick inför fortsatt planering. I kulturmiljöanalysen växlar huvudtext och tematexter om särskilda företeelser.



Utklipp från Start-PM (dat 2021-11-11) som visar det aktuella planområdet.



Den prickade linjen markerar det aktuella planområdet och den streckade linjen ett ungefärligt utredningsområde. Källa karta: dpWebmap.

METOD

Föreliggande utredning har utförts av byggnadsantikvarisk kompetens. Den bygger på befintligt kunskaps- och planeringsunderlag, fältbesiktning, arkivmaterial samt studier av historiskt kartmaterial. Inledningsvis sammanställs förutsättningar såsom gällande planer, program och aktuell lagstiftning.

Utbredningsområdets historik beskrivs och området sätts i ett kulturhistoriskt och geografiskt sammanhang. De historiska processer och förutsättningar som utgör grunden till de fysiska uttryck och funktioner som präglar dagens landskap förklaras.

Slutligen beskrivs byggnadernas kvaliteter och värden som är betydelsefulla att ta hänsyn till vid förändring och utveckling av området.

Utredningens metodik tar stöd i Riksantikvarieämbetets plattform Kulturhistorisk värdering och urval (2015) och Boverkets föreskrifter och allmänna råd (BFS 2016:6, 1:2213).

PLATTFORM FÖR KULTURHISTORISK VÄRDERING OCH URVAL (RAÄ)

Riksantikvarieämbetets (RAÄ) "Plattform Kulturhistorisk värdering och urval" från 2015 ligger till grund för den antikvariska värderingsmetodiken. Enligt plattformen (s.37) kan kulturhistoriskt värde definieras enligt följande:

"Kulturhistoriskt värde består i de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang – samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag".

All fysisk miljö är trots detta inte lika värdefull. Kulturhistoriska värden kan i varierande grad tillskrivas enskilda byggnader, anläggningar och fornlämningar såväl som hela miljöer eller stora landskapsavsnitt. RAÄ förklarar vidare:

"Enkelt uttryckt kan sägas att ju bättre en företeelse bidrar till möjligheterna att utvinna och kommunicera kunskap – desto högre är dess kulturhistoriska värde".

En kulturmiljö kan även värderas utifrån andra aspekter än rent kulturhistoriska. Det kan t.ex. vara estetiska och stadsbildsmässiga värden eller sociala aspekter som handlar om människors personliga relationer till en plats eller att en bekant och historisk miljö bidrar till upplevelse av samhörighet och trygghet.

I begreppet kulturmiljö ligger en värdering av kulturmiljöns kulturhistoriska värde, som kan bedömas vara högt eller lågt. Värderingen är i sin tur kopplad till lagrum där hänsyn till kulturmiljön är lagstadgad, bland annat kulturmiljölagen och plan- och bygglagen. Plattformen/metoden ger förhållningssätt och riktlinjer i arbetet med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturmiljön. Denna kulturmiljöanalys innefattar de två inledande stegen, Beskrivande och Analyserande, samt ger råd inför det tredje steget. Steg tre och fyra, Planerande och Beslutande, syftar till att ta ställning till framtida hantering av kulturhistoriska värden.

A) Beskrivande

I det beskrivande delmomentet sker inventering och beskrivning av de kulturhistoriska värden som återspeglas.

Svarar på frågorna: Vad har hänt? Vad finns? Vad återspeglas?

B) Analyserande

I det analyserande delmomentet görs den egentliga värderingen, vilka värden finns och i vilken hög grad återspeglas de? I analysen studeras vilka möjligheter till kunskap och förståelse platsen/objektet har, hur fullständig den förmedlade bilden blir, samt hur relevant den förmedlade kunskapen är.

Svarar på frågorna: Vilka är värdena? Vilka är de höga värdena?

C) Planerande

I det planerande delmomentet förs en prioritering och planering, med avseende på eventuella hot och förutsättningar för bevarandet och utvecklingen av de kulturhistoriska värdena.

Svarar på frågorna: Vad krävs? Vad är möjligt?

D) Beslutande

I det sista delmomentet beslutande sker val av styrmedel. • regelverk & bestämmelser • finansieringsformer • åtgärder för vård- och utveckling • kommunikationsinsatser samt • metoder för uppföljning och utvärdering.

Svarar på frågorna: Vad ska göras? Hur ska det göras?

Stockholms stadsmuseums beskrivning av processen för kulturhistorisk värdering och urval, grundad i RAÄ:s "Plattform Kulturhistorisk värdering och urval" (2015).

FÖRUTSÄTTNINGAR

ÖVERSIKTSPLAN

I aktuell översiktsplan (2018) redogör Stockholms stad för hur kulturmiljöer ska tas tillvara i utvecklingen av staden, under rubriken Kulturmiljö i en växande stad. Relevant i detta fall är bl.a. att:

- Bebyggelse som är kulturhistoriskt värdefull och har betydelse för stads- och landskapsbilden ska ses som en resurs i stadsutvecklingen.
- Att väva samman ny bebyggelse med befintliga värden är angeläget i stadsbyggandet. Nya tillägg i stadsväven ska uttrycka ett medvetet förhållningssätt till kulturmiljöns värden.
- När staden förändras krävs ett medvetet förhållningssätt till topografi, stadssiluett och mötet med vattnet. Högre byggnader ska infogas med omsorg om stadslandskapets helhetsverkan. Grönska, parker och naturområden ska utvecklas så att kulturvärden tas tillvara samtidigt som nya estetiska och sociala värden tillförs.
- Stadsbyggandet ska ta sin utgångspunkt i kunskap om stadsdelarnas olika karaktär, hur de samspelar med landskapets förutsättningar, deras olika stadsplanemönster och hustyper. Ett medvetet förhållningssätt till befintliga kvaliteter är därför en förutsättning vid tillägg och omvandlingar.
- Kulturmiljöns värden ska fortlöpande identifieras, säkerställas, tas omhand och utvecklas.
- Ny bebyggelse, ändringar och tillägg i befintliga miljöer ska utföras omsorgsfullt, med konsekventa karaktärsdrag och genomarbetade detaljer grundade på en gedigen analys.

- Stadens rum och bebyggelse ska utvecklas i relation till alla skalor, från detalj till staden som helhet.
- Det byggda ska ta stöd i kunskap om historien, spegla samtiden och planeras för framtida behov.
- Det byggda ska utformas med stöd i kunskap om den specifika platsen.
- Arkitekturen ska uttrycka sin samtid, utvecklas med stöd i kunskap om Stockholms karaktär samt kunna beskrivas som idé.
- Det byggda ska användas som verktyg för att bidra till att lösa samhällets långsiktiga behov och tillföra staden hållbara kvaliteter med människan som utgångspunkt.

FOKUSOMRÅDE FARSTA

Farsta är utpekat som ett av fyra fokusområden i översiktsplanens utbyggnadsstrategi. Det slås fast att Farsta har ett unikt naturskönt läge mellan Magelungen och Drevviken, goda kommunikationer och tillgång till ett regionalt service- och verksamhetscentrum. Utbyggnaden av tunnelbanan och Citybanan ökar turtätheten och kapaciteten vilket skapar goda möjligheter för fortsatt komplettering med fler bostäder och arbetsplatser i stadsdelsområdet. I och med överenskommelsen om utbyggd tunnelbana har staden förbundit sig att bygga 40 000 bostäder i tunnelbanans närområde – från Gullmarsplan till Hagsätra, Farsta strand och Skarpnäck.

Farsta är en knutpunkt med goda kollektivtrafikförbindelser med pendeltåg, tunnelbana och bussar. Magelungsvägen har potential för stadsutveckling med bostadsbyggande och sammankoppling av omkringliggande stadsdelar. Centrala Farsta kan genom omfattande komplettering utmed områdets huvudgator tillföras nya stadskvaliteter som ger ökad orienterbarhet och en mer levande stadsmiljö. Det skulle också innebära ett positivt nyttjande av det goda serviceutbudet och kollektivtrafiknära läget. Farstavägen och Magelungsvägen kan utvecklas till urbana stråk med ny bebyggelse och bättre kopplingar mellan olika stadsdelar.

Programmet Tyngdpunkt Farsta visade att stadsdelarna Farsta, Larsboda, Farsta strand och Farstanäset har mycket stora stadsutvecklingsmöjligheter med fler bostäder, arbetsplatser och verksamheter, vilket är viktigt för att skapa en levande stadsmiljö och fler arbetstillfällen.

Översiktsplan för Stockholms stad (2018), s. 158-159.

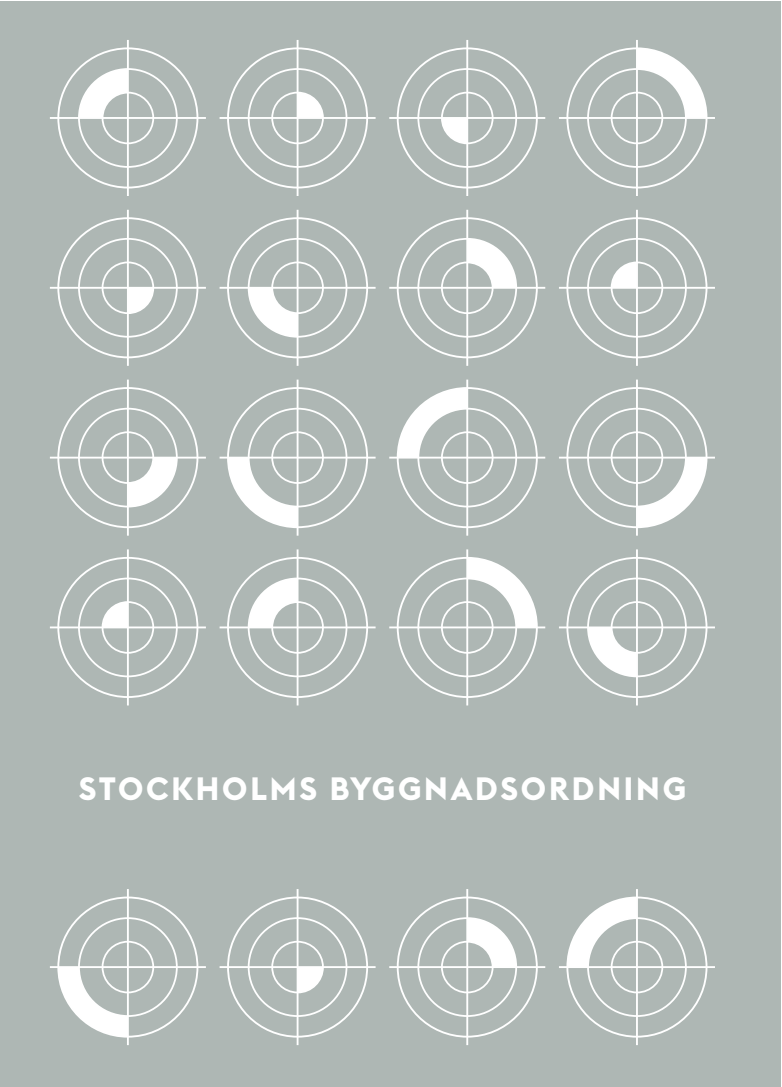
PROGRAM TYNGDPUNKT FARSTA

Tyngdpunkt Farsta (2015) är ett tidigare stadsutvecklingsprojekt i Farsta kopplat till stadens förra översiktsplan "Promenadstaden". Inom projektet togs ett program fram, som omfattar flera pågående och kommande byggnadsprojekt inom Farsta. Farsta kallas inte längre tyngdpunkt utan är ett av fyra fokusområden, där nya projekt startas med den aktuella översiktsplanen som utgångspunkt.

STOCKHOLMS BYGGNADSORDNING

Stockholms byggnadsordning kan ses som ett tematiskt tillägg till översiktsplanen som förtydligar planens delar om allmänna intressen: Kulturmiljö i en växande stad och Arkitektur och gestaltning. Stockholms arkitekturpolicy är ytterligare en komponent (tillsammans med översiktsplanen, riksintressebilagan och byggnadsordningen) i den övergripande strategi Stockholms stad har för stadens arkitektur.

Byggnadsordningen inleds med följande punkter:



Framsidan på boken Stockholms byggnadsordning.
Källa: Tidskriften Arkitektur, arkitektur.se.

- Stadens rum och bebyggelse ska utvecklas i relation till alla skalor, från detalj till staden som helhet.
- Det byggda ska ta stöd i kunskap om historien, spegla samtiden och planeras för framtida behov.
- Det byggda ska utformas med stöd i kunskap om den specifika platsen.
- Arkitekturen ska uttrycka sin samtid, utvecklas med stöd i kunskap om Stockholms karaktär samt kunna beskrivas som idé.
- Det byggda ska användas som verktyg för att bidra till att lösa samhällets långsiktiga behov och tillföra staden hållbara kvaliteter med människan som utgångspunkt.

Byggnadsordningen beskriver hur staden har vuxit fram historiskt, stadslandskapets förutsättningar och stadsdelarnas karaktärer. Den innehåller också vägledningar och processtöd för stadens fortsatta utveckling.

Farsta och Farsta strand är enligt byggnadsordningen kategoriserade som tunnelbanestäder. Bakgrunden till de nya stadsdelarna var tunnelbanans utbyggnad på av staden förvärvade stora markområden längre ut från stadskärnan. Den ökande inflyttningen till Stockholm ställde krav på högre exploatering vilket ledde till mer storskalig bebyggelse och att ett mer rationellt byggnadssätt utvecklades på 1950-talet. Den grundläggande tanken med skapandet av de nya förorterna var att integrera arbetsplatser, bostäder och centrumfunktioner och därigenom skapa självförsörjande enheter – den så kallade ABC-staden.

Naturlandskapets förutsättningar och olika planeringsideal gjorde att ABC-stadsdelarna kom att skilja sig åt. Den första tunnelbanestaden Vällingby, invigd 1954, planerades med ett bilfritt centrum och låga kommersiella byggnader uppdelade i flera kvarter. Runt centrum placerades bostäder i fallande skala. Farsta som invigdes 1960 planerades däremot i stor utsträckning utifrån bilen som nu var ett allt viktigare transportmedel. Stora parkeringsplatser anlades därför i anslutning till centrum vilket gav stadsdelen en mer öppen struktur.

Följande vägledande punkter för *Tunnelbanestad* redovisas i byggnadsordningen:

VÄGLEDNING - TUNNELBANESTAD

- Utveckla tunnelbanestäderna med utgångspunkt ur de centrala parkstråken, de gestaltningsmässigt sammanhållna husgrupperna som utgörs av höga punkthus kring centrum, flerfamiljshus i tre till fyra våningar och områden av småhus i stadsdelarnas utkanter. Beakta punkthusens skulpturala verkan i stadslandskapet.
- Utforma nya byggnader inom befintlig struktur utifrån en samtida tolkning av platsens förutsättningar och närliggande bebyggelse. Utforma grupper av nya hus utifrån en sammanhållen gestaltningsidé.
- Utforma kompletteringsbebyggelse i anslutning till tunnelbanestäderna utifrån ett helhetsperspektiv. Beakta närliggande bebyggelse.
- Utveckla lokala centrum och centrala stråk genom att komplettera med ny bebyggelse, verksamhetslokaler och arbetsplatser där så är möjligt. Ta tillvara befintliga lokaler för handel, verksamheter och kultur. Undvik omvandling av lokaler till bostäder.
- Ta tillvara och utveckla den gröna karaktären med förgårdsmark i gaturummet och de centrala parkstråkens samband med omgivande grönstruktur som skapar ett nätverk av gröna promenader. Undvik parkeringsytor på förgårdsmark och bostadsgårdar.
- Utgå från de ursprungliga husens volym, proportioner och takformer vid ombyggnader och renoveringar. Ta tillvara eller återskapa karaktärsskapande material, kulörer, byggnadsdelar och detaljer i så stor utsträckning som möjligt. Förändra sammanhållna grupper av småhus med hänsyn till helheten i gestaltning och utformning.

STOCKHOLMS ARKITEKTURPOLICY

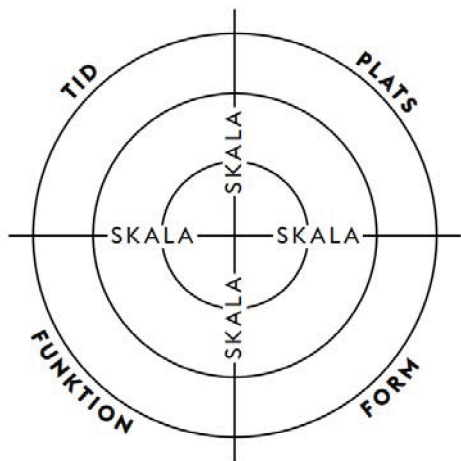
Med utgångspunkt i översiktsplanen utgör Stockholms arkitekturpolicy tillsammans med Stockholms byggnadsordning och kommande vägledningar en familj av dokument som bidrar med kunskap, strategier och arbetssätt till stöd för stadens gestaltning. Andra dokument som kopplar till Arkitekturpolicy är Vision 2040, Stockholms stads klimatmål, Agenda 2030, Gestaltad livsmiljö, Stockholms Framkomlighetsstrategi och Stockholms Miljöprogram.

Arkitekturpolicy redogör för förhållningssätt inom arkitektur och samhällsutveckling samt ger konkreta metoder för ett kvalitativt byggande. Policyen omfattar planering av alla skalor, från staden som helhet till utformning och gestaltning av enskilda byggnader och detaljer.

I kapitlet *Identitet* finns riktlinjer för hur arkitekturen ska bidra till att ”stärka, bekräfta och utveckla stadens karaktär och identitet” med grund i Byggnadsordningen. Här framförs bland annat vikten av att identifiera värdebärare, utveckla Stockholms särart och att gestalta med en Stockholmsk prägel.

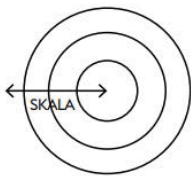
Under kapitlet *Byggstenar* beskrivs de delar som tillsammans bildar staden, från den stora skalan ner till byggnadens komposition och detaljering.

I policyen finns *Verktyg för stadens gestaltning* som, genom att kombinera ett antal frågeställningar med byggnadsordningen, ska inbringa kunskap om projektets arkitektoniska förutsättningar och möjligheter. Verktöget är tänkt ska finnas med i alla faser under ett byggprojekt och hos alla inblandade. Verktögets grafiska presentation utgörs av en genomkorsad cirkel rymmer de olika aspekterna **tid, plats, form och funktion**.

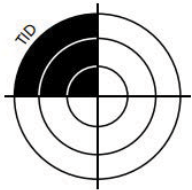


Den grafiska representationen av verktyget. Stockholms Arkitekturpolicy (2021).

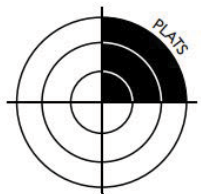
Följande frågeställningar kan ställas inom verktygets respektive tema:



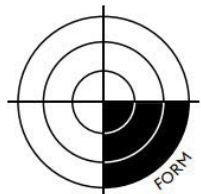
SKALA - Stadens rum och bebyggelse ska utvecklas i relation till alla skalor, från staden som helhet till detalj.



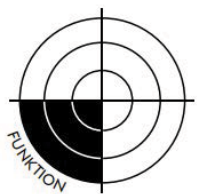
TID - Hur förhåller sig projektet till Stockholms historiska utveckling? Hur formas projektet av vår samtid, regler, ekonomi, miljö och arkitektoniska ideal? Hur kommer projektet åldras och fungera för framtida behov?



PLATS - Vilken betydelse har projektet i stadens siluett? Hur förhåller sig projektet till stadslandskapet och omgivande stadsbyggnadskaraktärer? Hur förhåller sig projektet till omgivande bebyggelse och stadsrum?



FORM - Hur beskrivs projektets arkitektoniska idé i förhållande till helhetsupplevelsen av Stockholm och stadens karaktär? Hur beskrivs projektets arkitektoniska idé i förhållande till stadslandskapet och intilliggande stadsbyggnadskaraktärer? Hur genomförs den arkitektoniska idén i byggnadens alla delar i volymhantering, konstruktion, fasadkomposition, material, kulör och detaljer?



FUNKTION - Hur bidrar projektet till att öka Stockholms stadskvaliteter med människan som utgångspunkt? Hur bidrar funktionen till omgivande bebyggelse och stadsrum? Hur utformas bebyggelsen och stadsrummen i förhållande till dess funktioner och innehåll?

Figurer och text hämtade från Stockholms Arkitekturpolicy (2021).

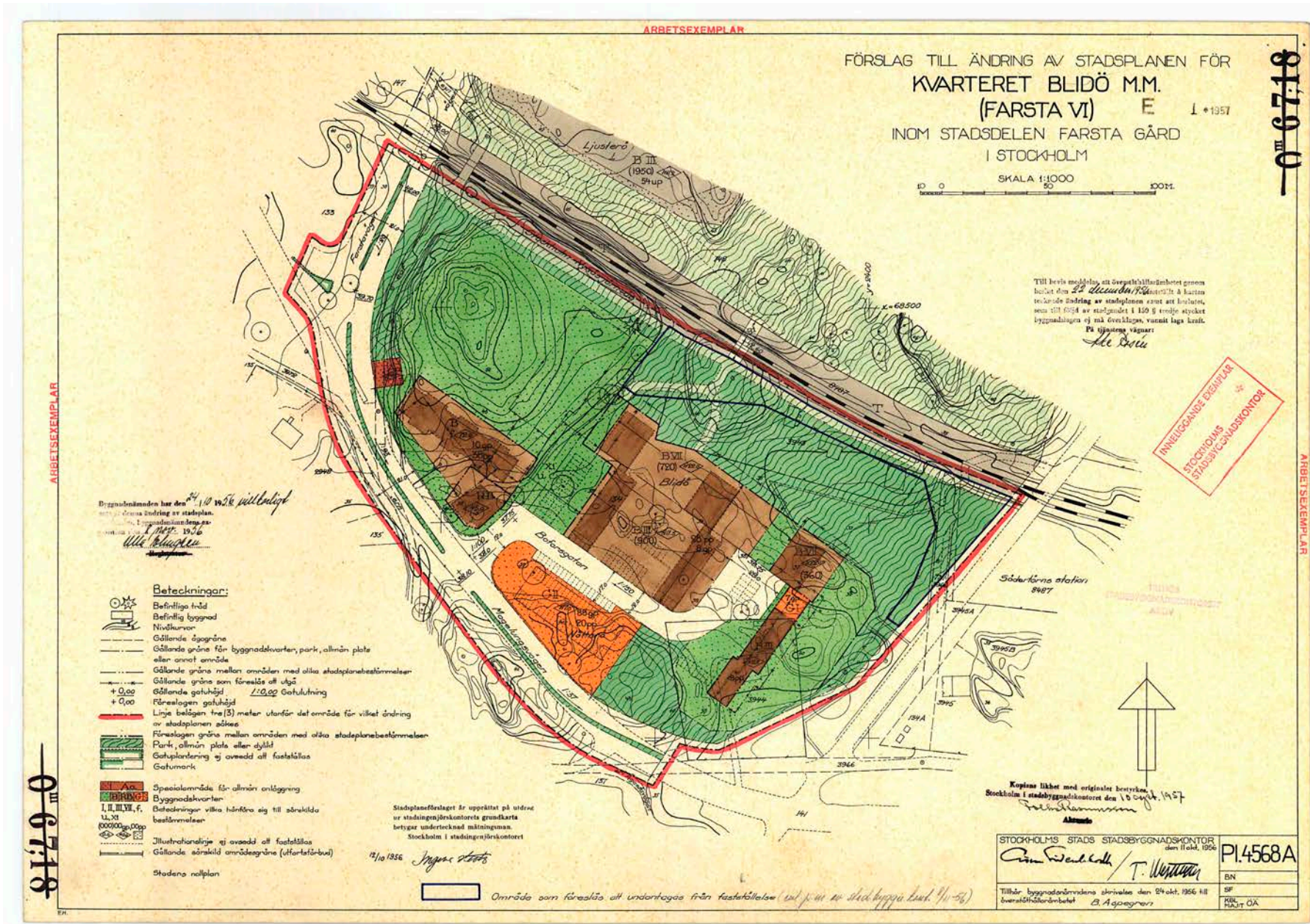
GÄLLANDE STADSPLANER

PL 4568A

Den äldsta stadsplanen för området gäller för Kv. Blidö, stadsplan Pl 4568A, Förslag till ändring av stadsplanen för kvarteret Blidö m.m. (Farsta VI) inom stadsdelen Farsta gård i Stockholm, fastställd 1956-12-22.

Planen anger bebyggelse i Kv. Blidö 1 med ett nio våningar högt bostadshus samt en utbyggnad med två våningar avsedd för affärs- och kontorslokaler samt personalbostäder. I Kv. Blidö 2 anges tre lamellhus och tre punkthus i tre respektive sju våningar.

Planen meddelar inget skydd för kulturvärden.



Gällande stadsplan för Kv. Blidö, Pl 4568A från 1956. Källa: Stockholms stad.

PL 5419

För delar av gatumark och småhuskvarteren väster om Ekhäradsgatan gäller PI 5419, Förslag till utvidgning och ändring av stadsplanen för del av Farsta gård (Farsta gård V) i Stockholm, fastställt 1960-04-08.

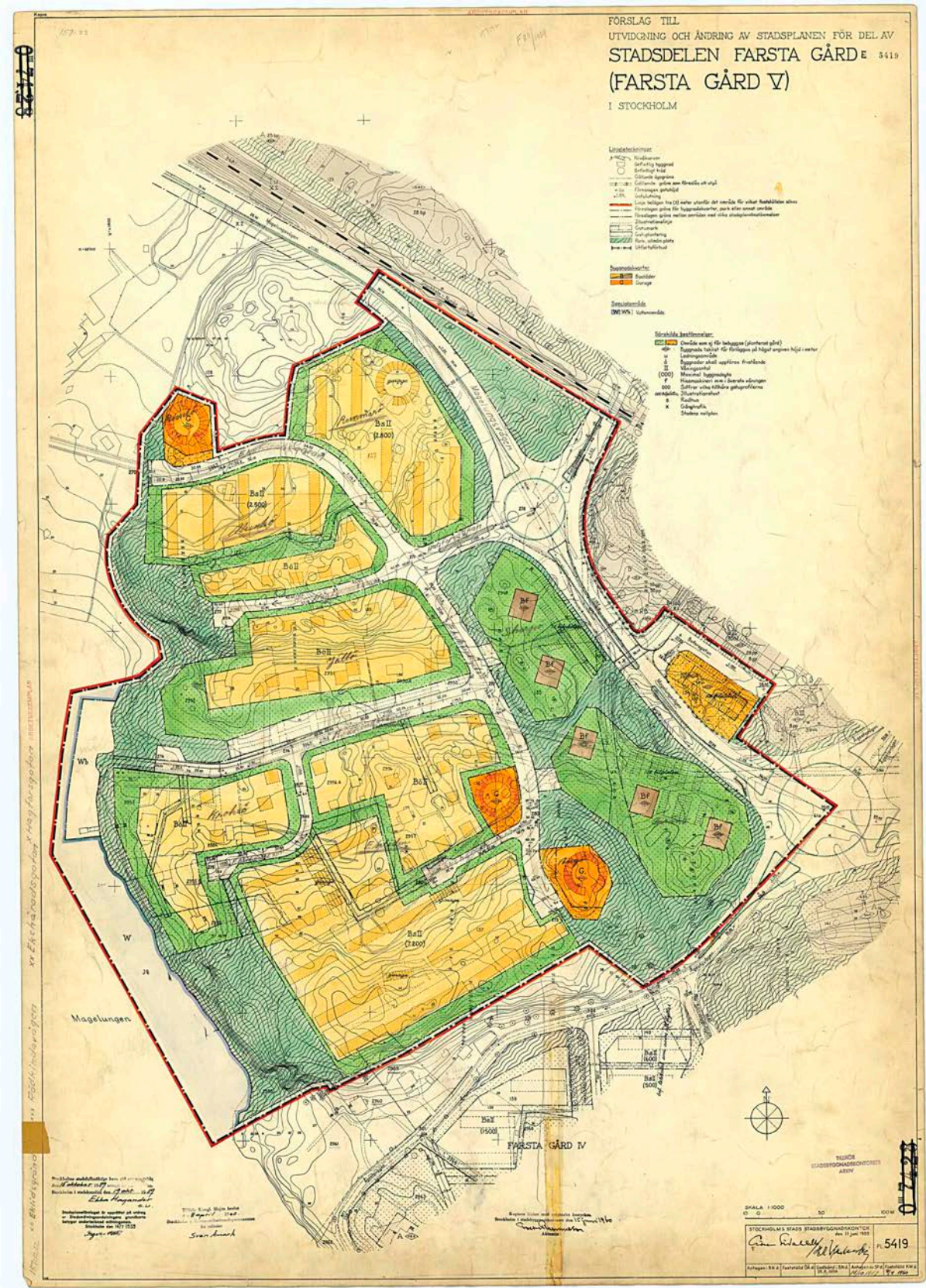
Planen reglerar bebyggelsens anordnande väster om Magelungsvägen, där den kuperade terrängen föreslås att bebyggas med enfamiljsvillor runt Rödkindavägen, och områdena runt villakvarteren med radhus. Den befintliga villabebyggelsen här avsågs i huvudsak bibehållas och kompletteras genom uppdelning i mindre fastigheter. Det sydöstra området utefter Magelungsvägen reserverades för fem punkthus i nio våningar som skulle kopplas ihop med lokalcentrumet i kvarteret Blidö med en gångtunnel under Magelungsvägen, vilket inte förverkligades.

Farstas huvudgata Farstavägen föreslogs kopplas till Magelungsvägen med en trafikplats (cirkulationsplats), och bostadsgatorna till kvarteren utgå från Farstavägen. Biluppställning skulle anordnas inom tomtmark och för radhusområden föreslogs särskilda garagebyggnader i cirkelformad planform (ingen av dessa kom att uppföras).

Längs strandpartiet planerades ett parkstråk med promenadvägar och kvarteren omgavs med prick- och parkmark.

Planen meddelar inget skydd för kulturvärden.

Gällande stadsplan för småhusområden väster om Ekhäradsgatan, PI 5419 från 1960. Källa: Stockholms stad.

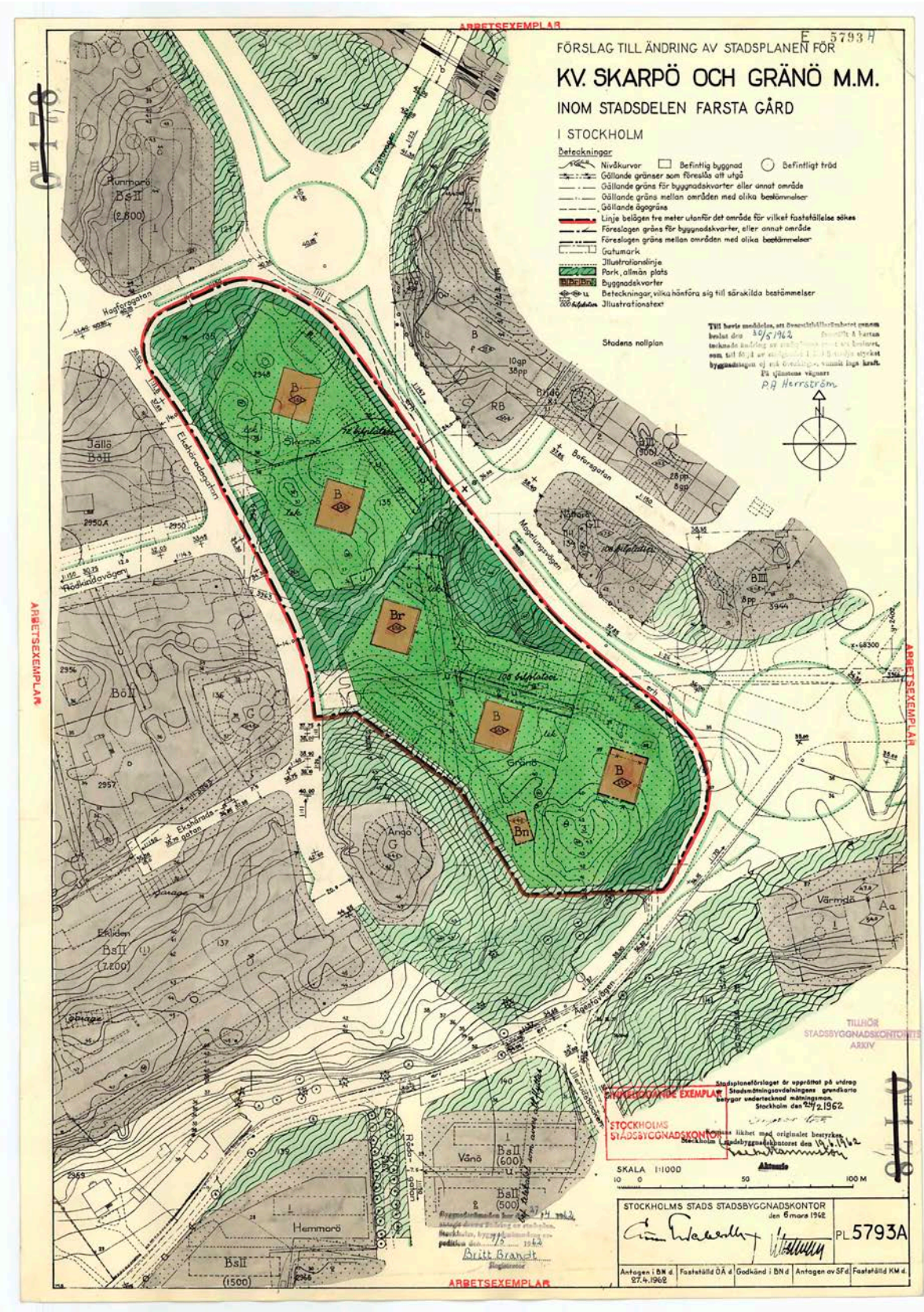


PL 5793A

För Kv. Skarpö och Kv. Gränö gäller stadsplan PL 5793A, Förslag till ändring av stadsplanen för Kv. Skarpö och Gränö mm. inom stadsdelen Farsta gård i Stockholm, fastställd 1962-05-30. Planen reglerar de fem punkthusens placering och utformning. Gällande användning så innebär planen att inom det mellersta punkthusets bottenvåning gavs möjlighet att anordna butiker eller lokaler i bottenvåning. I Kv. Gränös södra del är ett område reserverat för barnvårdsändamål.

Planen meddelar inget skydd för kulturvärden.

Gällande stadsplan för Kv. Skarpö och Gränö, PL 5793A från 1962.
Källa: Stockholms stad.



PL 6965

För radhuskvarteret Runmarö och området runt Farsta idrottsplats, Farsta gård och Farstabadet gäller detaljplan (stadsplan) PI 6965, Utvidgad och ändrad stadsplan för område vid Farsta gård inom stadsdelarna Farsta och Farsta strand i Stockholm, fastställd 1970-11-05.

Planen innebar planläggning av idrottshall, idrottsplats, friluftsbad, tennisbanor och parkeringsområde. Farsta gård skyddas i planen som kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Kv. Risselö är reserverat för barnverksamhet. I Kv. Runmarö innebar planen ändring från tidigare fastställd stadsplan vad gäller parkeringens anordnande. I övrigt gäller för Kv. Runmarö att bebyggelse får uppföras som enfamiljs radhus i två våningar, maxhöjd 6,6 meter.

Planen meddelar inget skydd för kulturvärden.



Gällande stadsplan för Farsta idrottsplats, Farsta gård och Farstabadet samt Kv. Runmarö, PI 6965 från 1970. Källa: Stockholms stad.

PLAN- OCH BYGGLAGEN

Plan- och bygglagen (PBL) reglerar hur mark- och vattenområden används samt hur markanvändningen skall utvecklas. Lagen fastställer att planläggningen av mark- och vattenområden är en kommunal angelägenhet och ställer krav på att kommunen upprättar en översiktsplan över hela kommunen. Lagen innehåller föreskrifter om bland annat detaljplaner och bygglov.

Planläggning enligt denna lag ska ske med hänsyn till natur- och kulturvärden, andra miljöaspekter samt mellankommunala och regionala förhållanden. Lagen fastställer att byggnader eller områden som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt inte får förvanskas. Dessa kan av kommunerna skyddas genom bestämmelse i detaljplan. Skyddet regleras i PBL:s 8 kapitel och de bestämmelser som läggs in i planen är juridiskt bindande.

Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt Plan- och bygglagen är även 2 kap. 1§, 3§, 6 § tillämplig.

PBL 2 KAP. ALLMÄNNA OCH ENSKILDA INTRESSEN

1 § Vid prövningen av frågor enligt denna lag ska hänsyn tas till både allmänna och enskilda intressen.

3 § Planläggning enligt denna lag ska med hänsyn till natur- och kulturvärden, miljö- och klimataspekter samt mellankommunala och regionala förhållanden främja

1. en ändamålsenlig struktur och en estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden och kommunikationsleder,
2. en från social synpunkt god livsmiljö som är tillgänglig och användbar för alla samhällsgrupper,
3. en långsiktigt god hushållning med mark, vatten, energi och råvaror samt goda miljöförhållanden i övrigt,
4. en god ekonomisk tillväxt och en effektiv konkurrens, och
5. bostadsbyggande och utveckling av bostadsbeståndet.

6 § Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till

1. stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan.

6 § Tredje stycket

Vid planläggning och i andra ärenden samt vid åtgärder avseende byggnader som inte ingår i ett ärende enligt denna lag ska bebyggelseområdets särskilda historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden skyddas. Ändringar och tillägg i bebyggelsen ska göras varsamt så att befintliga karaktärsdrag respekteras och tillvaratas.

PBL 8 KAP. KRAV PÅ BYGGNADSVERK, BYGGPRODUKTER, TOMTER OCH ALLMÄNNA PLATSER

Plan- och bygglagens åttonde kapitel reglerar krav på byggnadsverk, byggprodukter, tomter och allmänna platser. Vid en bygglovsprövning omfattas byggnader som bedöms ha särskilt kulturhistoriskt värde av förbud mot förvanskning av kulturvärden, 8 kap. 13§. För alla byggnader gäller även varsamhetskrav och särskilda krav vid underhåll enligt 8 kap. 17§ och 14§.

Förbud mot förvanskning

13 § En byggnad eller som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

Enligt 13 § 1 st. p.4 ska förvanskningsförbudet även tillämpas på bebyggelseområden.

Underhåll och varsamhet

14 § Ett byggnadsverk ska hållas i värdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

17 § Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

KULTURHISTORISK KLASSIFICERING

Vid bedömning av bygglov och åtgärder enligt Plan- och Bygglagen har Stockholms stad antagit en klassificeringskarta med kulörmarkeringar för byggnader av olika kulturhistoriskt värde. Klassificeringen som utförs av Stockholms stadsmuseum är ett kunskapsunderlag utan rättsligt bindande verkan.

De tre klasser som stadsmuseet använder sig av är:

- **Blått** - bebyggelse av synnerligen högt kulturhistoriskt värde.
- **Grönt** - högt kulturhistoriskt värde. Bebyggelsen är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt.
- **Gult** - bebyggelse av positiv betydelse för stadsbilden och/eller av visst kulturhistoriskt värde.

Fastighet markerad med grått går inte att hänföra till någon av ovanstående kategorier. Det finns även fastigheter som är markerade med sträckning vilket betyder att de ännu inte är klassificerade, alternativt att fastigheten är obebyggd. Fastigheter som inte är klassificerade kan alltså ha stora kulturhistoriska värden som stadsmuseet ännu inte tagit ställning till.

Enligt Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering förekommer gulklassad bebyggelse i samtliga direkt angränsande fastigheter. Delar av småhusområden i Kv. Runmarö, Jällö och Ekliden öster om planområdet, samt Farstas centrala delar norr om planområdet är klassificerade som gröna, dvs. bebyggelse som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt.

För kulturhistoriskt värdefulla fastigheter och miljöer ska plan- och bygglagens förbud mot förvanskning samt de generella paragraferna om hänsyn, varsamhet och anpassat underhåll tillämpas.

Klassificeringskarta med det aktuella planområdet inom svart markering.
Källa: dpWebmap.

MILJÖBALKEN (1988:808)

Det aktuella området omfattas inte av något riksintresse för kultur- miljövärden. Däremot finns riksintresset Årsta centrum norr om det aktuella området, men saknar visuell och fysisk kontakt med planområdet, och bedöms därmed inte påverkas av planförslaget.

MB KAP. 3, 6 §, SKYDD AV KULTURVÄRDEN

Enligt miljöbalkens 3 kap. 6 § ska mark- och vattenområden samt fysisk miljö i övrigt som har betydelse från allmän synpunkt på grund av deras naturvärden eller kulturvärden eller med hänsyn till friluftslivet så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada natur- eller kulturmiljön. Behovet av grönområden i tätorter och i närheten av tätorter skall särskilt beaktas.

Områden som är av riksintresse för naturvärden, kulturmiljövärden eller friluftslivet skall skyddas mot åtgärder som avses i första stycket.



HISTORIK

FARSTAS ÄLDRE BEBYGGELSE

Området som utgör stadsdelen Farsta tillhörde tidigare Farsta gård. Själva gården som ligger i den angränsande stadsdelen Farsta strand har anor från 1300-talet. Området har varit bebott åtminstone sedan yngre järnålder, vilket ett järnåldersgravfält och en runsten strax söder om Farsta gård vittnar om. Farsta som namn är känt sedan medeltiden genom ett pergamentbrev från 1384, då Bo Jonsson Grip var ägare till den stora jordbruksgården Farsta. Namnet Farsta kommer från Farlasta och anses betyda Farles plats.

FARSTA GÅRD

Den vid Magelungen vackert belägna gården är känd sedan 1384. Den nuvarande timrade mangårdsbyggnaden i karolinsk stil, uppfördes under 1600-talets andra hälft. Gården byggdes om på 1700-talet varvid manbyggnaden i stort fick sin nuvarande utformning. Under 1700-talet tillkom de tre flyglarna. Nedanför den vackra gårdsanläggningen sträcker sig en stor terrasserad trädgård ned mot sjön.

Stockholms stad köpte gården 1912, som efter köpet arrenderades av olika familjer som drev lantbruk och djuruppfödning på gården. På 1950-talet började planerna ta form på den nya stadsdelen Farsta vilket innebar slutet för lantbruk i trakten. 1967 lämnade den sista arrendatorn Farsta gård. I samband med exploatering av Farsta lämnades den närmaste gårdsmiljön och till viss del grönområdena kring gården intakta.



Farsta gård fotograferad 1914 eller 1915. Källa: Digitala stadsmuseet

SÖDERTÖRNS VILLASTAD

Farsta gårds ägor köptes vid förra sekelskiftet av två välkända affärsmän, Fredrik Althainz och Carl Bengtsson, vars intention var att grunda en exklusiv villastad här. Frisk luft och vacker natur lockade vid denna tid den mer välbeställda medelklassen av tjänstemän, butiksägare och hantverkare till de nya villaområden som uppstod längs det utökade järnvägsnätet. 1901 öppnade Nynäsbanan mellan Stockholm och Nynäshamn, och samma år bildades AB Södertörns Villastad. Man hoppades från exploatörernas sida att de goda kommunikationerna skulle locka till sig många köpare. En ny stationsbyggnad öppnades samma år. Stationen låg på platsen för dagens pendeltågsstation Farsta strand. Strax efter sekelskiftet såldes det villatomter för 10-18 öre, det senare priset avsåg sjötomter. Villatomterna bebyggdes inte efter någon stadsplan utan utomplansbestämmelser gällde.

Man lyckades dock inte sälja särskilt många tomter, i alla fall inte i det som utgör dagens Farsta. Affärsidén var inte lukrativ eftersom kommunikationerna med Stockholm var dåliga. När järnvägen till Nynäshamn drogs fram 1901 stannade tågen vid Södertörns villastads station, men med inte alltför tät turtrafik. Därmed kom endast ett fåtal byggnader att uppföras mellan sekelskiftet 1900 och 1920-talet på marken norr om Magelungen. År 1912 såldes bolagets återstående 645 hektar stora markområde till Stockholms stad "för stadsområdets utvidgande". Det skulle dröja ända till 1950-talet innan området exploaterades och fram till dess bestod bebyggelsen i nuvarande Farsta av de uppförda villorna, några torp och Farsta

gård. Under 1950- och 60-talet revs många av villorna i samband med att de moderna stadsdelarna Farsta Strand och Fagersjö växte fram och endast ett tiotal villor är idag bevarade. Dessa ligger inbäddade i en lummig grönska bland den nyare småhusbebyggelsen. Ett av de större trähusen på fastigheten Jällö 9 söder om det aktuella planområdet, är ett före detta barnhem kallat Rökinda, uppfört 1916 på initiativ av Stiftelsen Bernströms barnhem. Namnet uttryckte förhoppningen att vistelsen på landet skulle ge friska barn med röda kinder. Hemmet övertogs av Stockholms stad 1948 och har sedan dess i många år inrymt olika slags ungdomsverksamhet.

NYNÄSBANAN

Planer på en järnvägsförbindelse mellan Stockholm och Nynäshamn hade debatterats sedan 1850-talet. 1892 förvärvade geologi-professor Hjalmar Sjögren Nynäs gård och tillsammans med en kommitté fick han 1898 klartecken för att anlägga Stockholm-Nynäshamn Järnväg (SNJ). Det skulle ta tre år innan det första ångloket kunde avgå. De första åren gick Nynäsbanan med förlust. Först år 1909 hade man fatt ihop medel så att banbygget kunde slutföras. Tågen hade tidigare fått köra 30km/h men nu kunde hastigheten höjas till 90km/h. På den tiden hade ingen annan privat järnväg lika hög hastighet. Runt järnvägen växte stationssamhällen upp. När bilar blev vanliga och bussnätet kring Stockholm vidgades, hårdnade konkurrensen. År 1957 blev Nynäsbanan statligt bolag. 1968 tog SJ helt över banan och 1973 började pendeltågen att gå. Den gamla stationsbyggnaden i Södertörns villastad revs på 1970-talet och 1989 bytte stationen namn till Farsta strand.

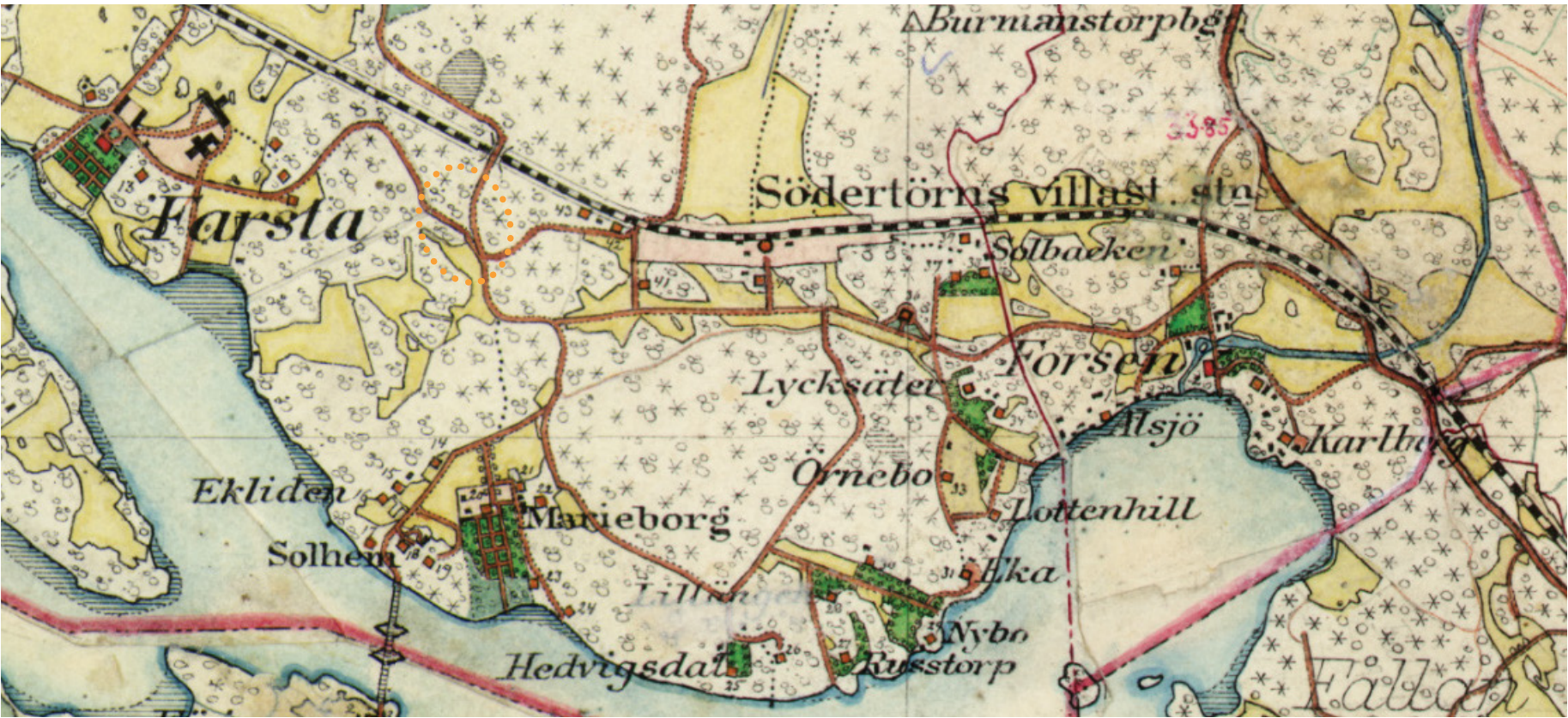


Södertörns villastads station omkring 1950. Källa: Digitalt museum

Till höger: Ovan häradsekonomiska kartan 1901-1906 som visar villabebyggelsen inom Södertörns villastad som vid denna tidpunkt var uppförd norr om sjön Magelungen och i anslutning till den nya Nynäsbanan.

Den nedre ekonomiska kartan från 1953 visar att mera villabebyggelse har tillkommit öster om Farsta gård och närmare järnvägen och stationen Södertörns villastad. Bebyggelsestrukturen är fortfarande gles. Magelungsvägen och Ågesta broväg har fått sin ungefärliga nutida sträckning som i huvudsak är samma som ses på kartan ovan.
Källa: Lantmäteriet

Nedan: Fram till 1950-talet var Farsta en lantlig trakt som till största delen bestod av jordbruksmark, och bebyggelsen av några torp och Farsta gård samt efter sekelskiftet uppförda villor söder om järnvägen. I fotot taget 1956 ses Farstavägen norr om järnvägen. I bakgrunden ses banvallen med vägen söderut mot Farsta Gård.
Källa: Digitalt museum



EFTERKRIGSTIDENS FÖRSTÄDER

“DET FRAMTIDA STOCKHOLM”

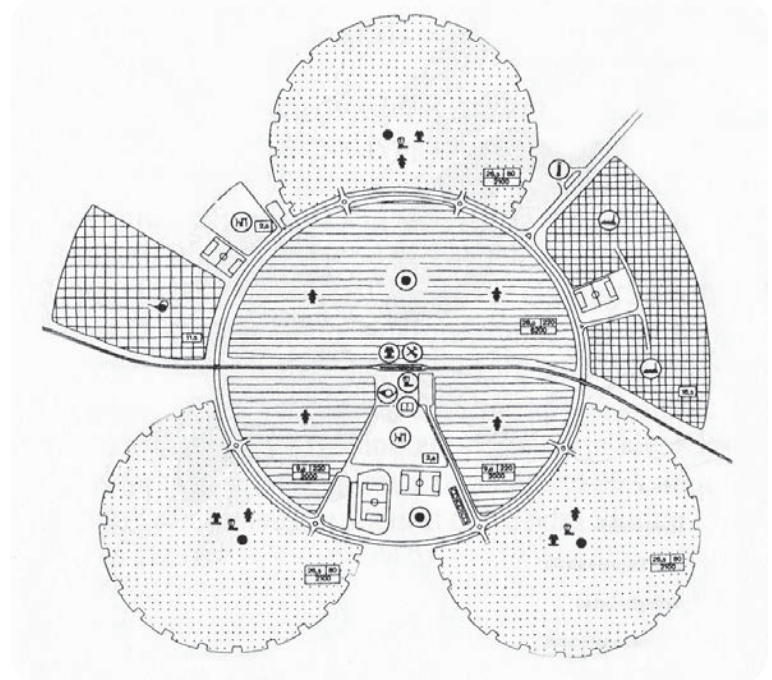
Bostadsbyggandet var under krigsåren återhållsamt och staden låg efter med ungefär en hel årsproduktion bostäder samtidigt som hushållsbildningen hade varit intensivare än vanligt. Bostadsbristen i efterkrigstidens Stockholm var därför alarmerande och affischer som varnade för den svåra bostads-situationen med budskapet “Sök er ej till Stockholm” sattes upp vid järnvägsstationerna runt om i landet.

1945 slog den bostadssociala utredningen fast att det var dags för kommunerna att ta ett större ansvar för bostadsbyggandet som kom i gång igen mot slutet av decenniet. Med statliga lån i ryggen började de kommunala bostadsbolagen bygga och förvalta hyresrätter i större skala.

I Stockholm hade det året innan beslutats att upprätta en generalplan som tillgodosåg att stadens mark utnyttjades på bästa sätt och att nya trafikleder byggdes. Under ledning av Sven Markelius bildade Yngve Larsson, dåvarande stadsplanedirektör, tillsammans med civilingenjören Sven Lundberg och Carl Fredrik Ahlberg från Göteborgs stadsplanekontor den grupp som arbetade fram generalplanprogrammet. Titeln blev “Det Framtida Stockholm”. Frågor som rörde social differentiering var centrala och diskuterades med då moderna termer som integration och segregation. Vikten av att känna samhörighet och gemenskap framhölls som central samtidigt som en allt för tydlig social uppdelning inte var önskvärd.

I generalplanen rekommenderades en befolkningsmängd på max 10 000–15 000 per stadsdel, för att en naturlig gruppbyggnad skulle kunna uppstå. Stadsdelarna skulle planeras kring en “förortsbana” med intilliggande centrum, folkskola och idrottsplats. För de boendes trivsel erfordrades att varje stadsdel försågs med gemensamhetsanläggningar vilka med fördel koncentrerades till stadsdelens centrum. Önskvärt var att det i varje stadsdel skulle finnas en skola, daghem, tvätteri med maskintvätt, restaurang eller konditori, butiker, postkontor, bibliotek, biograf, samlingslokaler och lokaler för kyrkliga ändamål. En stor bakomliggande inspiration till utformningen av de nya tunnelbanestäderna var de självförsörjande New Towns som planerades i Londons ytterområden. Neighbourhood planning/ grannskapsplanering myntades första gången i början av 1920-talet av den amerikanske sociologen Clarence A. Perry och växte fram ur modernismen men baserades även på sekelskiftets trädgårdstadsideal där bostäder, arbetsplatser och social service integrerades i mindre enheter.

Målet var att främja social gemenskap och forma den demokratiska medborgaren. I grannskapsenheten skulle allt för det dagliga livet finnas i form av butiker, skolor, kyrka och rekreationsutrymmen. I Sverige blev ABC-staden (Arbete, Bostad, Centrum) den nya idealstaden där demokrati, jämlikhet och gemenskap låg som grund. Tanken var att de nya stadsdelarna skulle bilda egna livegna samhällen, självständiga gentemot innerstaden, liksom Englands New Towns. De mest konsekvent genomförda ABC-städerna i Sverige är Vällingby och Farsta i Stockholm där arbetsplatser och storcentrum förlades inom stadsdelen, men framför allt skulle det röra sig om mindre närförorter där viss grad av service rymdes. De nya stadsdelarna växte successivt under perioden vilket avspeglades i detaljhandeln. Under 1940-talet var områdena ofta relativt små och lokaler för handel fanns då vanligen i bostadshusens bottenplan eller i en mindre butikslänga. Under 1950-talet ökade områdena i storlek där det fanns torg med butiker, medborgarservice och gemensamhetslokaler, grannskapsplaneringen hade nu slagit igenom.



Schemaskiss ur “Generalplan Stockholm 1952”. Centrumfunktioner i mitten och arbetsplatser till höger. Tunnelbanan går tvärs genom området.



Vy över ABC-staden Vällingby med låg centrumbebyggelse omgiven av lamell- och punkthus. Foto Oscar Bladh, 1961. Källa: Stockholms stadsmuseum.

PUNKTHUSENS TID

Under åren kring 1950 var man i ett Sverige som blickade framåt mot att prova skyskrapan och andra radikala lösningar efter utländska förebilder. Inte minst influenser från USA hade blivit tydliga redan vid sekelskiftet 1900 och sattes i praktik i projekt som Centralpalatset, S:t Erikspalatset och Kungstornen. Höghusbyggandet fick sin definitiva legitimitet med projektet till de fem skivhusen i Hötorgscity, som blev allmänt bekant med Cityplanen 1946. Näringslivet attraherades av höga, i stadsbilden dominerande byggnader. Under en period efter andra världskriget byggdes höghus som präglar Stockholms stadsbild än idag, såsom Hötorgsskraporna, Skattehuset, DN-huset, Wenner-Gren Center och Folksam.

Modellen med höghus kom även att tillämpas i förorternas fristående centrumbyggnader, först i en mer måttlig skala. Avsikten var att markera centrum och för att underlätta orientering i omgivningen. Exempel på sådana nya förorter är Hökarängen, Västertorp och Kärrtorp. Tidiga exempel på bostadshöghus är även punkthusen på Danviksklippan av Backström & Reinius, uppförda åren 1943-54. Byggnaderna i 8-10 våningar följer med sin placering Le Corbusiers och andra modernistiska förgrundsfigurers ideal "hus i park". Samma modell tillämpades i Årsta som vid planläggning fick ett stort antal punkthus i upp till åtta våningar runt området vid Sköntorpsvägen. Björkhagens skivhus uppfört 1956 efter förebild av Le Corbusiers Unité d'Habitation var med sina sexton våningar Nordens högsta tillsammans med centrumhuset vid Axel Dahlströms torg i Göteborg.

Den ökande inflyttningen till Stockholm ställde krav på högre exploatering vilket ledde till mer storskalig bebyggelse och ett mer rationellt byggnadssätt som utvecklades under 1950-talet. Bland annat påverkade serviceproducenternas krav på befolkningsunderlag till att kommunerna byggde stora och höga hus under efterkrigstiden. En annan viktig faktor var den statliga bostadslångivningen mellan 1956-62 som var fördelaktig för punkthus med minst nio våningar. Även det modernistiska formspråkets ideal spelade in med höga hus som upplevdes som accenter i landskapet. I bostadsbyggnadsutredningen 1967 bedömdes höga hus ge mera samlad friyta, låga exploateringskostnader, utsikt och möjlighet att installera hiss.

Punkthuset kom under 1960-talet i hög grad att ersättas av skivhuset och under 1970-talet började modernismens stadsbyggnads- och arkitekturideal ifrågasättas på allvar. Höghusen uppfattades som ett förlegat och omodernt sätt att möta utvecklingen, och i början av 1980-talet blev den kritiska inställningen att bygga på höjden tydlig i debatten om Södra stationsområdet. Trots det förödande attentatet mot World Trade Centers tvillingtorn i New York 2001 fick skyskrapan en renässans under 2000-talet.



Stjärnhus i Gröndal uppförda 1946. Foto Lennart af Petersens.
Källa: Digitalt museum.



Danviksklippan från sydväst, 1945-1955. Foto Lennart af Petersens.
Källa: Digitala Stadsmuseet.



Punkthus på Södra Guldheden byggda 1950. Foto Bertil Hulten.
Källa: Digitalt museum.

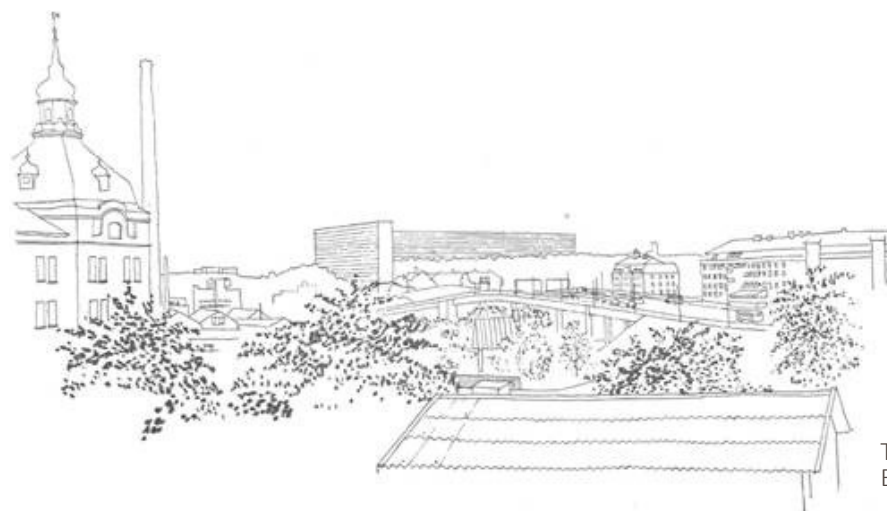


Nya lamellhus och punkthus i västra Högdalen. Foto Sune Sundahl, 1957.
Källa: Digitalt museum.

DEN VERKLIGT STORA SKALAN

Tjänstemännen vid Stockholms stadsbyggnadskontor, framför allt Göran Sidenbladh och Torsten Westman, började under 1950-talets mitt att arbeta fram allt mer radikala projekt, stödda av handlingskraftiga politiker. Omvandlingen av Stockholms city var naturligtvis det mest omfattande och omdiskuterade men även utanför stadens absoluta kärna utarbetades projekt som greppade över stora ytor och där stadsbyggnadsprinciperna blev alltmer vågade. Generalplanen för Årstafältet är ett exempel. Planläggningen av tidningskvarteren i Marieberg där tidningshusen omgavs av fritt grupperade bostadshus i väldig skala är ett exempel, bebyggandet av Nybohovsberget i Liljeholmen ett annat. I Hägersten togs 1958 en generalplan fram som skulle omforma Mälارlandskapet med 16 skivhus ställda konsekvent i exakt samma riktning. Bärande inslag var i dessa projekt tanken på stora friliggande byggnader som skulpturer i landskapet, både i sig själva och som grupp. Byggnadsvolymerna fick en skala som hittills inte uppnåtts och som skulle varit otänkbara några år tidigare. Internationellt blåste samma vindar, den internationella modernismen fick nu fritt spelrum. Bejakandet av bilsamhället och det grundläggande avståndstagandet från den traditionella täta staden gav stadsdelar och bostadsområden med breda trafikleder och stora, men väl separerade, friytor för både parker och parkering. I Stockholms stad pågick planeringen av de riktigt stora projekten några år in på 1960-talet, sedan minskade byggnadernas volymer och grupperingen blev tätare.

En parallell till utvecklingen i Stockholm finns i Täby där Vattenbyggnadsbyrån med Sune Lindström som ledande kraft planerade och realiserade än mer radikala bostadsprojekt. Hit hör punkthusgruppen i Näsbydal som stod färdig 1960. Här är det fråga om punkthus i 16 våningar placerade i cirkel runt en öppen park.



Till vänster: Projektbild över Nybohov i Byggmästaren 1958/5.



Flygfoto över Nybohovsbacken i Liljeholmen, 1961. Fotograf Oscar Bladh. Källa: Digitala stadsmuseet.



Flygfoto över Hagsätra, 1960. Fotograf Oscar Bladh. Källa: Digitala stadsmuseet.

Till höger: Flygfoto över Näsbydal och Grindtorp i Täby. Källa: Täby hembygdsförening.



GENERALPLAN FÖR FARSTA 1955

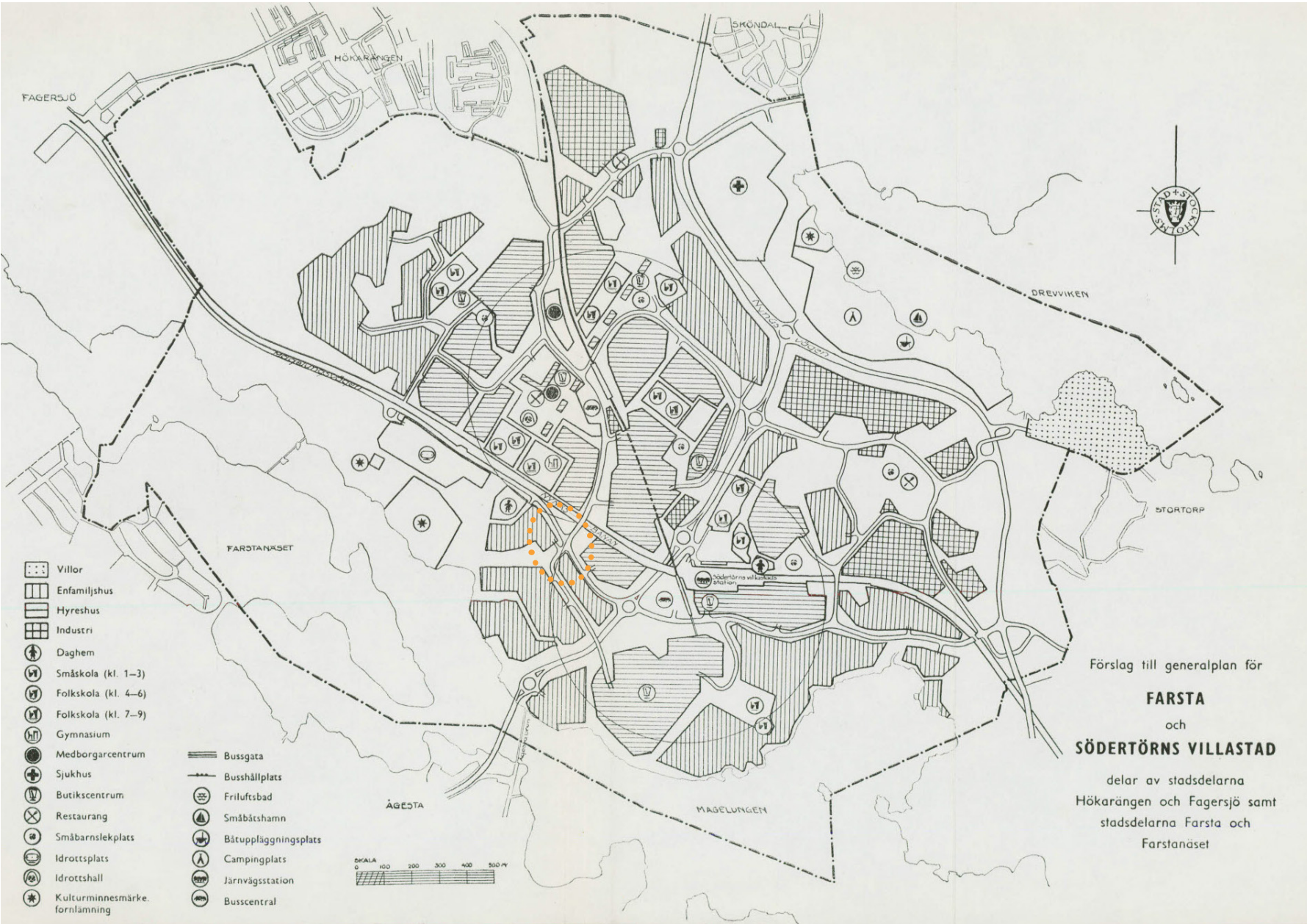
Generalplanen för Farsta som utarbetades av Sven Markelius, Göran Sidenbladh och Bertil Karlén innebar att Farsta skulle föras med ett storcentrum av samma karaktär som Vällingby och Högdalen. Läget i närheten av Nynäsbanans och tunnelbanans planerade korsning ansågs vara gynnsamt för ett storcentrum, men grundförhållandena var mindre gynnsamma där, varför storcentrumet lades inom området mellan Ågestavägen (dagens Ågesta Broväg), Nynäsvägen och Nynäsbanan. Här fanns ett område med 500 meters radie (den övre cirkeln på plankartan) från den planerade tunnelbanestationen som möjliggjorde en stor koncentration av bebyggelse för bostadsändamål. Ett mindre lokalcentrum placerades i anslutning till Södertörns Villastads station (i mitten av den nedre cirkeln på plankartan).

Nynäsbanan gjorde att man räknade med att de föreslagna industrierna som placerades i planområdet östra delar kunde få direkt möjlighet till järnvägstransport. Därför beaktades i planen utrymmen för Nynäsbanans utbyggnad till dubbelspår och planen förutsatte att tunnelbanan skulle bli utdragen ytterligare ett stationshåll till Farsta strand. Därmed kunde trafikapparatens kostnader minska, då mängden anslutande busstrafik skulle minska, samtidigt som man skulle få till en större exploatering.

Bostadsbebyggelsen inom planområdet uppdelades i sex mindre enheter, vardera med en befolkning av mellan 5 000 och 7 000 personer. Varje delområde skulle föras med ett butiksentrum, en större lekplats, ett daghem och ett idrottsområde med bollplan. Övannämnda gemensamhetsanläggningar lades intill varandra och intill huvudgångstråken genom delområdena. Närmast storcentrumet planerades storskalig bebyggelse främst i hyresform. Det ansågs vara arkitektoniskt värdefullt att genom användning av högre hus i centrum skärpa kontrasten mellan centrumet och de kringliggande områdena med sin lättare bebyggelse.

Förslaget innehöll bostäder med cirka 35 000 rumsenheter, varav omkring 3/4 i hyreshus och 1/4 i enfamiljshus. Bebyggelsen omkring storcentrumet fick en större koncentration än föregångaren Vällingby. Ambitionen var att större del av befolkningen skulle få bostad inom gångvägsavstånd från centrum. Erfarenheterna från Vällingby ledde också till att man ianspråk tog större utrymmen för parkeringsplatser intill centrumanläggningen.

Största delen av de friliggande enfamiljshusen föreslogs inom de bebyggda delarna av Södertörns Villastad, med en avsevärd förtätning. Den nya bebyggelseformen radhus inom Södertörns Villastad väckte motstånd hos de enskilda villaägare och stadsarkitekten som förespråkade friliggande villor på delområdet och påtalade risken för förstörelse av områdets naturvärden:



Generalplan för Farsta, 1955. Planområdet markerat med en punktprickad ring.
Källa: Stockholms stadsarkiv

"Generalplaneområdet är till sin karaktär starkt kuperat med kraftigt markerade höjdparter, omväxlande med leende, lövskogsklädda dalgångar, och utgör i sin helhet ett stycke av den vackraste Sörmlandsnaturen. --- Det är emellertid angeläget, att man härvid icke anstränger sig till den grad att Stockholm offrar natursköna marker, vilka icke skulle behöva spolieras, om Stockholmsregionen i sin helhet vore bättre rustad för att mottaga bostadsbebyggelse."

PLANLÄGGNING AV FARSTA

Stadsdelen Farsta bildades 1926. Det var i det närmaste en namnändring från det tidigare Södertörns villastad. År 1957 utbröts Larsboda och Farsta strand och 1962 fastställdes stadsdelarnas nuvarande gränsdragning. Från att Stockholms stad 1912 förvärvade området med AB Södertörns villastads gamla ägor tog det ungefär 45 år innan tiden var mogen för att bygga det moderna Farsta.

KOMPLETT ABC-STAD?

Att Farsta skulle byggas ut enligt efterkrigstidens principer för Stockholms utbyggnad stod klart under 1940-talet. Farsta skulle bli en självförsörjande stadsdel och ingen sovstad. Generalplanarbetet påbörjades men gick i stå då det länge var oklart hur tunnelbanan skulle dras. Generalplanen färdigställdes samtidigt som Vällingby, Stockholms första så kallade ABC-stad, var under uppförande. Att Farsta skulle komma att uppföras enligt liknande principer var självklart.

Stockholms stadsmuseum sammanfattar i *Stockholm utanför tullarna – nittiosju stadsdelar i ytterstaden (2004)* ABC-stadens huvuddrag såhär: Kring ett centrum (C), som i Farsta avsågs betjäna 65 000 människor, skulle det uppföras både bostadsbebyggelse (B) och arbetsplatser (A), i första hand industrier.

Kritik framfördes mot att etableringen av arbetsplatserna skulle dröja jämfört med bostadsbebyggelsen. Så hade även skett i Vällingby och detta var något som motverkade att det verkligen blev fråga om en komplett och självförsörjande stadsdel.

VÄRDEFULL, VACKER NATUR

Det fanns en tveksamhet till att exploatera Farsta, särskilt med höga hus. Politiker och tjänstemän inom stadsbyggandet vändades eftersom "naturvärdena till väsentlig del bliva förstörda" vid en utbyggnad i detta "stycke av den vackraste Sörmlandsnaturen".

Stora sammanhängande områden mellan Nynäsvägen och Drevviken liksom mellan Nynäsbanan/Magelungsvägen och Magelungen avsattes därför som reservat för friluftsändamål med bla bad. Vid Farsta gård avsattes mark för en stor idrottsplats, idrott och motion fick allt mer inflytande på samhällsplaneringen.

Erfarenheterna från Vällingby anpassades också till den allt starkare tron på bilismen, vilken påverkade såväl planarbete som arkitektur. Trafiksystemet planerades mer ingående än tidigare med en differentiering av Gatorna. Ågestavägen utgjorde stadsdelsgruppens huvudtrafikled och förband Nynäsvägen med Magelungsvägen.



Flygfoto över Farsta under uppbyggnad år 1958. Fotograf Oscar Bladh. Till vänster i bilden Nynäsbanan med stationen Södertörns villastad i förgrunden. I övre vänstra hörnet höghusen i Kv. Blidö, bakom vilka skymtar bebyggelse tillhörande Farsta gård. Källa: Digitala stadsmuseet

Den befintliga Magelungsvägen utnyttjades som matargata genom stadsdelens sydligaste delar. Farstavägen anlades som ny matargata med koppling till Hökarängen och avsågs betjäna länsbussarnas genomfart.

Bostadsbebyggelsen inom Farsta, Farsta strand och Larsboda byggdes ut 1956-65. Tunnelbanan drogs ut till Farsta 1958 och till Farsta strand 1971.

Farsta uppmärksammades för att byggnaderna till stor del värmdes upp av Sveriges första kommersiella kärnkraftverk, Ågestaverket. Farsta sattes också på kartan genom utlokaliseringen av det växande Televerket (då ännu Kungliga Telegrafstyrelsen) som blev Farstas motsvarighet till Vattenfallsstyrelsens etablering i Vällingby-Räcksta. Även Folksam's långa kontorshus i anslutning till tunnelbanestationen bidrog till A:et i ABC-staden.

Sett till arkitektur och stadsplanering var kanske den nya centrumläggningen, invigd 1960, det mest uppmärksammade inslaget.



Ortofoto ca 1958. Kv. Blidö till höger om det inringade planområdet är under uppförande. Farstavägen är anlagd, Ågesta broväg är ännu en smal landsväg. Rondellen inom planområdet har ännu inte anlagts.
Källa: Lantmäteriet



Ortofoto ca 1975. Rondellen och all bebyggelse bortsett från ett punkthus är på plats runt rondellen i den nu utbyggda stadsdelsgruppen.
Källa: Lantmäteriet

BEBYGGELSE

HÖGHUSEN

Enligt planerna skulle centrum, Farstas hjärta, synas på långt håll genom markering med några höghus strax norr respektive söder om Farsta torg. Kritik framfördes från många håll mot planerna att bygga just höghus, en bostadstyp som ansågs olämplig för barnfamiljer och dessutom dyr att bygga. Borgarrådet Hjalmar Mehr framförde i stadsfullmäktigedebatten att "Därtill kommer att man genom en sådan manhattanbebyggelse skulle fördärva Farsta, det kanske vackraste av allt vackert kring Stockholm". Trots denna kritik placerades intill Farstaplan tre 16-17 våningar höga hus, symboliskt framvuxna ur den bergknalle de står på. Arkitekterna Backström & Reinius ritade 1958-59 dessa höghus för HSB i vilka de utvecklade den stjärnform som de arbetat med tidigare, bland annat i Gröndal. De utanpåliggande balkongerna ger dem en nästan skulptural form. De tre 15-16 våningar höga husen vid Storforsplan, söder om torget, har en betydligt mer traditionell form med putsade fasader och indragna balkonger. Arkitekt till det mittersta huset är Björn Näswall, medan de två andra är ritade av Archibald Frid, alla tre med byggåret 1959.

ALLMÄNNYTTANS OCH KOOPERATIVENS BOSTÄDER

Utanför själva centrum finns grupper med punkthus och skivhus i 7-12 våningar, ofta placerade på höjder, vilket gör dem till mycket påtagliga inslag i stadsbilden. Ännu längre ut tar lamellhus i tre våningar vid. Till skillnad från Farsta centrum var byggherrarna för bostadsbebyggelsen i huvudsak allmännyttiga bostadsföretag som Familjebostäder, Svenska Bostäder och Stockholmshem. Kooperativ som HSB och SKB samt en del privata byggherrar finns också representerade i Farsta. Familjebostäder anlidade här oftast arkitekten Curt Strehlenert, som till exempel ritade samtliga hus uppe på Molkomsbacken intill centrum. Strehlenert var knuten till HSB:s arkitektkontor och ritade också den grupp med putsade lamellhus som HSB lät uppföra på Nykroppagatan/Ölmevägen. Svenska Bostäders arkitekt här i Farsta var Sverker Feuk. Det var han som stod för ritningarna till lamellhusen på Kristinehamnsvägen, söder om centrum. De utskjutande balkongpartierna med sidoskärmar av betong har givit husen ett speciellt uttryck. Arkitekt till SKB:s hus på Östmarksgatan i rött tegel är Lars Bryde. Merparten av alla dessa bostadshus började byggas 1957-58. Just kring 1960, då både centrum och större delen av bostadsbebyggelsen var under uppförande, torde byggnadsverksamheten här ha varit som intensivast. Något senare, under senare hälften av 1960-talet, uppfördes intill Farsta sjukhem och ganska isolerat från resten av Farsta, ett litet bostadsområde med Stockholmshem som byggherre och Åke Ahlström och Kell Åström som arkitekter. Området rymmer både traditionella lamellhus och loftgångshus med tidstypiska inslag av obehandlad betong.

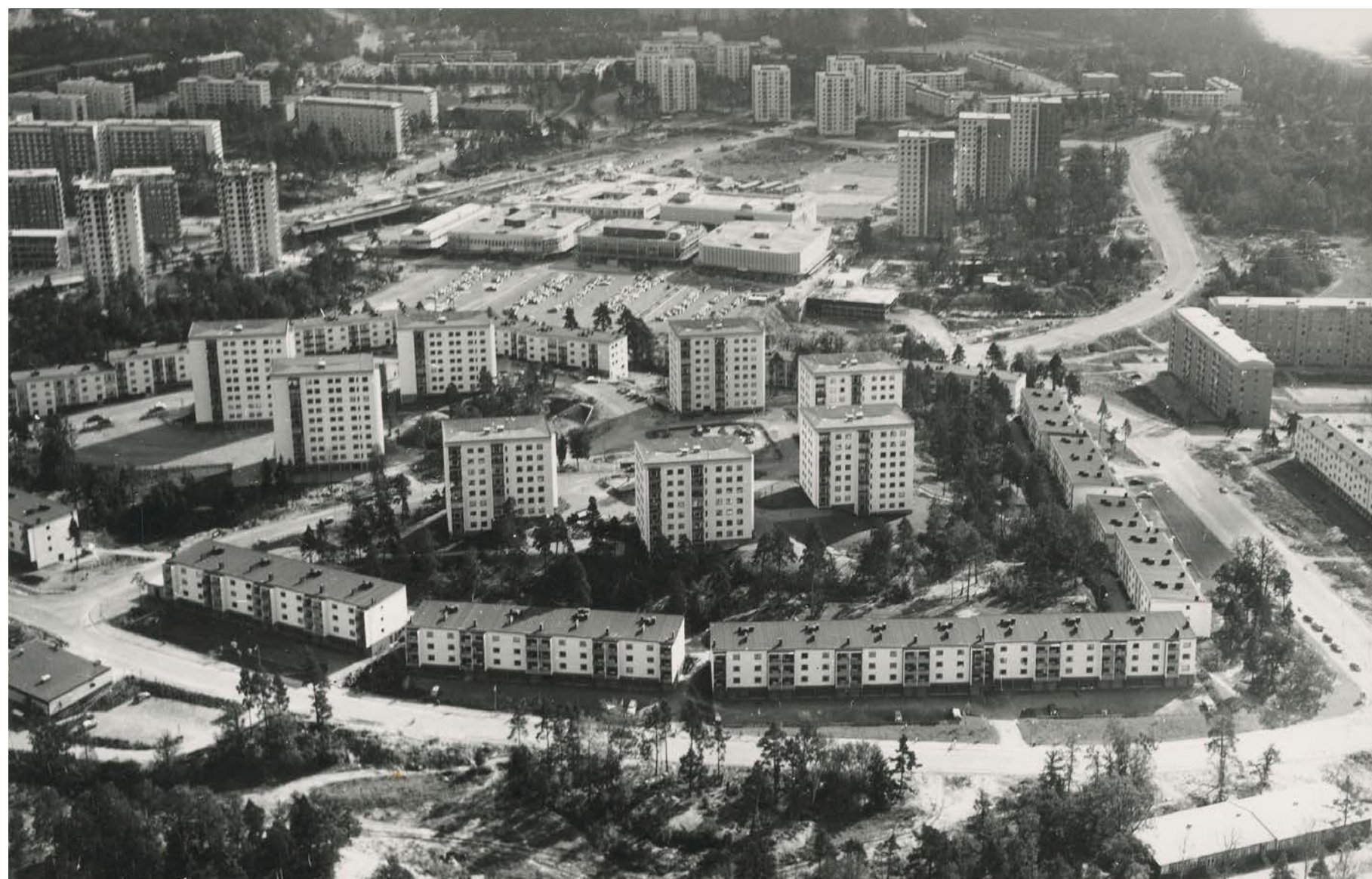


Flygfoto över Farsta, april 1960, med något mera inzoomat perspektiv jämfört med fotot på föregående sida. Fotograf Oscar Bladh. Farsta centrum ses under uppbyggnad i bildens övre högra hörn, och skulle komma att invigas bara ett halv år senare. Det framgår också hur punkthusen i Farsta blandas upp med nyheten skivhus. Källa: Digitala stadsmuseet

PRIVATA BYGGHERRAR

Backström & Reinius, Farsta centrum arkitekter, är också upphovsmän till den bostadsbebyggelse som kantar gång- och parkstråket strax nordost om centrum. De sex tolvvånings punkthusen i rött tegel med sin säregna takutformning står på rad söder om det medan en lång och mot parken mycket kompakt

byggnadsvolym med putsade fasader i rött och grått bildar en skärm mot norr. Med AB Farsta Centrum som byggherre och i samarbete med landskapsarkitekten Walter Bauer har man här skapat ett område där samspelet mellan arkitektur och grönska är mycket påtagligt. Andra arkitekter som bidragit till Farstas bostadsbebyggelse är bland annat Gunnar Bergentz, Björn Hedvall och Nils Lönnroth.



Farsta 1960. De centrala delarna präglas av relativt storskalig bebyggelse. Man lyckades spara uppvuxna träd tätt inpå de nya byggnaderna. Planområdet är beläget i högre, övre hörnet. Fotograf Oscar Bladh. Källa: Digitala stadsmuseet

RADHUSSTADSDEL

I Farsta tog radhusbyggandet plats på allvar. Radhusområdena är många och i några fall stora. Som sig bör enligt Stockholms stads dåtida planeringsdoktrin skulle småhusen placeras längst ut från centrum och tunnelbana. Följden av det blev att många radhuskvarter hamnade i natursköna lägen. Genom en följsamhet mot topografin skapades områden med höga boendekvaliteter och god kontakt med naturen. Merparten av radhusen byggdes genom Stockholms stads småstugebyrås försorg och ritades av Höjer & Ljungqvist som vid det här laget under många år haft stadens förtroende att utforma typradhus och typvillor. Det förekom även radhusbyggande i annan regi.

BYGGEN FÖR BARNEN

När nya moderna stadsdelar byggdes i Stockholms utkanter fylldes de av barnfamiljer. Behovet av skolor var stort redan från början vilket var en utmaning för staden att hantera. Den successiva utbyggnaden av bl a radhusområden gjorde att det kunde tillkomma nya skolor efter hand. Skolorna i stadsdelsgruppen tillkom mellan 1960 och 70.

Farsta läroverk, senare gymnasium och numera Farsta grundskola, belägen i ett grönstråk intill Nynäsbanan stod klart 1963. Rödkindaskolan som var belägen intill har rivits och ersatts av bostäder (Kv. Fårö).

Daghem var ännu 1960 en inte särskilt utbredd företeelse. I Farsta såg staden till att det fanns några daghem redan tidigt men i takt med att allt fler kvinnor började arbeta växte behovet. Daghemmen blev med tiden fler och större. De byggdes i stadens egen regi och utgjordes fram till- och med 1980-talet av typhus. HSB såg också till att denna samhällsservice fanns på plats bland punkthusen i kvarteret Gränö. Daghemmen placerades vanligen i anslutning till park eller sparad natur.

FARSTA CENTRUM

Farsta centrum invigdes med pompa och ståt i oktober 1960. I Vällingby hade stadens bolag AB Svenska Bostäder svarat för centrumbyggnaden och även i Farsta var det tänkt att allmännyttan skulle få förtroendet. AB Familjebostäder byggde samtidigt storcentrumet i Högdalen. Den borgerliga majoriteten i stadshuset ville hellre se att privata initiativ byggde och drev centrumanläggningen.

Så blev det också, AB Farsta Centrum, ett konsortium bestående av sex byggnadsföretagare med den legendariske Olle Engkvist som företrädare fick uppdraget. Olle Engkvist hade ett etablerat samarbete med Backström & Reinius, arkitekterna bakom Vällingby centrum, och på så sätt blev det en god kontinuitet och lätt att dra nytta av erfarenheterna från Vällingby.

I Farsta var den främsta förebilden en italiensk piazza. Farsta torg blev en stor marknadsplats omgiven av festligt utformade varuhusbyggnader. Varuhuset var vid tiden tongivande inom handeln och i Farsta etablerades tre varuhus varav utropstecknet var att NK här etablerade en filial, elegant formgiven i ljus granit. Småbutikerna hade också en given plats både vid torget och genom stråken som ledde till de stora parkeringsplatserna.

Invånarna i Farsta hade högst 600 meter att gå till centrum men eftersom detta storcentrum skulle serva hela stadsdelsgruppen och angränsande stadsdelar, även kranskommunerna, krävdes goda parkeringsmöjligheter. Jämfört med Vällingby växte parkeringsytorna remarkabelt. Centrum blev med sina parkeringsplatser en ny manifestation av bilismen.

Centrum hade ett komplett ombud och fick stor betydelse för Söderort och Södertörn innan dess att nya förortscentra och externhandel etablerades. Farstas 1960-talsmiljö tappade i attraktionskraft gentemot de senare inglasade anläggningarna.

I slutet av 1990-talet hade flera av de ursprungliga varuhusen lagts ned och det genomfördes då en omdiskuterad uppgradering av Farsta centrum. Ombyggnaden 1997-98 byggde på att varu- och affärshusen kring torget länkades ihop till en stor sammanhängande galleria.



Invigning av Farsta centrum, oktober 1960. Fotograf Oscar Bladh. Källa: Digitala stadsmuseet

BILISMEN OCH TRAFIKSEPARERINGEN

Sverige uppnådde under 1950-talet en biltäthet som var den högsta i Europa. Bilsamhället var en påtaglig del av tidens starka tro på framtiden och utvecklingen. Men samhället var ändå inte förberett på den explosionsartade ökning av bilar som skedde på 1950- och fortsatte in på 1960-talet, utvecklingen gick för fort. Trafiklederna omdanade landskapet och parkeringsfrågan blev högst aktuell. Behovet av parkeringsplatser i de nya stadsdelarna som uppfördes under perioden ökade därför. Parkeringslösningen varierade men vanligt var de hårdgjorda, öppna markparkeringarna i nära anslutning eller inom kvarteret. Garage integrerade i husens källarvåningar med infart antingen på gavlarna eller på husets långsida blev vanligt förekommande. I punkthus kunde endast ett fåtal platser inrymmas och garageplatser saknas ofta.

Samtidigt med bilismens tillväxt kom tankarna om trafik- och funktionsseparering. Trafiksepareringen innebar att gångtrafikanter och cyklister aldrig skulle behöva korsa bilvägar eller möta bilar inne i bostadsområdet. Barnorienterade samhällsfunktioner så som skolor, lekpark/lekplatser, idrott och rekreationsområden placerades vanligen i mitten av stadsdelar och bostadsområden.

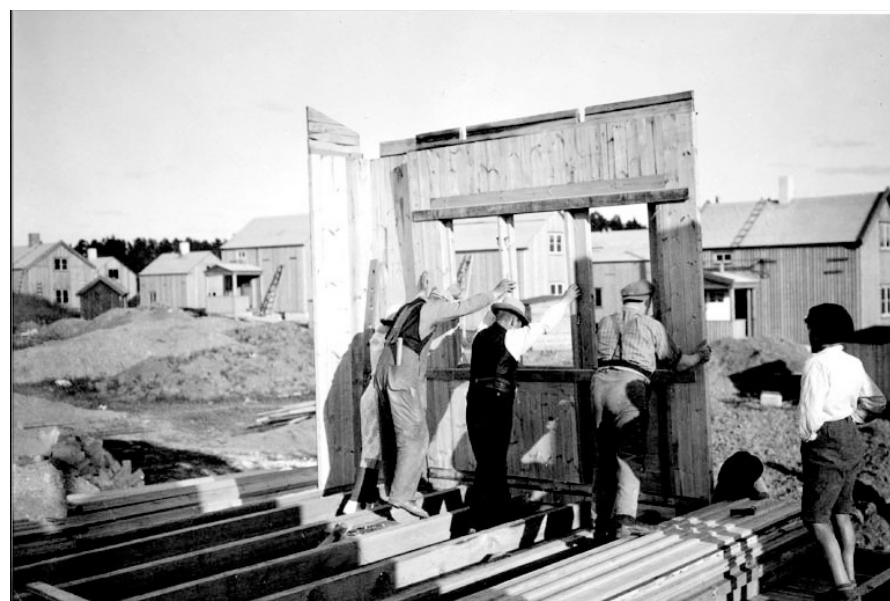
Dessa idéer ses även i Farsta där anpassningen till bilsamhället var tydligare än i föregångaren Vällingby. När Farsta stod färdigt i början av 1960-talet hade bilismen just haft sitt definitiva genombrott. Anpassningen till den växande bilismen visade sig tydligt i planeringen av Farsta centrum och de omfattande parkeringarna runtom. Även den nya arkitekturen och den ökade skalan var delvis påverkad av bilismen. Stadsbebyggelsen skulle utformas på sådant sätt att den bättre kom till sin rätta från motorvägen och från luften när den upplevdes på stora avstånd och i höga hastigheter.

Trafiksepareringen ses i miljön dels i det trafikseparerade centrumet, dit en struktur av gångvägar ledde besökare. Gångvägarna lades i de kvarlämnade naturpartierna och genom bostadskvarteren, och passerade stora huvudvägarna via över- eller undergångsställen.

Inom bostadsgårdarna placerades markparkeringar eller garage avskilda från lekytorna för barnen. Exempel på detta är Kv. Runmarö med radhus uppförda åren 1962 - 1969, där låga parkeringslängor uppfördes på höjden öster om bostadshusen. Den första stadsplanen innehöll lekfulla cirkelformade garagelängor i anslutning till flerbostadshusen, som dock aldrig förverkligades.



Bensinstation i korsningen Ågesta broväg/Magelungsvägen. I bakgrunden Ågesta värmeverk under uppbyggnad. Foto taget i slutet av 1950-talet. Källa: Farsta hembygdsförening



Resning av väggar till hus i kvarteret Skaftålsyxan 11 i Ängbys småstugeområdet, 1932. Källa: Digitala stadsmuseet

STOCKHOLM STAD SMÅSTUGEBYRÅ

Småstugebyggande i kommunal regi inleddes 1927 då Stockholm stad beslöt att 200 bostäder skulle upprättas med så kallat självbyggeri, där medborgare med små tillgångar kunde växla in sin arbetskraft mot kontantinsats. Staden upplät tomträttsmark och tillhandahöll lån upp till 90 % av fastighetsvärdet, i form av byggmaterial och arbetsledning, under förutsättning att huset byggdes med egen arbetsinsats, vilken värderades till 10 %. Mellan 1927-29 uppfördes 200 småstugor i försöksområdena Olovslund i Västerort och Pungpinan i Söderort. Staden tillsatte en mindre organisation, Småstugebyrån, som skulle leda arbetet. Försöket blev en succé och egnahemsvillorna i funktionell stil började bli vida känt både i Sverige och utomlands. Mellan 1927 och 1957 uppfördes omkring 8100 småstugor i Stockholms ytterstad.

Typritningar utformades vid Småstugebyrån under arkitekten Edvin Engströms ledning. Husens utformning har under olika tider följt tidens ideal men präglas framför allt av en enkel och anspråkslös utformning. De första hustyperna, som förekom i Olovslund och Pungpinan kallades Knivsta och Träkol och var i 1½-plan. Därefter numrerades husen med romerska siffror. Hustyperna utvecklades mot större hus med flera rum i bottenvåningen, WC på övervåningen och möjlighet att ha garage. Antalet typer hölls dock nere och efterhand försvann 1½-plans stugan till förmån för stugor i ett och två plan. Till många typritningar fanns ett antal varianter, exempelvis i placering av fönster och entréer och i förekomst av balkong och garage. Längre byggdes enbart friliggande hus men 1946 introducerades småstugan i form av radhus.

Under 1950-talet var markbristen påtaglig, vilket gjorde att man lät anpassa de tidigare strikta rutnästplanerna för småstugeområdena mera efter terrängen. Det gjordes även bostadsvaneundersökningar och utredningar kring hemarbetets rationalisering och med all denna nyvunna information togs ett antal nya hustyper fram. Förändringarna gjorde att man kunde bygga med större variation i områdena och samtidigt skapa en mjukare karaktär.

1960 stod över 100 000 personer i kö för en bostad i Stockholm. Samma år fick staden loss ett tusental nya tomter där bostäder skulle komma att byggas, däribland Farsta och samtida stadsdelarna Hässelby och Örby/Högdalen. Vitt, gult eller rött tegel förekom ofta under denna tid tillsammans med puts eller träpanel i olika utförande och i vissa områden fick källaren ge vika för ett inredningsbart vindsplan. Från miljonprogrammets start 1965 fram till dess slut 1974 byggde Småa ca 4 000 enfamiljsbostäder i Stockholms nya förorter. Ungefär 80 % av dessa uppfördes genom självbyggeri.

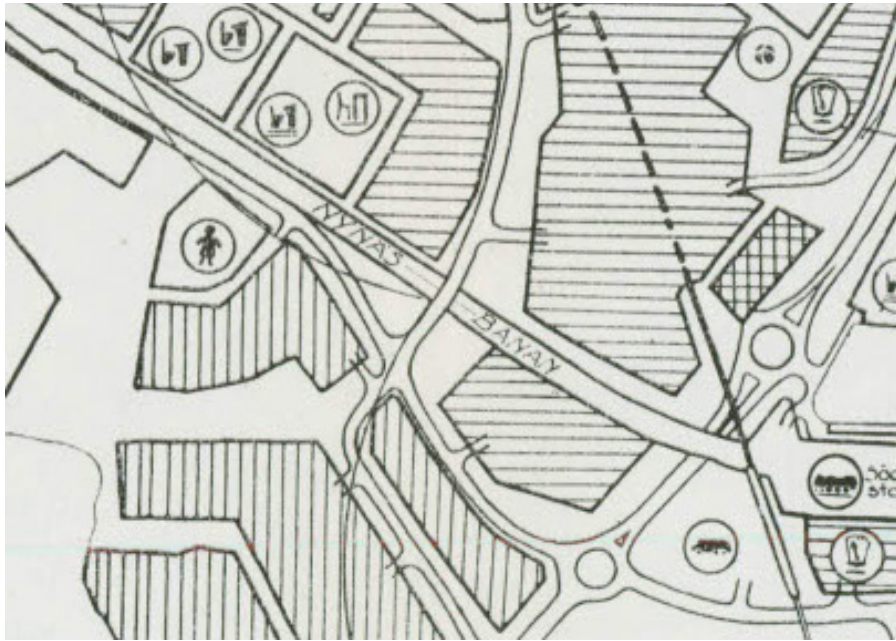
CIRKULATIONSPLATS I KORSNINGEN FARSTAVÄGEN/MAGELUNGSVÄGEN

Tankar om cirkulerande trafik uppstod under slutet av 1800-talet och världens första cirkulationsplats öppnades 1905 i New York i närheten av Central Park. Därefter tog byggandet av cirkulationsplatser fart och under första halvan av 1900-talet anlades ett flertal i både USA, Kanada och Europa. Den ökade trafikmängden efter andra världskriget ledde till ökat antal olyckor och trafikstockningar i cirkulationsplatserna. När de automatiska trafiksignalerna, som ansågs säkrare och skulle öka kapaciteten, fick sitt genombrott på 1950-talet, kom signalreglerade korsningar att ersätta många cirkulationsplatser. Därför utvecklade brittiska ingenjörer nya trafikregler i mitten på 1950-talet som innebar att de fordon som var i cirkulationsplatsen hade företräde framför de som skulle in i den. I Sverige tillkom regeln i samband med övergången till högertrafik 1967. Det nya systemet innehöll även andra nya säkerhetsföreskrifter som mittrefuger, förbättrad skyltning, ingen gångtrafik eller parkering i cirkulationsplatserna. Vidare fick de nya cirkulationsplatserna generellt betydligt snävare radie än de tidigare, vilket innebar lägre hastigheter.

Rondellens (cirkeln inom cirkulationsplatsen) gestaltning har varierat genom tiderna. De första cirkulationsplatserna försågs med eller byggdes runt befintliga konstverk eller monument. I stadens ytterområden fick rondeller ofta en viktig funktion som port till samhället och kan liknas stadsportarna i medeltidsstädernas ringmurar.

Cirkulationsplatsen i korsningen Farstavägen/Magelungsvägen var den första, och fram till 2000-talet den enda cirkulationsplatsen som byggdes i Farsta och Farsta strand. Den kom till efter 1960 men före 1975 vilket framgår av ortofoton från denna tid. Av 1955 års generalplan framgår att huvudtrafikleden Ågesta broväg skulle försees med inte mindre än fem cirkulationsplatser. Den aktuella korsningen var i generalplanen en vanlig plankorsning, men planeringen verkar ha ändrats i efterhand och cirkulationsplatsen ses utritad i stadsplanen Pl 5419 från 1960.

Cirkulationsplatsen dimensionerades för en omfattande trafikmängd och rondellen planterades med låga träd. Den kullerstenslagda vägbänken och mittrefugerna har tillkommit senare. De omgivande kvarteren har från vägarna indragen bebyggelse och naturmark närmast trafikplatsen. Norr om trafikplatsen finns ett obebyggt skogsparti närmast järnvägen.



Generalplan 1955. Källa: Stockholms stadsarkiv.



Ortofoto ca 1958. Källa: Lantmäteriet.



Ortofoto ca 1975. Källa: Lantmäteriet.



Ortofoto 2020. Källa: Lantmäteriet.

FARSTA STRAND PLANERAS

Stadsdelen Farsta strand planerades samtidigt som övriga Farsta och omfattade två av Farstas sex delområden. Stadsdelen bildades 1956 och kallades i de första stadsplanerna för Farsta Gård. 1963 ändrades namnet till Farsta strand. Utbyggnaden började 1957 men huvuddelen av bebyggelsen uppfördes mellan åren 1959–1968.

Vid 1950- och 1960-talets exploatering av Farsta strand frångicks grannskapsenhetens traditionellt slutna kvarter för en framåtblickande, mer linjär och storskaligare stadsplanering kombinerat med perifera radhusområden. Själva grannskapstanken med socialservice som skola, idrott, daghem och lokalt stadsdelscentrum frångicks dock inte.

Lokalcentrumet placerades i kvarteret Blidö, relativt nära det blivande Farsta centrum. Här ritade 1957 arkitekt Ernst Grönwall ett skivhus och två låga butiksbyggnader. Samtidigt uppfördes på grannfastigheten fem punkthus och lamellhus, ritade av Lars Bryde för Stockholms Kooperativa Bostadsförening, SKB.

Flerbostadshusen i kv. Blidö och på motsatt sida Magelungsvägen i kv. Skarpö och Gränö, utgjorde en lokal bebyggelsekoncentration som markerade lokalcentrat.

Stadsdelen delas av Ågesta Broväg i ett västligt och ett östligt område, ett intryck som förstärks av bebyggelsens karaktär.

Väster om Ågesta Broväg består bebyggelsen vid sidan av flerfamiljshusen kring lokalcentrat i första hand av småhus medan den östra delen huvudsakligen är bebyggd med flerfamiljshus i större skala. Här byggdes storskaliga punkt- och skivhusgrupper i ett öppet stadsplanemönster. Mest uppseendeväckande är höghusbebyggelsen vid Ullerudsbacken. Här kan den riktigt stora skalan med stora friliggande byggnader som skulpturer i landskapet upplevas.



Byggnation inom Farsta strand pågår. I bakgrunden ses Kv. Blidö 2 under uppbyggnad, fotot är därmed taget före 1960 då byggnaderna var klara. Till höger om Kv. Blidö ses en av de äldre villorna i området, idag riven. Källa: Farsta hembyggsförening

Radhusen är liksom i Farsta stadsdelsgrupp i stort ett viktigt inslag i Farsta strand. Radhusområdena byggdes ut under 1960-talet och har sitt ursprung både i Stockholms stads småstugebyrå som i privat byggenskap.

Mellan 1962–69 anlades ett småhusområde med villor och radhus vid Ekshäradsgatan och Hagforsgatan i kvarteren Runmarö, Munkö, Jällö och Ekliden. Bakgrunden till placering av ett småhusområde här var den äldre villabebyggelsen från Södertörns villastads tid kring förra sekelskiftet som fanns här men även en skalmässig nedtrappning mot Farsta gård.

Med 1970-talet kom Ågestabron, tunnelbanestationen och pendeltågstrafiken var nu igång. Farsta strand började förtätas på 1980-talet. I samband med förtätningsprojekten revs några av de kvarvarande villorna från Södertörns villastad.

Lokalcentrat vid Boforsgatan tappade snabbt i betydelse. Dess roll ersattes av Farsta Centrum och av en ny centrumbildning vid tunnelbanestationen.

FÖRÄNDRINGAR - FÖRTÄTNINGAR

Kartan intill redovisar årsringarna inom utredningsområdet.

Väster och sydväst om planområdet finns radhus- och småhusområden. Radhusområden är uppförda under 1960-talet och har en sammanhållen karaktär. Småhusområdets bebyggelse har varierande ålder och karaktär. Här finns enstaka villor uppförda strax efter förra sekelskiftet från Södertörns villastads tid. Även enstaka villor från 1940-tal finns representerade inom den äldre bebyggelsen före planläggning av Farsta.

Efter planläggning av Farsta uppfördes friliggande villor efter ritningar av Stockholms stads Småstugebyrå under 1960- och 70-talen, främst i småhusområdets östra del. Omfattande komplettering och förtätning av villabebyggelsen har gjorts under 1990- och 2000-talen.

Söder om planområdet finns punkthuskvarteren Skarpö och Granö från 1960-talet, som tillsammans med kvarteret Blidö, uppfört på 1950-talet som ett av de första kvarteren i Farsta strand, innehöll stadsdelens ursprungliga lokalcentrum. I både ovannämnda kvarter har bebyggelsen kompletterats under 1980- och 90-talen.

Norr om spårområdet finns kvarter från olika tider representerade, varav de äldsta är punkthus- och lamellhuskvarteren Ljusterö, Järflotta och Utö från 1950-talet med en förtätning gjord under det senaste decenniet. Kvarteren Herrö, Fårö och Tynningö är exempel på hela kompletterande kvarter uppförda från 1980-talet till tidigt 2000-tal.



Illustration över årsringar inom och i närheten av det aktuella utredningsområdet. Utredningsområdet markerat med streckad svart linje och planområdet med röd streckad linje. Illustration Reichmann Antikvarier.

SMÅHUSBEBYGGELSE VÄSTER OM
PLANOMRÅDET

EGNAHEM FRÅN 1960-TALET OCH FRAMÅT

Kv. Jällö och Ekliden

Den kuperade terrängen och det natursköna landskapet, samt faktumet att området redan var bebyggt med några villor från Södertörns villastads tid gav förutsättningar till att kvarteren Jällö och Ekliden planlades för villabebyggelse. I kvarteren Jällö, Ekliden och Kroksö började man med start under 1964 uppföra villor i Stockholms stads småstugebyrås regi. Villorna uppfördes av monteringsfärdiga element framställda av AB Svenska trähus. Villorna är välgestaltade med gavlar av 1/2-stens fasadtegel och långfasader av träpanel. Fönster och fönsterdörrar levererades beslagna och monteringsfärdiga. De har en enhetlig och mycket tidstypisk arkitektur och de placerades på sluttande tomtmark med gräs, buskar och träd.

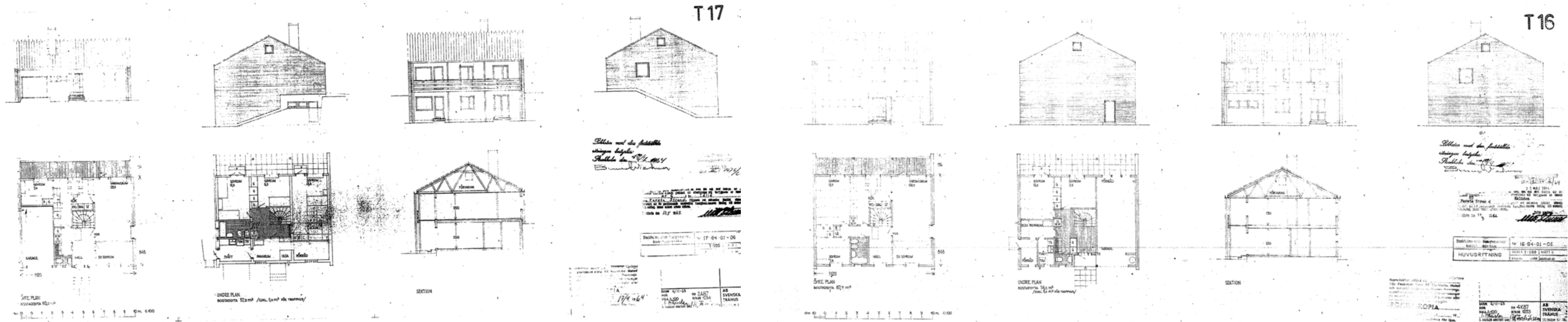
FÖRTÄTNINGAR OCH FÖRNYELSE

Den ursprungliga villabebyggelsen från 1960-talet har förändrats i olika hög grad men är fortfarande bevarade som sammanhållna grupper i landskapet. Förnyelse och förtätning av villabebyggelsen har gjorts successivt under 1980- och 90-talen samt i början av 2000-talet. Dessa har gjort områdets bebyggelsestruktur tätare och de senare tilläggen skiljer sig från den äldre villabebyggelsens småskaliga och enkla planformer med sina större och varierande volymer och planformer.



Villa Ekebo i Kv. Skarpö 2 före rivning av villan 1983. I bakgrunden ses villor uppförda längs Hagforsgatan i Kv. Jällö 5, 6 och 7. Källa: Farsta hembyggsförening

Plan- och fasadritningar för två typer av villor i Kv. Jällö 6 (till vänster) och Kv. Ekliden 83 (till höger). Ritningarna är daterade 1963 resp. 1964 och framtagna av AB Svenska trähus. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv



RADER AV RADHUS

Kv. Runmarö och Munkö

I diskussionerna på 1940- och 50-talen lyftes radhuset fram som ett alternativ till både friliggande villor och flerbostadshus. I Farsta blev radhusen ett viktigt inslag i stadsdelens västra ytterområden där radhus uppfördes av bland annat stadens småstugebyrå och var ofta ritade av arkitektduon Höjer & Ljungqvist. Duon ligger bakom många av Stockholms radhusområden och arkitektkontoret var i mångt och mycket specialiserat på radhus.

I kvarteren Runmarö och Munkö uppfördes radhus efter Småstugebyråns typritningar S 40 och S 42 framtagna av Höjer & Ljungqvist. Både radhustyperna var avsedda att byggas i sluttande terräng, och innehöll olika variationer med olika placering av entrén efter terrängens lutning och gatans läge.

Typ S 40 radhusen innehöll fyra olika variationer och planlösningarna var uppdelade i flera halvplaner runt en öppen centraltrappa.

Typ S 42 hade två variationer beroende på terrängens sluttning från eller mot gatan. Både varianterna hade entré åt gatusidan men beroende på markens lutning hade entréfasaden antingen en eller två våningar ovan mark. Uteplatsen var därmed antingen lagd åt trädgårdssidan eller entrésidan.

Radhusens stommar uppfördes i lättbetong med framdragna lägenhetsskiljande väggar som liksom gavlarna kläddes med gult fasadtegel, och skulle fungera som avskärmning på uteplatserna. Långfasaderna putsades i ljus kulör och balkongräcken utfördes i trä. Ursprungligen lades taken med svartglaserat tegel men många av taken är utbytta.

Kvarteren har en genomtänkt planform och bra kontakt med omgivande natur- och parkmark. I Kv. Runmarö finns en väl skyddad lekplats i kvarterets mitt och parkeringsgarage lagda i kvarterets östra del.



Standarddaghem inom Risselö 2

I anslutning till radhusområdet uppfördes 1973 ett daghem inom fastigheten Risselö 2. Daghemmet planerades in i samband med planändring av området 1970, i tidigare stadsplan fanns här ett parkeringsgarage. Byggnaden ritades av Kjell Abramson Arkitektkontor AB på uppdrag av Stockholms barnavårdsnämnd. Kjell Abramson anlätades av Stockholms stad under 1960- och 70-talen för att utveckla och rita typdaghem. Otaliga daghem kom också att byggas efter hans och fruns Britas ritningar.

Daghemmet är bebyggt med en typisk modell från 1970-talets första hälft. Typen representerar flera av de mest karakteristiska kännetecknen för byggnadskategorin: en låg, marknära byggnad med stora fönsterpartier för maximalt ljusinsläpp och en veranda skyddad mot solljus. Gården är kuperad med berg i dagen, sparade ekar och gräsytor. På gården finns två bodar, en paviljongbyggnad, lekstuga och klätterställning samt en altan av trä. Gunnebostaket och trästaket inramar anläggningen. Byggnaden utgör själv gräns i nordost.

FÖRÄNDRINGAR

Radhusområdet är en välbevarad och enhetlig miljö trots att vissa förändringar genomförts på en del av husen. I Kv. Runmarö 2-5 har omfattande ändringar gjorts som innebär ändrad färgsättning av fasader och balkongräcken, utbytta dörrar och räcken på förstuvistar. På trädgårdssidan har tillbyggnader med skärmtak uppförts.

Runmarö 6-31 är välbevarade och enligt Stockholms stadsmuseums inventering det bäst bevarade radhuskvarteret i Farsta Strand. Byggnaderna har alla samma tak- och fasadmaterial och ingen byggnad har tilläggsisolerats eller färgats om på ett avvikande sätt.

Det intilliggande kvarteret Munkö har många ändringar gjorts och flera längor är tilläggsisolerade. Även garagelängorna inom Runmarö 35 har genomgått stora förändringar bland annat i form av byte av garageportar.



Plan- och fasadritningar för radhustyperna S 40 a och S 42 som uppfördes inom Kv. Runmarö. Ritningarna är daterade 1962 och signerade av J. Höjer och S. Ljungqvist Arkitekter.
Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv

LOKALCENTRUMET RUNT MAGELUNGSVÄGEN

KV. BLIDÖ 1

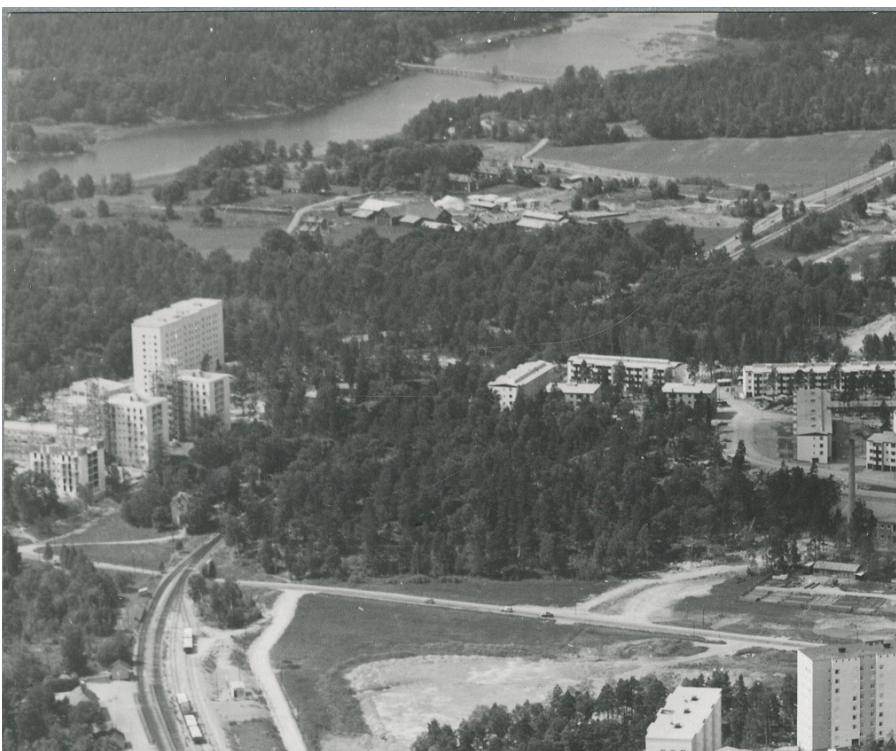
Kvarteret Blidö var det första kvarteret som uppfördes i Farsta strand. Generalplanen från 1955 angav här flerbostadshus, i övrigt skulle västra Farsta strand bebyggas med småhus. 1956 fastställdes stadsplan för kvarteret och samma år beviljades bygglov för uppförande av ett bostadshus och affärslokaler. Arkitekt var Ernst Grönwall, trädgårdsarkitekt N. H. Orento.

Bostadshuset uppfördes som ett tio våningar högt skivhus med garage i suterrängvåning. Byggnaden placerades vid foten av en bergsknalle i öst-västlig riktning. Affärshuset bestod av två delar, dels en friliggande byggnad i två våningar som placerades i vinkel med bostadshuset i korsningen Magelungsvägen/Boforsgatan, dels en utbyggnad av bostadshuset som placerades mot bostadshusets östra gavel.

Skivhuset fick en planform där byggnadskropparna förskjuts i sidled, vilket skapade variation på fasaderna i den storskaliga byggnaden. Fasaderna putsades med terrasitputs och fick en regelbunden fönster- och balkongsättning. Endast sydfasaden försågs med balkonger som placerades i vinkeln mellan byggnadskropparna och på den utkragande delen av fasaden. Norra fasaden och gavlarna fick en tidstypisk indelning av putsen i fält som ramas in av ljusare fält.

Affärsbyggnaderna fick fasader av gult tegel och markerade entréfasader med inramning av tegelfälten och skyltfönstren av naturstenspartier. Det södra affärshuset hade från början en snabbköpsbutik i bottenvåningen och skollokaler i övre våningen. Den med bostadshuset sammanbyggda affärslokalen hade en damfrisering i den norra lokalen och kemptvätt i den södra.

På 1970-talet byggdes skollokalerna om till kontor och 1995 gjordes en utvändig tilläggsisolering av fasaderna på bostadshuset. Fasaderna fick en beklädnad av plåtkassetter och i samband med balkongrenovering fick balkongerna nya fronter i slät aluminium.



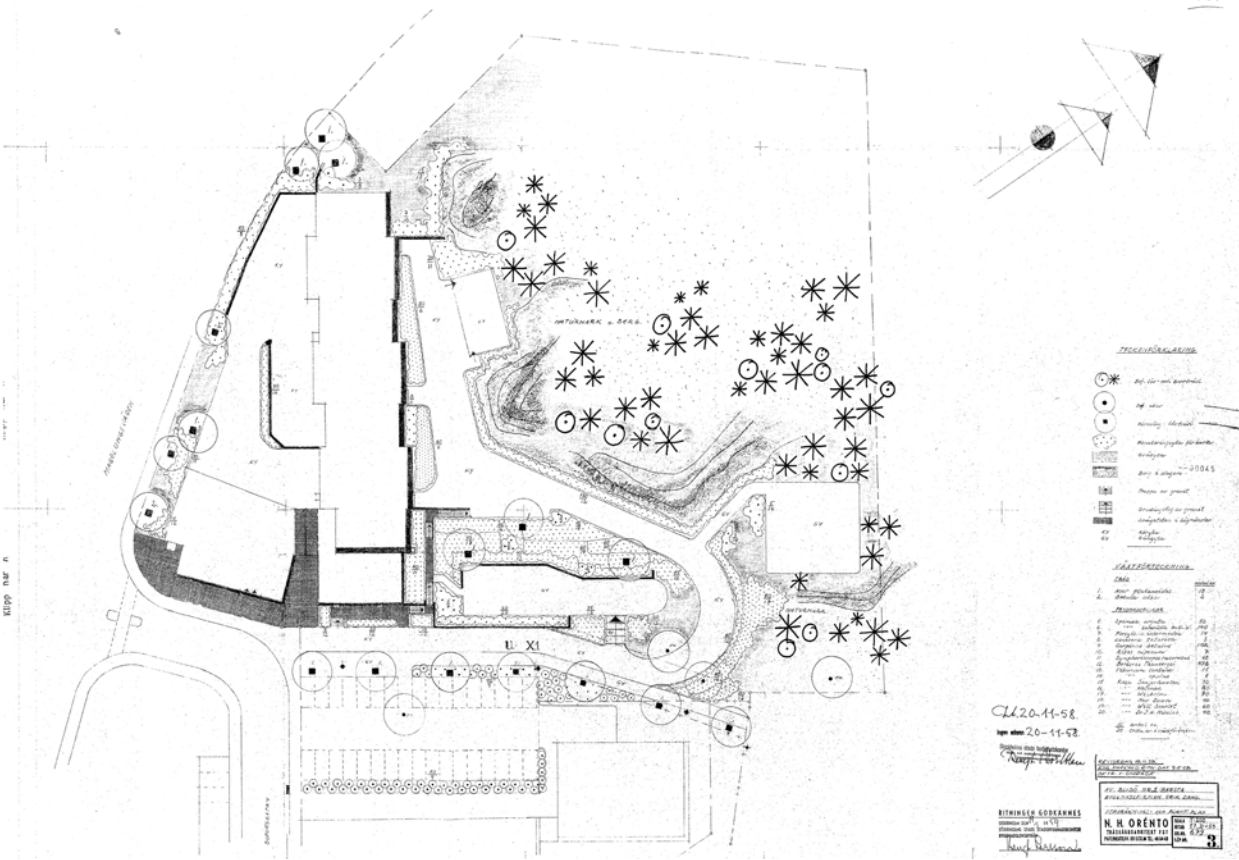
Kvarteret Blidö under uppbyggnad i juli 1958. Skivhuset i Kv. Blidö 1 verkar vara färdigställt, punkthuset i Blidö 2 under uppbyggnad. I bakgrunden syns Farsta gårds bebyggelse, och till höger i bilden bebyggelse i Kv. Ljusterö. Fotograf Oscar Bladh. Källa: Diditala stadsmuseet



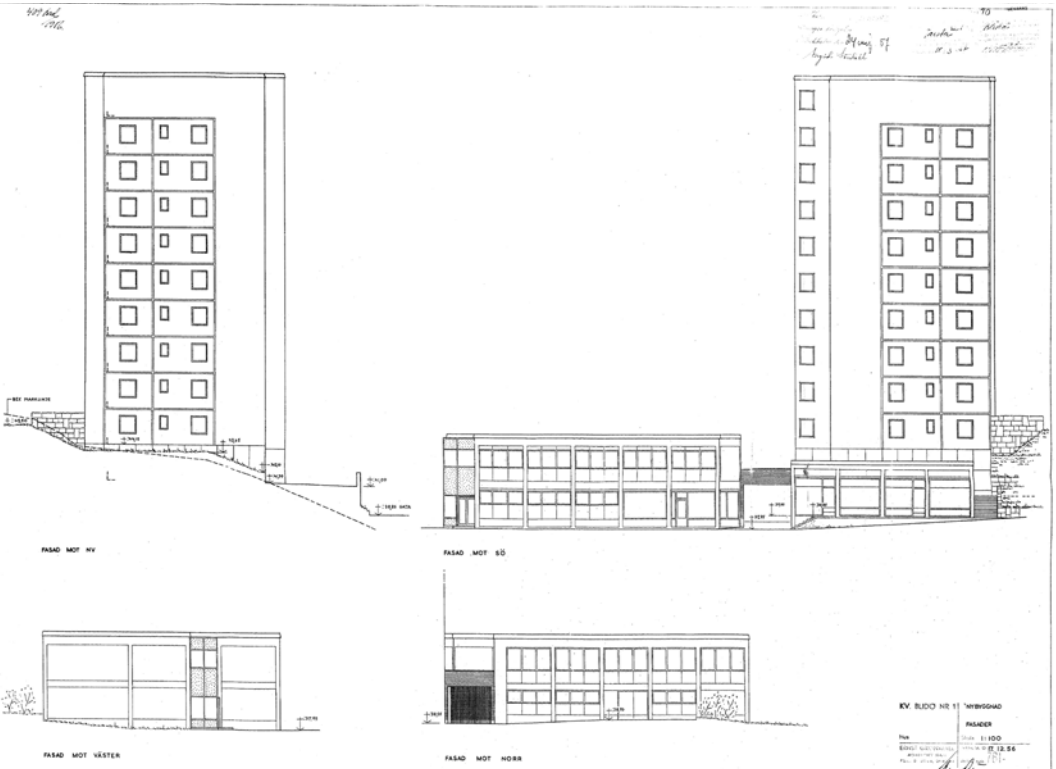
Kv. Blidö 2 sett från korsningen Magelungsvägen/Ågesta Broväg före uppförandet av bostadshuset inom Blidö 3. Källa: Farsta hembygdsförening

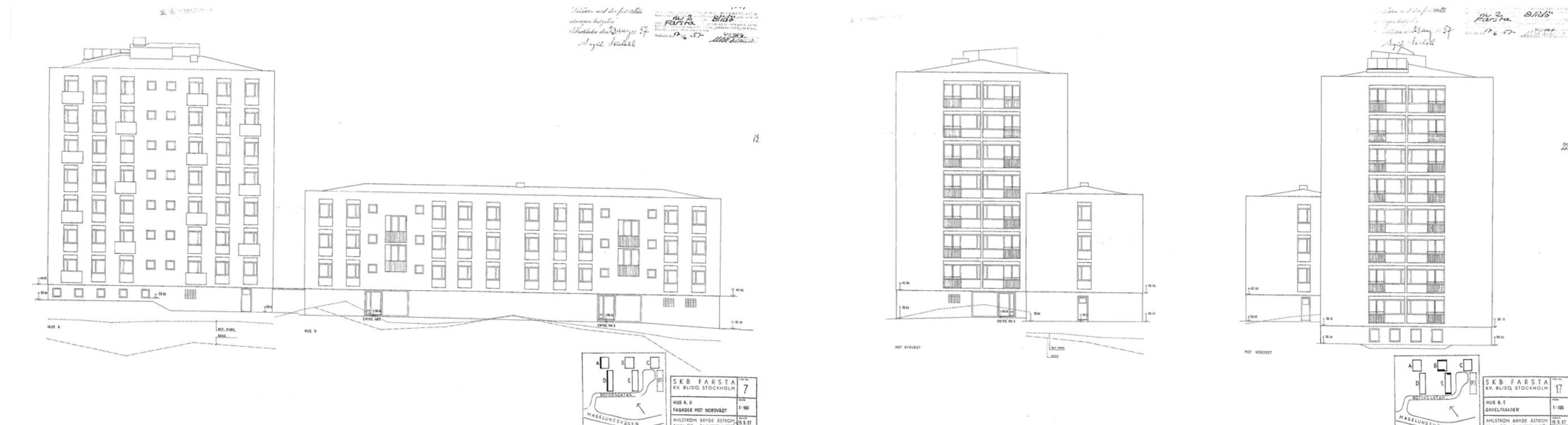


Fasadritningar för skivhuset och affärshusen inom Kv. Blidö 1. Ritningarna är daterade 1956 och signerade av Ernst Grönwall.
Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv



Markplaneringsritning för Kv. Blidö 1. Ritningen är daterad 1958 och signerad av N. H. Oréto.
Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv





Ovan fasadritningar för punkt- och lamellhus i Kv. Blidö 2. Ritningarna är daterade 1957 och signerade av Lars Bryde.
Nedan t.v.: Markplaneringsritning för Kv. Blidö 2 av N. H. Orénto, daterad 1958.
Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv

KV. BLIDÖ 2

Blidö 2 byggdes mellan 1958-59 av Stockholms kooperativa byggnadsförening, SKB. Arkitekt var Lars Bryde på Ahlström Bryde Åström Arkitektkontor, från 1959 SKB:s husarkitekt. Landskapsarkitekt var N. H. Orento. Stadsplanen medgav tre lamellhusbyggnader, men eftersom det stod en befintlig villa i sydvästra delen av kvarteret kom endast två av lamellhusen i uppförande.

Kvarteret bebyggdes därmed med tre punkthus på åtta våningar och två lamellhus i tre våningar, placerade i vinkel mot de högre husen. Majoriteten av lägenheterna var på tre rum och kök men i de lägre husen byggdes ett antal dubbletter med två lika stora rum samt kokvrå och badrum. Dessa blev uppskattade ungdomsbostäder.

Om skivhuset inom Blidö 1 blickade framåt med sin stora skala och utformning så gavs byggnaderna inom Blidö 2 en mer modest skala men rationell planform och utformning. Byggnaderna orienterades för bästa ljusförhållanden.

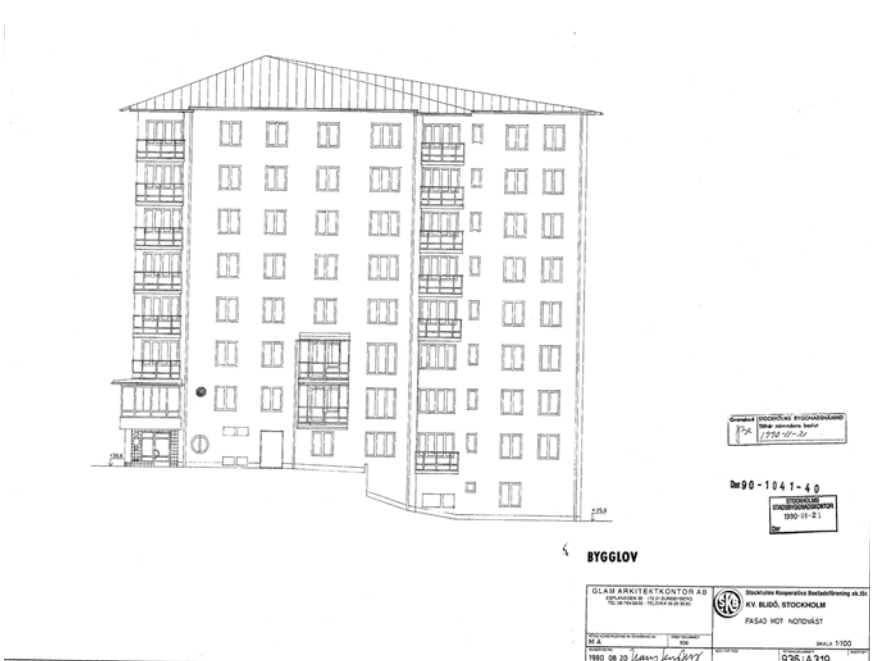
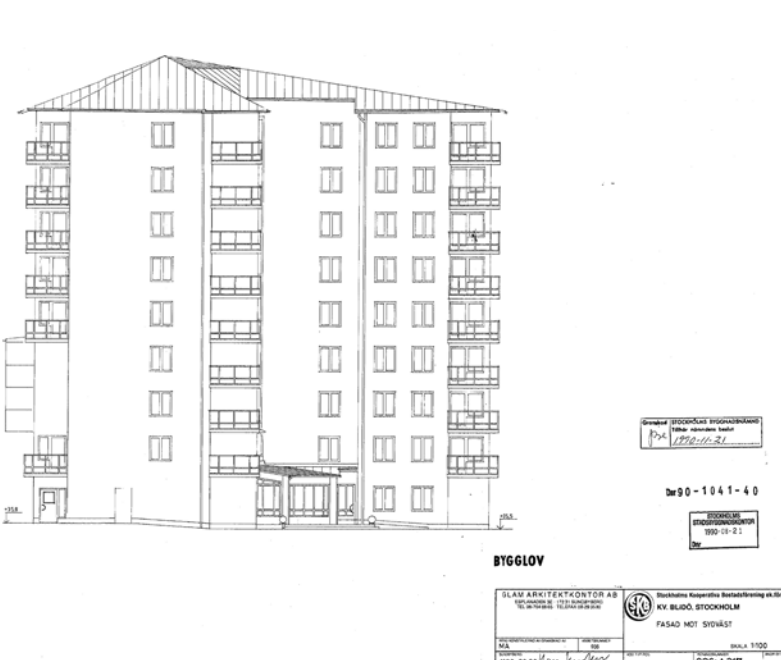
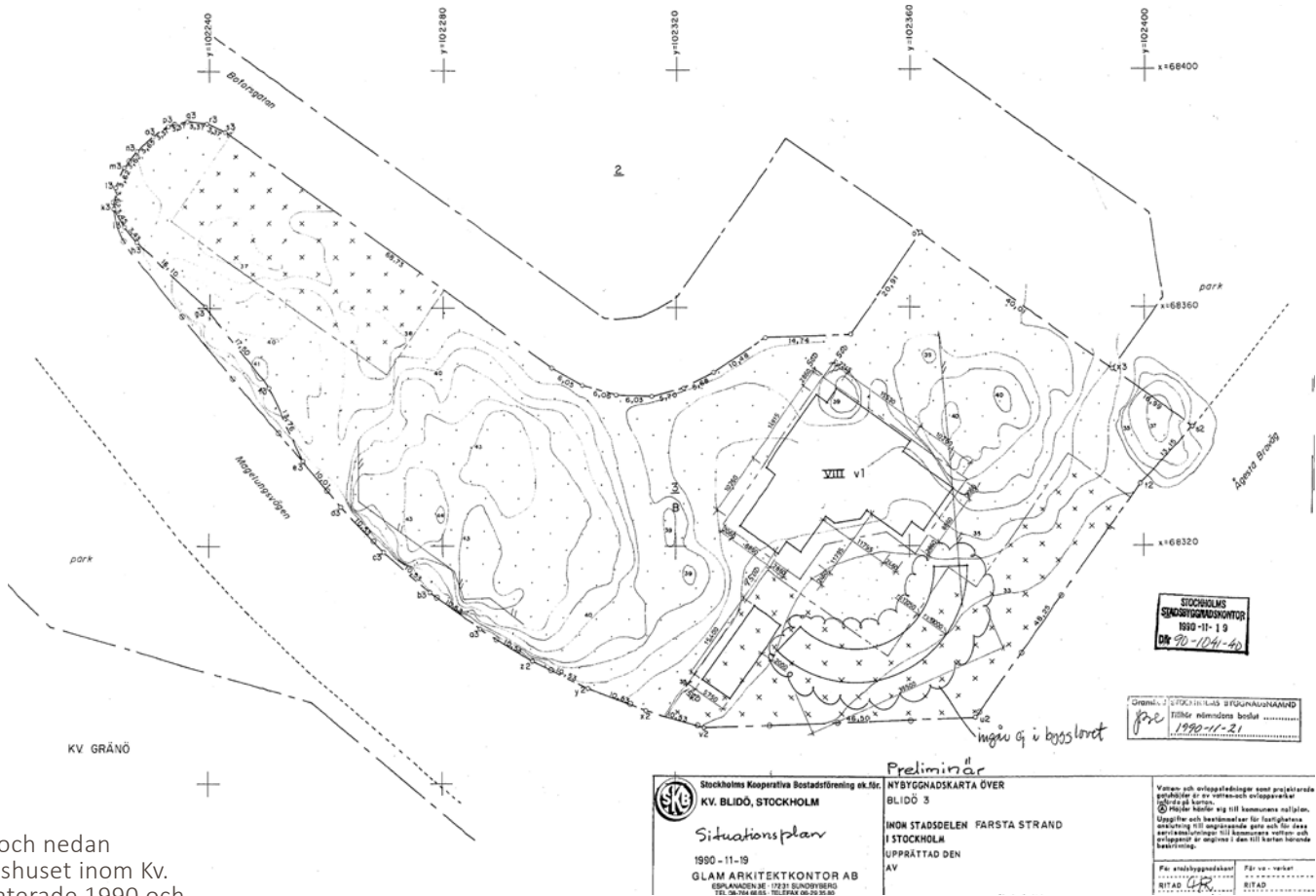
Punkthusen fick en oregelbunden balkongsättning med förskjutna balkongrader som "hoppar" mellan våningsplanen. Lamellhusen fick en mer regelbunden fasadutformning med franska balkonger på östfasaderna.

FÖRTÄTNING INOM BLIDÖ 3

Först efter 30 år blev det möjligt för SKB att bygga på den sydvästra delen av kvarteret Blidö. Inom fastigheten Blidö 3 byggdes ett bostadshus och en garagelänga som stod klara 1992. Bostadshuset formades som ett punkthus på åtta våningar och garagelängan fick en halvcirkelformad plan. Arkitekt var GLAM Arkitektkontor AB

Punkthuset har en V-formad plan som öppnar sig mot söder. Fasaderna är putsade i en ljusbeige kulör, fönstersättningen är regelbunden och fönstren har en traditionell utformning med två fönsterluster. Balkongerna är placerade i hörnen och har glasade räcken av rödlackerat aluminium. Entrén och trapphuset är placerad i vinkeln mellan de två byggnadskropparna.

Ovan t.h. situationsplan och nedan fasadritningar för bostadshuset inom Kv. Blidö 3. Ritningarna är daterade 1990 och framtagna av Glam Arkitektkontor. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv



KV. SKARPÖ OCH GRÄNÖ

I kvarteret Skarpö och Gränö uppfördes mellan åren 1960-62 fyra punkthus. Byggherre var HSB och arkitekt Yngve Magnusson.

Punkthusen uppfördes i tio våningar, och markerar tillsammans med grannkvarteret Blidö 1:s tio våningar höga skivhus gränsen till det lantliga Farsta strand.

Byggandet verkar ha gått i en rasande takt. Bygglov beviljades 1960 samtidigt som första stadsplanen för området godkändes. En ny stadsplan med justerad byggnadshöjd, användning och läge togs fram 1962, under byggandets gång. Exempel på att det var brådska var också att inlösen av fastigheter med befintlig bebyggelse på flera kvarter, liksom här, inte var klart. Det norra punkthuset inom Kv. Skarpö 2 kom inte att uppföras förrän i början av 1980-talet.

En förutsättning för placering av höga punkthus här var det lokala stadsdelscentrumet i Kv. Blidö 1, vars kundunderlag skulle förbättras av tillskott av flerbostadshus. De nya kvarteren skulle kopplas ihop med lokalcentrumet med en gångtunnel under Magelungsvägen, vilken dock aldrig genomfördes. På kvarterets södra spets uppfördes en "barnträdgård" och det mellersta punkthuset i Kv. Gränö 3 försågs med lokaler i bottenvåningen. Enligt nybyggnadsritningar var lokalerna från början ämnade åt en livsmedelsaffär men ändrades under byggandets gång till en barnavårdscentral. Därmed följde planeringen grannskapstanken med detta lokala stadsdelscentrum.

Byggnaderna placerades i den svagt sluttande marken i en rad vars riktning följer landskapets böjda form. Byggnaderna fick en likartad utformning med enkla putsade fasader och halvindragna balkongrader med gavlar av betongelement, placerade på motsatta fasader mot nordväst respektive sydost.

Markparkeringarna lades efter Magelungsvägen. Under 1960- och 70-talet uppfördes tre garagelängor på fastigheten Gränö 3:s norra del.

Byggnaderna inom kvarteren Gränö och Skarpö har genomgått ganska omfattande förändringar. Samtliga byggnaderna är tillägg-sisolerade och klädda med korrugerat plåt. Flertalet balkonger, i vissa fall hela balkongraderna har glasats in, vilket har gett dem ett dominerande uttryck.

Gränö 3 - "barnträdgård"

I kvarteret ingick även ett daghem, eller "barnträdgård" som uppfördes inom Gränö 3 efter ritningar av HSB:s arkitektkontor och Yngve Magnusson. Den nätta byggnaden i en våning innehöll två lekrum, ett "lekkök", expedition och kapprum med toaletter. Fasaderna var enkla och försedda med stora fönster. Byggnaden finns kvar.



Skarpö 2 - Kvarteret färdigställs

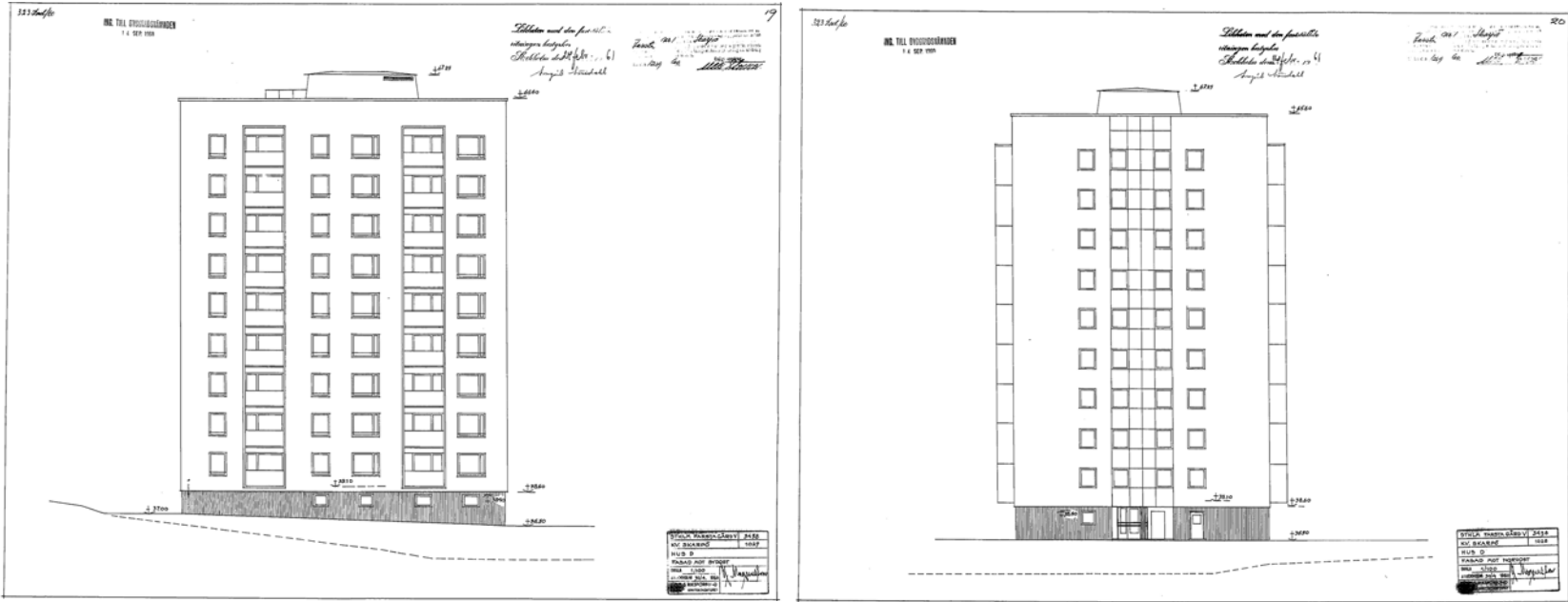
I början av 1980-talet uppfördes det sista punkthuset enligt stadsplanen från 1960. Rivningslov för den befintliga byggnaden på fastigheten beviljades 1983.

Byggnaden fick som utformades som ett punkthus i 10 våningar fick fasader av ljusbrunt/beige tegel och en oregelbunden fönstersättning, en egendomlig detalj är några fönster placerade över hörn.

Arkitekt var Janark Arkitekter AB. Balkongerna placerades på öst- och västfasaderna. Norr- och sydfasaden försågs med rektangulära burspråk. Balkongfronterna och räcken utfördes av vitlackerat aluminium, och samtliga balkonger glasades in.



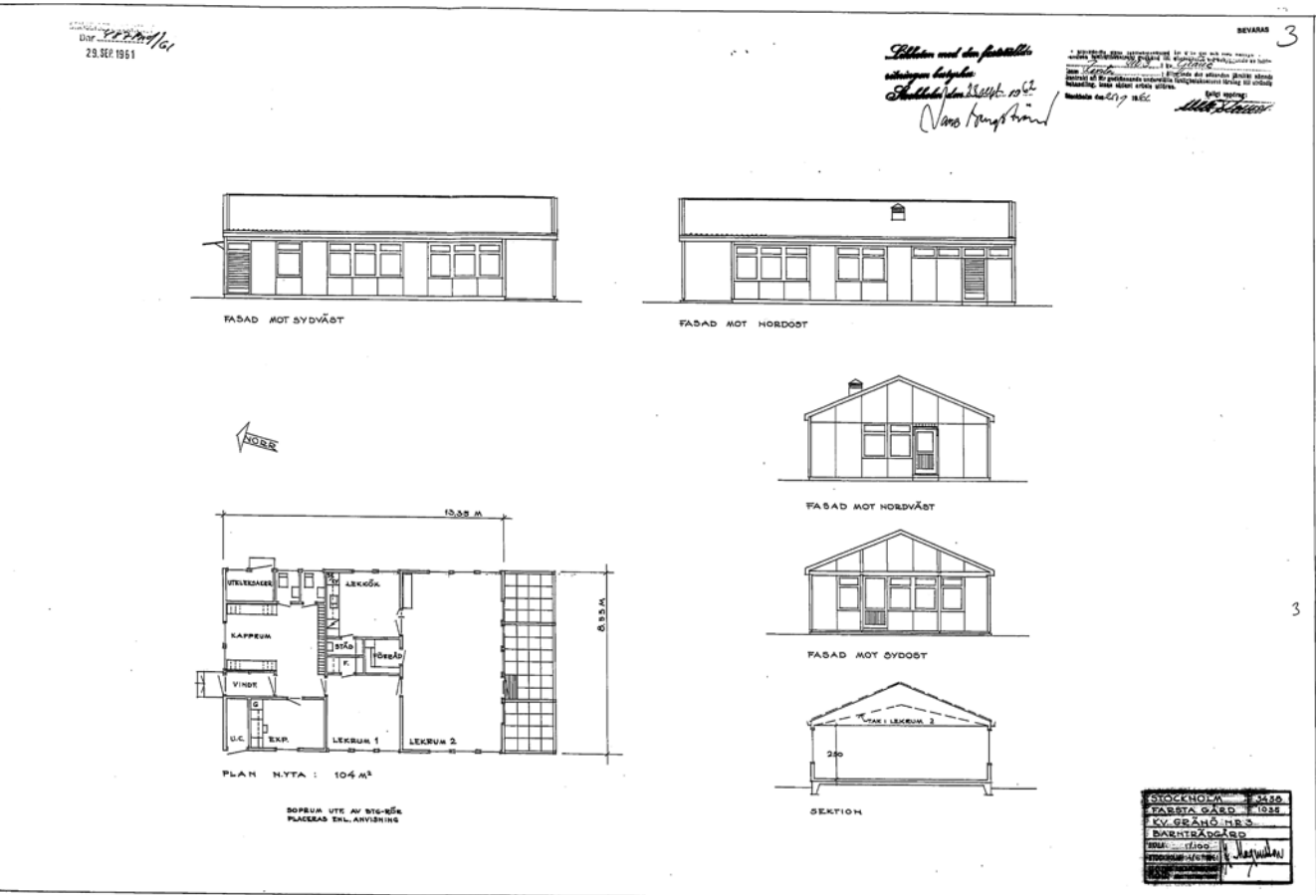
Punkthuset inom Skarpö 2 under uppbyggnad och den gamla villan, kallad för Ekebo, är ännu inte riven.
Källa: Farsta hembyggsförening



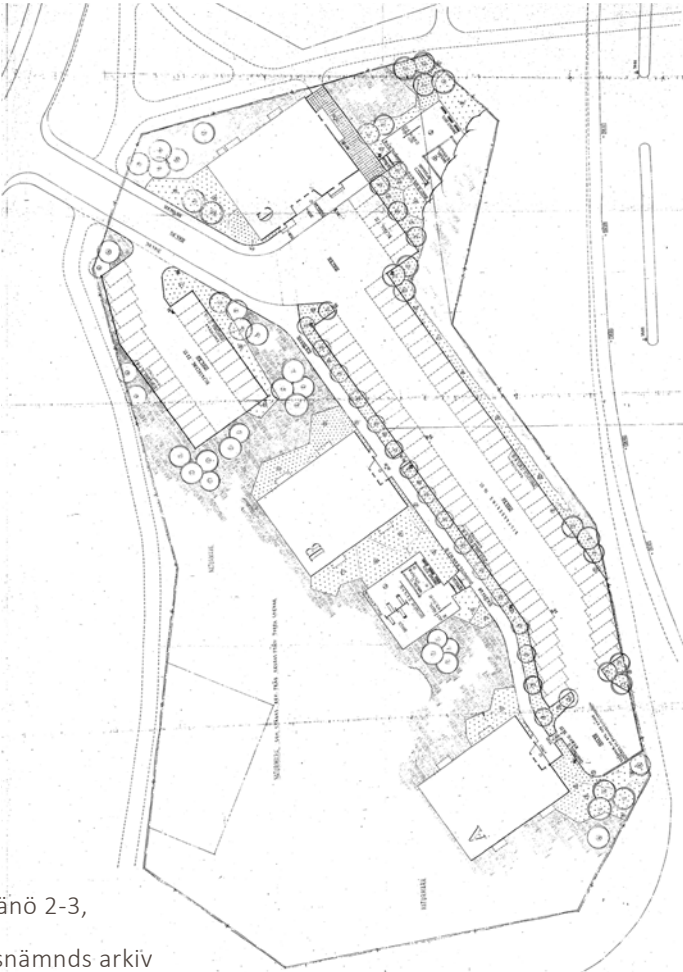
Fasadritningar för punkthuset inom Skarpö 1 av Yngve Magnusson på HSB:s arkitektkontor, daterade 1960.
Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv



Fasadritning för punkthuset inom Skarpö 2 av Janark arkitekter, daterad 1981.
Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv



Fasad- och planritningar för en "barnträdgård" inom Kv. Gränö 3. Ritningen är upprättad av HSB:s arkitektkontor, daterad 1961.
Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv



Markplaneringsritning för Kv. Gränö 2-3, HSB:s arkitektkontor, 1960.
Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv



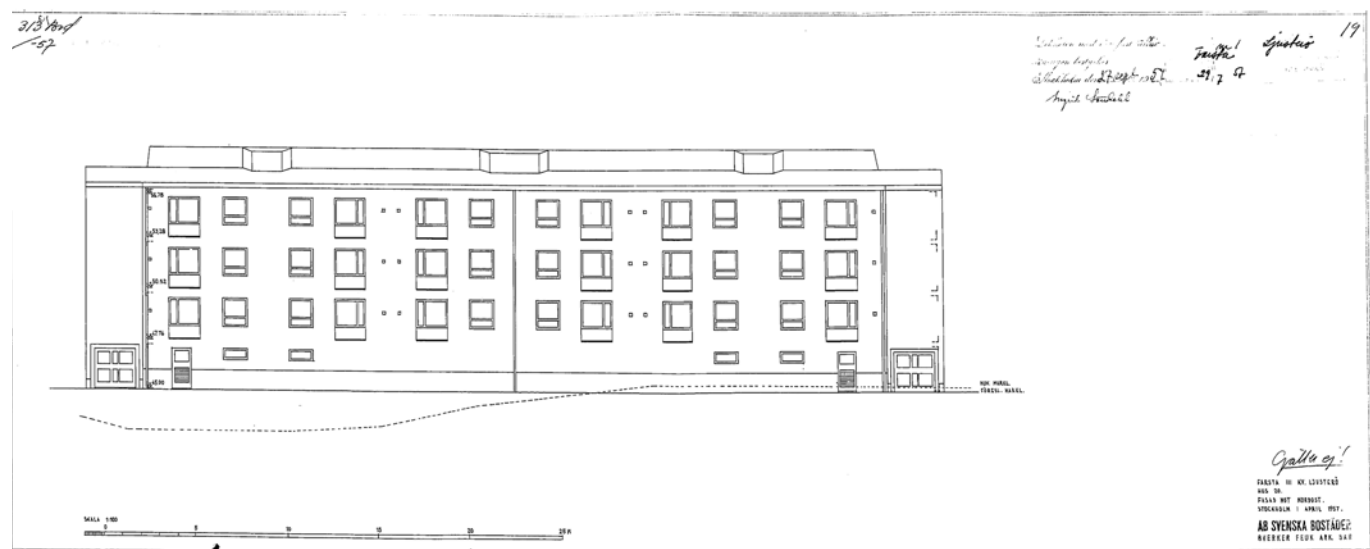
Lamellhus i Kv. Ljusterö 2. Foto från 2005. Källa: Bebyggelseregistret

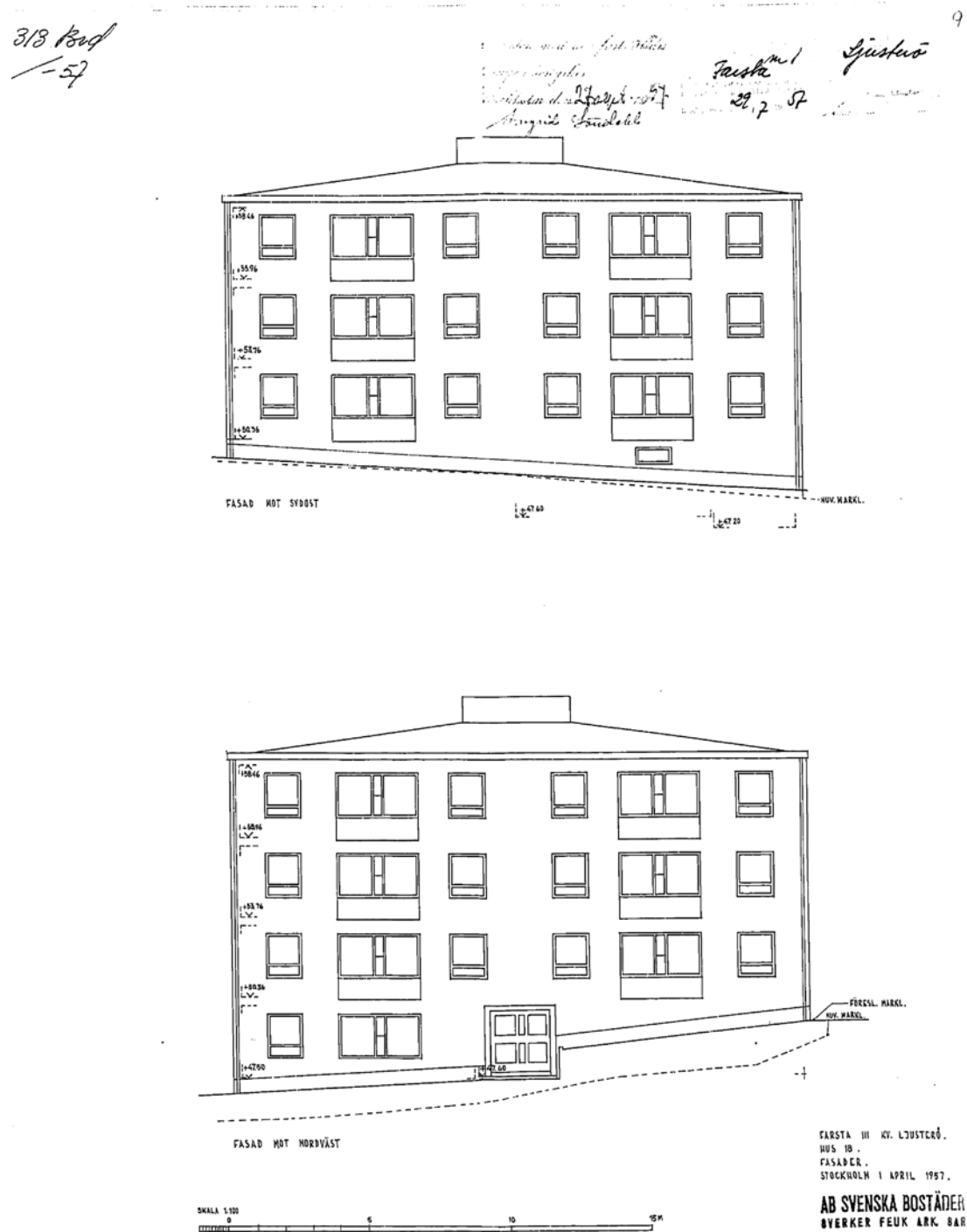


Punkthus i Kv. Järflotta 2. Foto från 2005. Källa: Bebyggelseregistret



Fasadritningar till lamellhuset i Kv. Ljusterö 2. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.





Fasadritningar till punkthuset inom Kv. Ljusterö 1. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.



Fasadritningar till punkthusen inom Kv. Järflotta 6 från 2018. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

FÖRTÄTNINGAR MED NYA KVARTER

KV. HERRÖ 1

Åren 1988 - 1991 uppfördes ett nytt kvarter med fem punkthus och två loftgångshus i kvarteret Herrö 1 på en tidigare parkeringsyta som även var bebyggd med en bensinstation. Byggnaderna ritades av Agnieszka Svensson på FFNS arkitektbyrå med JM Byggnads & Fastighets AB som byggherre. Kvarteret ligger strax söder om Farsta torg och bebyggelsen är grupperad runt en gemensam gård som utgörs av gräsytor, gångar, lekplats och planteringar. I södra hörnet finns en barnstuga med tillhörande lekplats.

Byggnaderna har en postmodernistisk utformning med sadeltak täckta med svarta betongtakpannor och fasader klädda med gult fasadtegel. Byggelsens höjd varierar från fyra våningar i loftgångshusen till fem våningar i punkthusen. Loftgångshusen har uteplatser mot Larsbodavägen.



Ovan och nedan t.h: Loftgångshus och punkthus i Kv. Herrö 1. Foton från 2005. Källa: Bebyggelseregistret

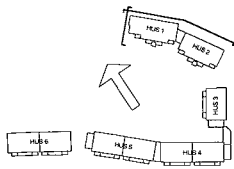
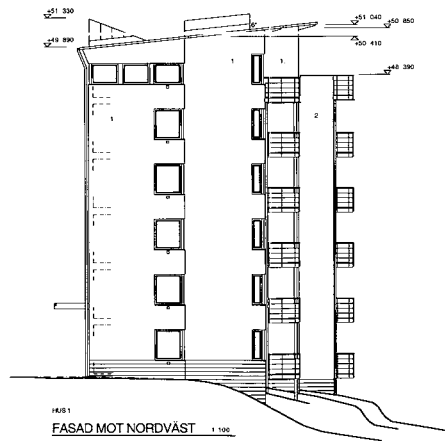
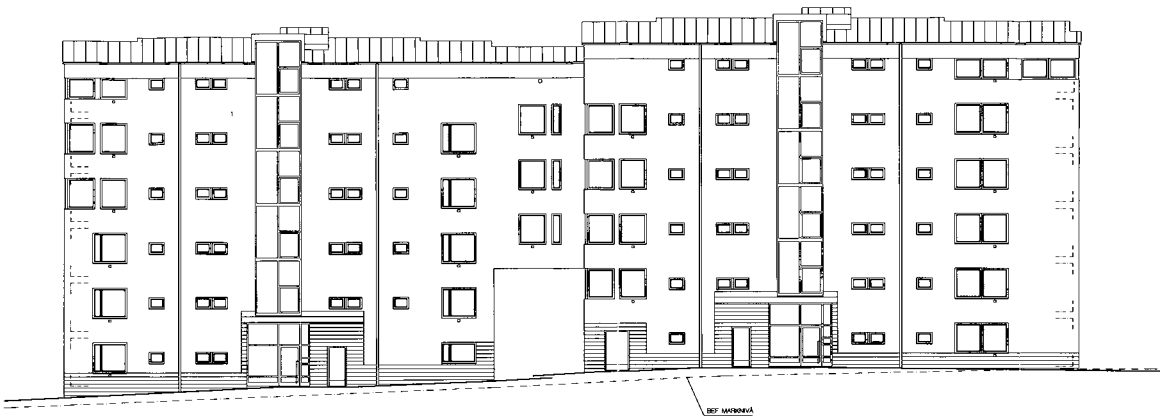
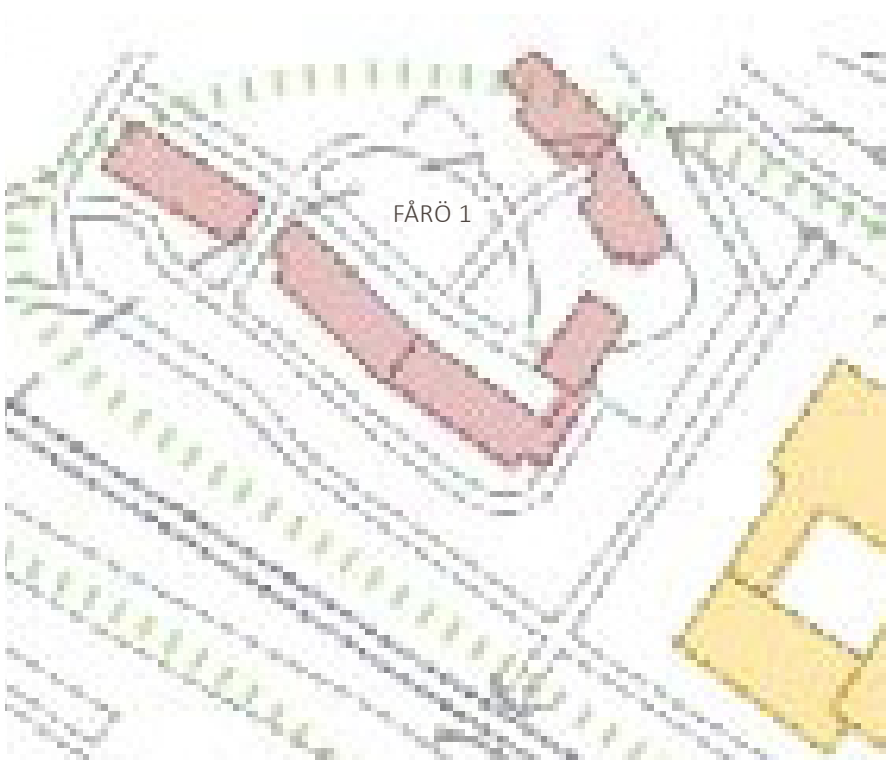


KV. FÅRÖ 1

I början av 2000-talet uppfördes ett nytt kvarter med tre punkthus och tre skivhus på marken som tidigare var bebyggd med Rödkindaskolan med en vaktmästarbostad från 1960-talet. Kvarteret är en tidtypisk komplettering med sin nymodernistisk utformning och placering på mark i ett centralt läge som tidigare användes till annat ändamål. Byggherre var Skanska och arkitekt Lund & Valentin Arkitekter.

Kvarteret gränsar i nordost mot Farstavägen, i sydost mot Farsta gymnasium, i sydväst mot pendeltågsjärnvägen och i nordväst mot ett skivhusområde från 1950-talet samt ett daghem från 1980-talet. Byggnaderna är placerade i U-form runt en gräsvuxen gård med planterade träd och anlagda gångvägar samt en lekplats.

Byggnaderna har slätputsade vitavfärgade fasader, stora fönster och balkonger mot syd och väst samt lågtlutande tak.



Fasadritningar för två av punkthusen i Kv. Fårö, mot norr/Farstavägen och nordväst. Ritningar av Lund & Valentin Arkitekter, 1999. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv

Ovan två av skivhusen i Kv. Fårö 1 mot söder, nedan två av punkthusen mot norr/Farstavägen. Foton från 2005. Källa: Bebyggelseregistret

KV. TYNNINGÖ 1

Inom fastigheten Tynningö 1 uppfördes i slutet av 1990-talet ett seniorboende på marken som tidigare bestod av naturmark och markparkering tillhörande sim- och idrottshallen.

Byggnaden fick en avlång planform i östvästlig riktning med tre hopbyggda byggnadskroppar, ett slags variant av sammanbyggda stjärnhus. Fasaderna mot norr är slätputsade och avfärgade i röd kulör. Norrfasaderna saknar balkonger och är försedda med fönster i varierande utformning. Sydfasaderna är slätputsade och avfärgade i ljus kulör, och försedda med stora balkonger som är placerade i vinklarna mellan byggnadskropparna. Taket är ett lågt lutande plåtklätt pulpettak.

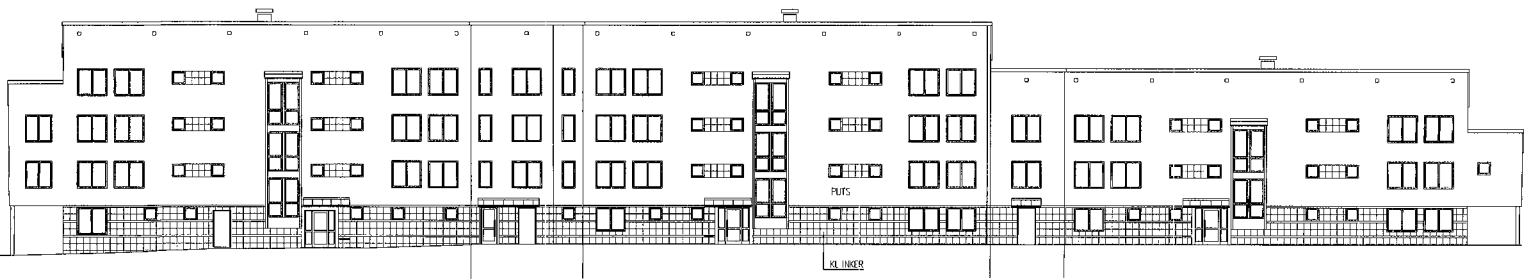
Byggnaden är det enda bostadshuset inom det omgivande idrotts- och friluftsområdet.



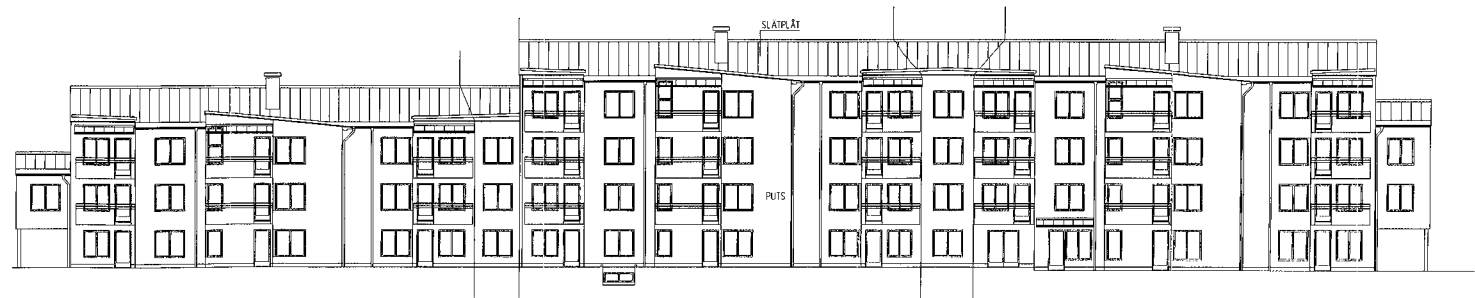
Kv. Tynningö 1, fasad mot norr.



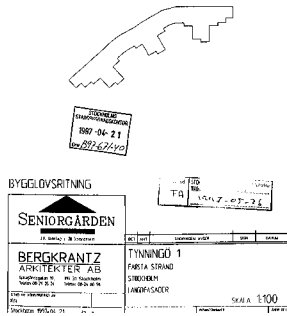
Kv. Tynningö 1, fasad mot söder.



FASAD MOT NORR OCH NORDVÄST - GATUFASAD
(FASADEN ÄR UTVIKT I VINKLARNA)

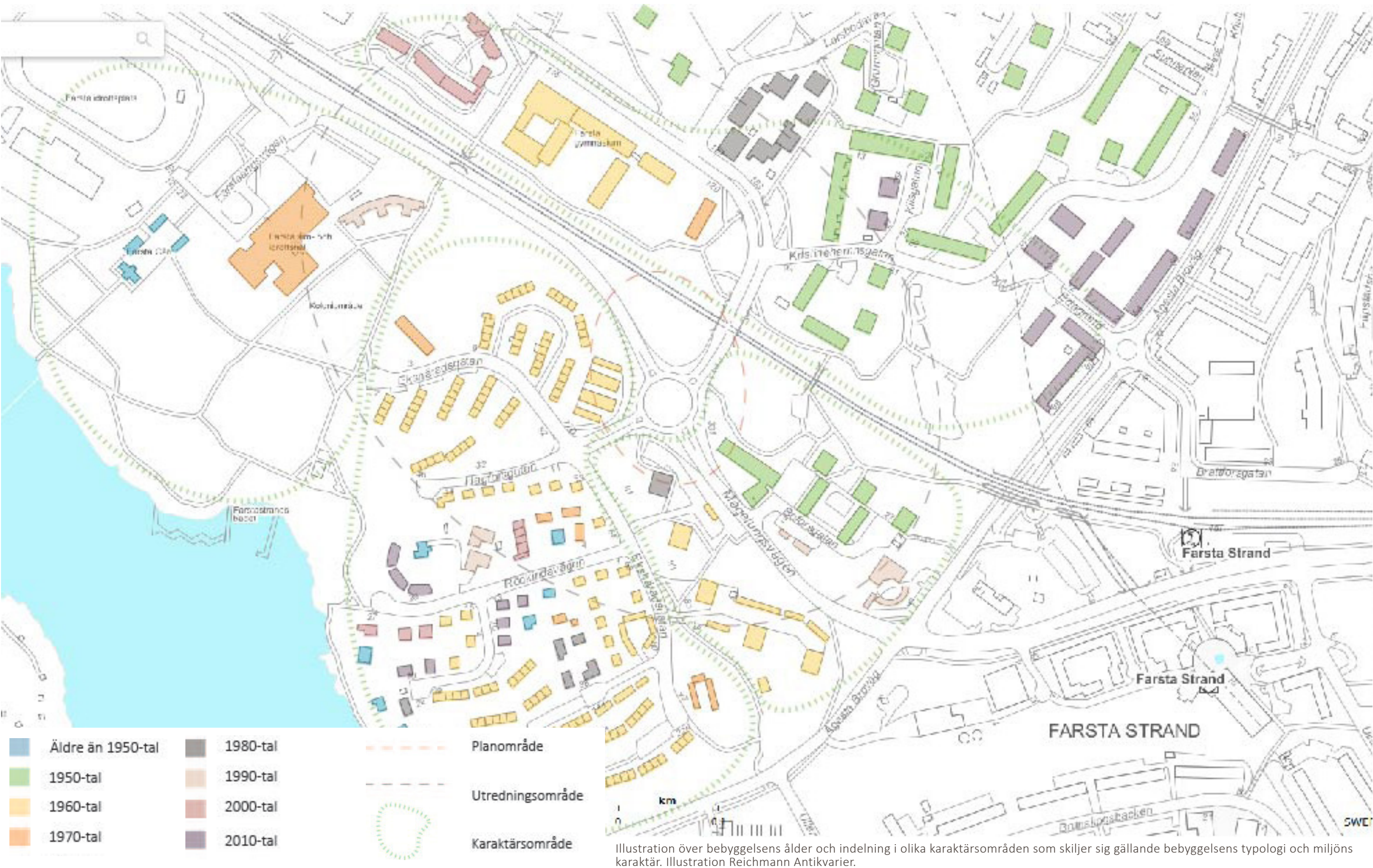


FASAD MOT SÖDER OCH SYDÖST - GÅRDSFASAD
(FASADEN ÄR UTVIKT I VINKLARNA)



Fasadritningar mot norr och söder, Bergkrantz Arkitekter, 1997.
Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

NULÄGE OCH KARAKTÄRSDRAG





Flygfoto mot öster, 1996. Källa: Stockholmskällan.

PLANSTRUKTUR OCH TOPOGRAFI

Planområdet ligger inom skärningspunkten av de två cirkarna som enligt 1955 års generalplan skulle förse med högre koncentration av storskalig bebyggelse. Utanför cirkarna placerades lägre bebyggelse av småhus. Den aktuella platsens förutsättningar togs stor hänsyn till i generalplanen. Dels betingade närheten till Farsta gårds kulturhistoriskt värdefull miljö att närområdet planerades för frilufts- och idrottsändamål. Här kan det äldre landskapet där de öppna ytorna brukades som åkermark och bebyggelse var placerad på de skogvuxna höjderna fortfarande avläsas. Dels var den kuperade terrängen med befintlig villabebyggelse en förutsättning varför området planlades för småhus och radhus.

Därmed är planstrukturen till större delen typisk för den perifera bebyggelsen inom tunnelbanestaden Farsta. Den storskaliga bebyggelsen inom Kv. Blidö och Gränö skiljer sig från den småskaliga bebyggelsen, men markerar med sin skala det lokala stadsdelscentrumet.

I övrigt karaktäriseras bebyggelsens placering av topografins stora variation och luftighet med kvarlämnad naturmark eller anlagda grönytor och växtlighet runt bebyggelsen. En viktig komponent i den ursprungliga helhetsgestaltningen var de befintliga terrängförhållandena. Den tydliga modernistiska stadsplaneidén med en god tillgång på grönytor, luft och ljus syns i Farsta i bebyggelsens friliggande placering, indrag från vägar och hänsyn till topografin med högre bebyggelse på höjder och lägre bebyggelse i dalgångarna.

Radhuskvarteren inom fastigheterna Runmarö, Munkö och Ekliden är placerade i dalsänkor mellan bergen, och höjddpartierna är obebyggda och fungerar som en gräns mellan olika bostadskvarter.

Kvarteret Blidö placerades nedanför ett bergsparti där de höga husen, skivhuset och punkthusen placerades i den högre terrängen, medan lamellhusen placerades på den plana ytan nedanför berget. Tillsammans med punkthusen i grannkvarteren Gränö och Skarpö höjer sig skiv- och punkthusen ovan berget och den omgivande grönskan. Dessa kvarter har även en tydlig riktning som följer landskapets böjda form och den bergsrygg som fortsätter österut mot Farsta strand som är bebyggd med en krans av höga hus.

Lamellhuskvarteren Ljusterö och Järflotta grupperades kring öppna gårdar och har ett typiskt planmönster för 1950-tals rumsbildande lamellhuskvarter. Sentida kompletteringar inom och i närheten av lamellhusområden skiljer sig från den ursprungliga planeringsidén med sin placering längs med huvudvägarna. Exempel på sådana kompletteringar är bebyggelse nordost om utredningsområdet längs med Ågesta Broväg, samt Kv. Herrö och Fårö inom utredningsområdet.

Det framgår även tydligt av bebyggelsens orientering att solljusförhållanden studerades noggrant. Bebyggelsen orienterades i huvudsak i nordostlig-sydvästlig riktning, och placerades luftigt



Bebyggelsens ålder och typologi inom och i närheten av utredningsområdet uppvisar en stor variation.

för maximalt ljusinsläpp i bostäderna och på bostadsgårdarna. Lekplatserna för barnen placerades på bostadsgårdarna med största möjliga intag av solljus, och helst på säkra avstånd från bilvägarna och parkeringarna.

Områdets vägstruktur har formats under 1900-talet och kompletterats successivt efter planläggning av stadsdelen. De äldsta väglägen är till stora delar samma som ses på äldre kartmaterial, och som fanns i anslutning till de uppodlade dalgångarna. Exempel på dessa är norra delen av Farstavägen, Magelungsvägen och Ågesta Broväg.

BEBYGGELSENS ÅLDER OCH TYPOLOGI

Bebyggelsen inom utredningsområdet uppvisar en stor variation vad gäller byggnadstypologi och bebyggelsens ålder.

1950-talet och den äldsta bebyggelsen inom och i anslutning till planområdet efter planläggning av Farsta representeras av kvarteren Ljusterö och Järflotta norr om järnvägen, samt kvarteret Blidö. Bebyggelsen består av blandning av punkt- och lamellhus som i sin skala och placering uppvisar den tidstypiska planeringen som anpassades till landskapet.

Radhus- och villakvarteren domineras av 1960-talets typhusbebyggelse, med stort inslag av villor som tillkommit genom förtätning under 2000-talet, men som i huvudsak följer planmönstret med luftighet och indragen placering från gata.



Topografin inom det aktuella området uppvisar en stor variation. Bebyggelsens och vägstrukturens anpassning till topografin är tydlig.



Bebyggelsen inom södra delen av Farsta strand följer landskapets böjda form. Storskalig bebyggelse är placerad på den bergsrygg som löper genom området vilket ger landskapet en tydlig siluett. I bildens mitt skivhuset inom Kv. Blidö 1 och punkthusraden inom Kv. Gränö och Skarpö. Utsnitt ur flygfoto på föregående sida. Källa: Stockholmskällan.

Kompletteringarna under 1980-, 90- och 2000-talen karaktäriseras av större volymer och skala. Här kompletteras den traditionella typologin av punkt- och lamellhus med enkla volymer med större variation i bebyggelsens planform.

SMÅHUSBEBYGGELSE

"DET KANSKE VACKRASTE AV ALLT VACKERT KRING STOCKHOLM"

Stadsdelen Farsta strand begränsas i söder av sjön Magelungen och i väster det öppna landskapet runt Farsta gård. Närheten till sjön och det delvis bevarade äldre kulturlandskapet ger området sin luftiga grönskande karaktär. Den äldre bebyggelsen runt Farsta gård med lantlig prägel, och förra sekelskiftets villor från Södertörns villastads tid var anledningen till att det fick bli småskalig bebyggelse här i samband med planläggning av Farsta. Den successiva delningen av tomter för att kontinuerligt kunna förtäta villaområdet har skapat en stor variation med byggnader från olika tidsepoker.

Småhusbebyggelsen präglas än idag av Farstas stora utbyggnadsskede på 1960-talet med sammanhållna grupper av enhetligt utformade villa- och radhuskvarter. Området kännetecknas också av gatornas och husens anpassning till terrängen, grönskande gaturum med från gatan indragen bebyggelse samt mångfalden av hustyper i varierande skala och från olika tidsepoker.

SMÅSTUGEBYRÅNS VILLOR OCH RADHUS - 1960-TAL

Villor i Kv. Jällö och Ekliden

I kvarteren Jällö, Ekliden och Kroksö finns ett 20-tal gruppbyggda villor från mitten av 1960-talet uppförda av AB Svenska trähus. Villorna är placerade på sluttande tomter med gräs, buskar och träd. De är placerade indragna från gatuliv med en smal remsa av förgårdsmark framför byggnaderna. Kvartersmarken är planterad med välordnade häckar och lövträd. Berg i dagen och naturmark har medvetet lämnats kvar.

Till skillnad från många samtida småstugeområdena med ett strikt planmönster anpassades bebyggelsen i dessa kvarter till de befintliga villorna på området, varför planmönstret blev mera fritt utan tydliga sammanhängande kvarter.

Byggnaderna är i huvudsak välbevarade med sin ursprungliga karaktär. De har en enkel rektangulär planform och enhetlig arkitektur med tegel och träpanel som fasadmateriäl. Blandning av fasadmaterialet är ett mycket tidstypiskt karaktärsdrag. Det är gavlarna som är murade med rött tegel, medan långfasaderna mot gatan är försedda med träpanel. Kulörerna är ljusa; vita, ljusgråa ljusblåa och ljusgula. Fönstren är vitmålade enlufts-fönster av trä i olika dimensioner, taken är traditionella sadeltak täckta med rött tegel.

Radhus i Kv. Runmarö och Munkö

Kvarteren Runmarö och Munkö är bebyggda med radhus efter Småstugebyråns typritningar under 1960-talets första del. Kvarteret Runmarö är placerad i en dalsänka mellan omgivande höjd med naturmark i väst och en högre plåtå i öst där kvarterets garagelängor är placerade. Kvarteret öppnar sig mot Ekshäradsgatan i söder och består av sju radhuslängor placerade i en hästskoform runt den gemensamma gården och två av husen. På gården finns en lekplats med sandlåda och gung- och klätterställning. Från bostadshusen finns granittrappor med smidesräcken till garagelängorna öster om kvarteret vid Magelungsvägen. Tomterna är relativt strikta mot kvarterets inre med enhetliga häckar. Det förekommer stödmurar och trästaket som tomtavgränsning. Entrégångar är belagda med kalksten, skiffer, betongplattor eller betongsten. Berg i dagen förekommer på några tomter. Baksidor på kvarterets utsida saknar avgränsning mot omgivande naturmark.

Kvarteret Munkö är placerat mellan Ekshäradsgatan och Hagforsgatan, och består av sju radhuslängor. Fem av längorna är placerade med gavlarna mot Ekshäradsgatan i nordsydlig riktning, och två av längorna är placerade längs med Hagforsgatan i östvästlig riktning. Entréfasaderna är lagda mot nordväst och mot sydost finns uteplatserna. Mellan längorna och närmast korsningen Ekshäradsgatan/Hagforsgatan finns naturmark med blandvegetation.

I båda kvarteren har husen gavlar av gult fasadtegel och putsade långfasader avfärgade i ljus kulör. I Kv. Munkö är fönstersnickerier och balkongräcken av trä målade i brun kulör, i Kv. Runmarö är fönstersnickerier vita och balkongräcken målade i ljusgrå kulör. Sadeltaken är belagda med enkupiga svartglaserade takpannor av tegel. Många av radhuslägenheterna har senare tillkomna förstukvistar av varierande utformning, men i stort är miljön välbevarad. Radhusen har en välgestaltad arkitektur och en tidstypisk utformning. Materialkombinationen med gult fasadtegel, puts och svarta glaserade takpannor ger ett gediget intryck. Miljön karaktäriseras av grönska inom och mellan de enskilda tomterna och mellan radhuskvarteren finns bergsknallar med blandad växtlighet.

Radhusen inom Runmarö 6-34 är osedvanligt välbevarade och grönklassificerade av Stockholms stadsmuseum. Byggnaderna har alla samma tak- och fasadmateriäl och ingen byggnad har tilläggssisolerats eller färgats om på ett avvikande sätt. De ska därmed betraktas som särskilt värdefulla. Tillsammans utgör kvarteren Runmarö och Munkö en välbevarad enhetlig miljö trots att vissa mindre förändringar genomförts på en del av husen. Runmarö 2-5 som genomgått omfattande ändringar, och det intilliggande kvarteret Munkö där många ändringar gjorts och flera längor är tilläggsisolerade, är klassificerade som gula av stadsmuseet, liksom garagelängorna. De har likt radhusen gavlar av gult tegel och putsade långfasader. Två av längorna och hopbyggda och sammanlagd finns sex längor placerade samlad på plåtå öster om radhuskvarteren. Taken är lågt lutande pulpet- och motfallstak. Många av garageportarna är utbytta vilket ändrat deras karaktär.



Villor i Kv. Ekliden.



Villor i Kv. Jällö.



Ovan och till höger två av längorna i Kv. Runmarö. Radhusen har gavlar av gult tegel och slätputsade fasader avfärgade i ljusa kulörer. Balkongräcken i Kv. Runmarö är ljusgråa, i Kv. Munkö (nedan) är balkongräcken och fönstersnickerier bruna.

Gårdarna är lummiga och gångvägarna kantas av låga häckar och staket. Garagelängorna är placerade på en högre plattå öster om radhuskvarteren och har liknande utformning med gavlar av gult tegel och putsade långfasader.



LOKALCENTRUMET RUNT MAGELUNGSVÄGEN

KV. BLIDÖ

Kv. Blidö består av lokalcentrumet med två låga centrumbyggnader och ett skivhus i Kv. Blidö 1, samt tre punkthus och två lamellhus i Kv. Blidö 2. Dessa kvarter var de första som byggdes i Farsta strand mellan åren 1957-1959, och utgör, tillsammans med punkthusen på andra sidan Magelungsvägen, samt enstaka senare kompletteringar på andra håll, de enda storskaliga flerfamiljshusen i Farsta strand väster om Ågesta Broväg. Kvarteret kompletterades under 1990-talet med ett flerbostadshus och garagelängor i Kv. Blidö 3.

Kvarterets norra del består av ett högt skogvuxet bergsparti som sluttar brant ner mot sydost. Här finns kvarterets lekplats och gångväg med övergångsställe över järnvägen som kopplar ihop området med centrala Farsta. Den höga bebyggelsen inom kvarteret är placerad i kvarterets norra del mot bergsryggen. Skivhuset inom Blidö 1 är kvarterets högpunkt och markerar därmed områdets ursprungliga lokalcentrum som var placerat i de lägre affärsbyggnaderna. Bostadsgårdarna är lagda mellan punkthusen och norr om skivhuset. Nivåskillnaderna i kvarterets norra del är ordnade med stenlagda terrasser och trappor.

I kvarterets mitt finns en planare yta där den låga bebyggelsen av lamellhus är placerade. Kvarterets plana södra del är försedd med ytor för markparkering. Mot sydost finns ett kvarlämnat parti naturmark på en höjd. I kvarterets södra spets finns i Kv. Blidö 3 det senast tillkomna vinkelbyggda bostadshuset tillsammans med en rundad garagelänga och två raka garagelängor längs med Magelungsvägen.

Kv. Blidö 1

Affärsbyggnaderna i Kv. Blidö 1 är placerade väster om Boforsgatan. Den södra affärsbyggnaden är placerad närmast Magelungsvägen som en port till kvarteret. Den norra affärsbyggnaden är sammanbyggd med det stora skivhuset i tio våningar. Affärs- husens huvudfasader är orienterade mot Boforsgatan, och består av gult fasadtegel mellan inramningar av ljus natursten och stora skyltfönster i trä. Det södra affärshuset som från början innehöll ett snabbköp i bottenvåningen och en skola i övervåningen, fungerar idag som kontor i övre plan och har en butikslokal i bottenplan. Övre våningen har tätt sittande fönster mot öst och väst. I bottenplan finns förutom skyltfönster mot öst även högt sittande låga fönster mot väst. Den norra affärsbyggnaden hade ursprungligen två lokaler men inrymmer idag en verksamhetslokal. Byggnaderna har bortsett från fasadskyltning och ändrat material i övervåningens fönster (den södra affärsbyggnaden) välbevarade exteriörer med ursprungliga skyltfönster och lackade entréportar av trä. Utformningen som låga centrumbyggnader med enkla volymer, men med hög kvalitet i byggnadsmaterial så som tegel och natursten i fasader, och trä i hantverksmässigt utformade portar och

Blidö 1 sett från Magelungsvägen. I förgrunden den södra affärsbyggnaden och i bakgrunden skivhuset.



skyltfönster är tidstypiskt och karaktäristiskt för samtida centrumbyggnader.

Skivhuset, placerat i nordväst-sydostlig riktning, och uppfört i souterräng, har tio våningar ovan mark och två suterrängvåningar. Suterrängvåningarna är försedda med garage mot söder. Södra fasaden är försedd med tätt sittande balkongrader. Byggnadens stora volym är nedbruten i mindre volymer med hjälp av förskjutning av byggnadskropparna i sidled, vilket skapar variation och möjliggör en skyddad placering av balkonger i vinkeln mellan byggnadskropparna. Trapphusentréer är placerade på norrfasaden som saknar balkonger. Fasader är klädda med plåtkassetter i två olika orangea kulörer som ersatte de ursprungliga putsade fasaderna i samband med en tilläggsisolering i mitten av 1990-talet. Samtidigt försågs balkongerna med nya räckan av svartlackerat aluminium med plåtbeklädnad i olika kulörer; de utanpåliggande balkongerna försågs med en bruten vit beklädnad och de halvin- dragna i vinkeln mellan byggnadskropparna med en ljusgrön. Fönstren är utbytta till nya av vitlackerat aluminium och entrépar- tierna till eloxerat aluminium. Av nybyggnadsritningar framgår att norra fasadens vindsvåning försågs med små rektangulära och kvadratiska fönster som en fris nedanför takfoten. Idag finns endast de rektangulära fönstren kvar. Norra fasadens utskjutande delar

hade en indelning av den infärgade putsen i fält, vilket var ett enkelt och tidstypiskt dekorativt inslag på de annars avskalade fasaderna. Frisen med små fönster och fasadernas ursprungliga uttryck har ändrats på grund av tilläggsisoleringen. Byggnaden har dock bevarat sin karaktäristiska form med förskjutna byggnadskroppar, symmetrisk fönster- och balkongplacering och den monumentala skalan och placeringen i stadslandskapet som ett landmärke.

Kv. Blidö 2

Kv. Blidö 2 uppfördes av SKB mellan 1958-59. Fastigheten är bebyggd med tre punkthus på åtta våningar och två lamellhus i fyra våningar. Punkthusen är placerade på tomtens norra del mot skogspartiet. Lamellhusen är placerade söder om punkthusen i den plana delen av kvarteret i en nordsydlig riktning.

Punkthusen har sju bostadsvåningar och en suterrängvåning som ursprungligen försågs med uthyrningslokaler och en bostad med enkelrum, samt cykel- och mangelrum och tvättstuga. Fasaderna är försedda med balkonger åt samtliga väderstreck. Fasaderna mot väst och öst har djupa utanpåliggande balkonger i sovrum och kök med en förskjuten placering i förhållande till den ovanliggande balkongraden, vilket ger punkthusen sitt karaktäristiska utseende.

Norr- och sydfasaderna är försedda med franska balkonger i vardagsrummen. Fönstersättning är regelbunden och består av stora tvåluftsfönster med en bröstning och överdel i ljusgrå skivmaterial. Mellan fönsterraderna finns små kvadratiska köksfönster. Sockeln är slätputsad och ljusröd, i övrigt är fasaderna ljust avfärgade. Taken är flacka valmade sadeltak med uppstickande teknikutrymmen för hissmaskin och ventilationsanläggning, dock osynliga från marken.

Lamellhusen är placerade med en förskjutning i sidled i förhållande till punkthusen så att punkthusens fönsteraxlar hålls fria. Lamellhusens fasader är putsade och avfärgade i ljusbrun kulör. Sockeln är likt punkthusen slätputsad och avfärgad med ljusröd kulör. Fönstersättningen är regelbunden och består av stora tvålufts-fönster med en grå bröstning och överdel. Indragna trapphusentréer med partier i bruneloxerad aluminium är lagda på västfasader som även är försedda med indragna vädringsbalkonger i trapphusen. Östfasaderna har stora utanpåliggande balkonger med räcken i korrugerat aluminiumplåt och avskurna hörn. Balkongerna tillkom 1986, från början var lamellhusen försedda endast med franska balkonger. Mot öster finns garage med bruna portar av plåt.

Byggnaderna renoverades i slutet av 1980-talet då fasaderna tilläggsisolerades, fönsterpartier byttes ut och balkonger tillkom på lamellhusen. Franska balkongerna på punkthusen minskades och försågs med nya räcken. 2010 avfärgades punkthusens fasader i ljus kulör, tidigare var även de avfärgade med en ljusbrun kulör. Samtidigt byttes räcken på de utanpåliggande balkongerna mot öst och väst som från början hade smidesräcken med beklädnad av vitmålad sinuskorrugerad plåt.

Karaktäristiskt för byggnaderna i kvarteret Blidö 2 är de enkla kubiska volymerna i både punkt- och lamellhusen, och fasadernas avskalade uttryck med en regelbunden fönstersättning. Variation skapas av den växlande fönsterutformningen tillsammans med det avvikande materialet och kulören i fönsterpartierna. Punkthusens "hoppande" balkongsättning är karaktäristiskt för punkthusens i övrigt regelbundna fasader.

Utemiljön präglas av kontrasten mellan det obebyggda naturpartiet norr om kvarteret och de plana asfalterade ytorna i södra delen av kvarteret. Mellan punkthusen och i övergången till naturmarken finns lekplatser. I nordost finns en grusad bollplan som minner om generalplanens ambition om ytor i varje grannskap för idrott. I övrigt är marken inom kvarteret asfalterad och försedd med markparkeringar.



Blidö 1 sett från Boforsgatan. De låga affärsbyggnaderna i förgrunden kontrasterar mot det höga skivhuset. Relationen mellan byggnaderna har påverkats av skivhusets tilläggsisolering där nya fasadmaterial inte tar upp fasadernas ursprungliga mönsterverkan.

Kv. Blidö 3

Kv. Blidö 3:s punkthus i åtta våningar består av två byggnadskroppar vinklade mot varandra. Fasaderna är putsade och avfärgade i ljus kulör. Balkonger är placerade i byggnadshörnen mot samtliga väderstreck. Balkongerna är stora och har räcken av rödlackerad aluminium med en glasad överdel. Flertalet balkonger är också inglasade. Balkongernas placering, storlek och räckenas färgsättning ger dem ett dominerande uttryck. Huvudentrén är lagd mot söder i vinkeln mellan de två byggnadskropparna. Trapphuset markeras av och får sin dagsljusbelysning via glasade aluminiumpartier lackerade i en röd kulör. Glasade entrépartier är likaså utförda i rödlackerat

aluminium. Fönstersättningen är regelbunden och består av två och trelufts-fönster av vitlackerad aluminium. Taket är ett flackt valmat sadeltak täckt med rödlackerad plåt.

Söder om bostadshuset finns en rundad garagelänga med fasader i rödmålad träpanel. Samtidigt med bostadshuset uppfördes även två raka garagelängor längs med Magelungsvägen söder om lamellhusen som fick samma utseende med fasader i rödmålad träpanel som den rundade garagelängan.



Ovan och nedan: Punkt- och lamellhus i Kv. Blidö 2. Byggnadernas enkla volymer och avskalade fasader livas upp med fönsterpartier i skivmaterial och punkthusens karaktäristiska balkongsättning med förskjutna balkongrader.

Ovan: Stenlagda terrasseringar med planteringar norr om Blidö 1 tar upp nivåskillnaderna och skapar en fin övergång till naturmarken norr om fastigheten. Nedan: Punkthuset i Kv. Blidö 3 sett från korsningen Ågesta Broväg/Magelungsvägen.



KV. SKARPÖ OCH GRÄNÖ

Kvarteren Skarpö och Gränö ligger öster om en dalgång som omges av berg på både sidorna. Terrängen i kvarteret är därmed kuperad och bebyggelsen omges av kvarlämnad grönska runt kvarteret. Bebyggelsen består av fem punkthus, varav de fyra äldsta i kvarterets södra del uppfördes mellan åren 1960-62 av HSB:s arkitektkontor och fick sinsemellan likadan utformning med tio våningars höjd, en kvadratisk planform och enkla, avskalade fasader i puts. Byggnaderna orienterades med balkongfasaderna mot nordväst respektive sydost och placerades luftigt i den svagt sluttande terrängen enligt den rådande idén "hus i park". I början av 1980-talet uppfördes det sista punkthuset enligt stadsplanen inom fastigheten Skarpö 2.

Kvarteret delades i mitten av ett parkstråk med gångväg till kvarteret Blidö norr om det aktuella kvarteret. Bostadsgårdarna är placerade som ett centralt stråk mellan de glest placerade punkthusen. Gårdarna är öppna och välsköta, och består av gräsytor med planteringar, lekplatser och gångvägar mellan husen. Växtligheten inom gårdarna utgörs av låga träd och buskar samt häckar runt gångvägar. Kvarteret omges av en krans av naturmark med blandvegetation och berg i dagen. Mot söder och nordväst finns skogspartier som en avskärmning från det angränsande småhusområdet i nordväst och Ågesta Brovägens trafikmiljö i sydost.

De ursprungliga punkthusen har genomgått ändringar i form av tilläggsisolering och ändring av fasadmateriäl från puts till korrugerad plåt under 1980-talet. Balkonginglasningar har utförts i olika tider på flertalet balkonger, och samtliga fönster och entrépartier är utbytta. Dessa ändringar har gjort att bebyggelsens ursprungliga karaktär är kraftigt förändrad. Kvar finns fasadernas symmetriska uppbyggnad med regelbunden fönster- och balkongsättning. Fönsterutformning varierar och visar rummens funktion.

Balkonger är halvindragna och placerade i två rader på fasader mot nordväst respektive sydost. Balkonggavlar är utformade av sammanhängande vitmålad betongelement varav de flesta har blivit inklädda i plåt. Ursprungliga pinnräcken av svartmålat smide finns kvar men har ibland fått en ny beklädnad.

Sockeln är putsad och avfärgad i grått. I Kv. Gränö 3 är sockel-våningen markerad med stora fönsterpartier vid verksamhetslokaler. Taken är platta motfallstak med en hisstopp ovan takfoten, dock osynlig från marken. Takfoten är klädd med kopparplåt. Entréer är indragna och placerade centralt på entréfasaderna. Entréer är klädda med skiffer och försedda med skärmtak, entrédörrar är utbytta och består av glasade metall dörrar till trapphus och hiss och täta dörrar till biutrymmen.

Kompletteringen i Kv. Skarpö 2 från 1980-talet skiljer sig i fasadut-formning och material från de övriga punkthusen i kvarteret.

Punkthus i Kv. Skarpö 1 i förgrunden och det på 1980-talet tillkomna punkthuset i Kv. Skarpö 2 i bakgrunden. Kvarteret Skarpö och Gränö representerar efterkrigstidens planeringsidé "hus i park" med sin glesa placering och det centrala grönstråket av gröna, öppna bostadsgårdar.



Punkthus i Kv. Gränö 4 och 2. Bostadsgårdarna är välsköta och formade med en struktur av gångvägar och gräsytor med låga träd och buskar mellan husen.



Fasaderna är klädda med gult fasadtegel och fönster-utformning och placering är oregelbunden. Dekorativa element med tydliga postmodernistiska drag är burspråk och fönster över hörn.

Parkering inom kvarteret består av markparkering och garagelängor som är koncentrerade vid kvarterets norra del längs Magelungsvägen samt mot öster. Nivåskillnaden med Magelungsvägen är markant och parkeringsytan och garage-längorna tillsammans med den kvarlämnade växtligheten fungerar som en avskärmning mellan bebyggelsen och trafikmiljön.

LAMELLHUSKRANS NORR OM JÄRNVÄGEN

BOSTADSKVARTER

1950-tal, Kv. Ljusterö och Järflotta

Kv. Ljusterö och Järflotta ingår i ett av Farstas största bostads-områden och omfattar en mindre centrumanläggning vid Sunneplan. Området som uppfördes av Svenska Bostäder under 1950-talets andra hälft är utplacerat i park- och naturmark längs Kristinehamnsgatan och Larsbodavägen. Bostadshusen av punkt- och lamelltyp är enhetligt gestaltade i det rationella formspråk som präglade tidens byggande. I flera av kvarteren ligger byggnaderna placerade på ett tidstypiskt sätt så att halvslutna innergårdar bildas och generellt är husen placerade längs höjdkurvorna.

Kv. Ljusterö norr om järnvägen består av två lamellhus och två punkthus från 1950-talet. Byggnaderna är placerade kring en gård med upphöjd naturstensterrasserad mittyta med stor lekplats med sandlåda och lekredskap. Punkthusen i öster ligger i souterräng och terrasseringar har gjorts för att överbygga nivåskillnader.

Mittemot Kv. Ljusterö norr om Kristinehamnsvägen ligger Kv. Järflotta som är ett stort kvarter med lamellhus och punkthus. Två av punkthusen inom Kv. Järflotta 6 tillkom 2021, och öster om kvarteret har det lummiga och kraftigt kuperade bergspartiet, som tidigare skärmade av området från Ägesta Broväg, bebyggts med flerbostadshus under 2010-talet.

1950-talsbebyggelse har en skala från tre till fyra våningar. Utformning är enkel och repetitiv. Fasaderna är slätputsade och avfärgade i ljusa kulörer. Lamellhusens fasader mot gatan är avfärgade med ljusgula kulörer medan gårdsfasaderna har en mörkare gul kulör. Punkthusen är avfärgade med den mörkare gula kulören.

I lamellhusen är balkongerna placerade på syd- och västfasaderna och grupperade parvis. De är utformade som utanpåliggande med karaktäristiska byggnadshöga sidoskärmar av betongelement, och räcken med ett öppet parti. Punkthusen har indragna balkonger placerade på motsatta sidor av byggnaderna. Fönsterutformning är enkel och symmetrisk, fönstersnickerier är mörka. Takformen är flackt sadeltak täckt med plåt. Trapphusentréer är markerade med ljusa omfattningar och skärmtak och trapphuspartierna är utförda av glasade träportar med sidoljus.

De två kompletterande punkthusen inom Järflotta 6 från 2021 är utformade med en kvadratisk planform, ljusputsade fasader och platta tak, och ansluter i sin utformning till den omgivande 1950-talsbebyggelsen. De skiljer sig från den övriga bebyggelsen med den högre skalan i fem våningar.

Vegetationen i området är blandad och består av naturträd och planterade lönnar och rönnar. Förgårdsmarken mot Kristinehamnsgatan präglas av gräs och uppvuxna planterade lönnar samt prydnadsbuskar intill fasader. Piskställningar och lekplatser är utplacerade på flera ställen inom området. Runt och inom området löper gångstråk som kopplar området till Farsta strand i söder och vidare norrut mot lokalcentrumet vid Sunneplan.

Gatustrukturen är trafikseparerad och parkeringsplatser är placerade på motsatta sidor om lek- och parkytorna, garageinfart finns i anslutning till lokalgatan. Parkeringarna består mestadels av markparkering och garage vid byggnadernas bottenvåningar.

Bebyggelsen på området är välbevarat och karaktäriseras ännu av den ursprungliga planeringsidén med bevarad naturmark inom området och bebyggelsens låga skala som underordnar sig den omgivande växtligheten.

Förtätningar i Kv. Herrö och Fårö

Kvarteren Herrö och Fårö, uppförda på 1990- respektive 2000-talet, karaktäriseras av en tätare kvartersstruktur och högre skala, samt större variation vad gäller byggnadstypologi och utformning.

Kv. Herrö består av punkthus och loftgångshus och radhus placerade runt en gemensam gård. Utformning med gula tegelfasader, flacka sadeltak och balkonger med räcken försedda med en öppning ansluter i viss mån till 1950-tals bebyggelse. Högre skala i sex våningar, den täta kvartersstrukturen och placeringen vid gata gör att kvarteret sticker ut.

Kv. Fårös kringbyggda skiv- och punkthuskvarter markerar med sin skala och utformning tillhörigheten till 2000-talets nymodernistiska arkitekturideal. Kvarterets attraktiva läge nära Farsta centrum och placeringen på den tidigare skoltomten är typisk för 2000-talets exploateringar där stadsbyggandet inriktades mot att återanvända redan exploaterad mark för att spara värdefulla grönområden.

Kvarteret är utformat som ett halvslutet storgårdskvarter med en kringbyggd gård och bebyggelse placerad i U-form runt gården. Gatufasaderna är slutna och saknar balkonger, och har en enkel utformning med ljus slätputs, där uppglasade trapphus med hisschakt, samt de blålackerade fönster och trapphuspartier, oregelbunden fönsterplacering och utformning ger fasaderna variation. Gårdsfasaderna uppvisar en större variation med stora djupa balkonger placerade på både sidorna av breda burspråk. Taken är flacka pulpettak.

SKOLOR

Farsta grundskola, Kv. Arnö 2

Farsta grundskola uppfördes 1961-68 som högstadie- och gymnasieskola, kallad för Farsta läroverk. Skolan uppfördes efter ritningar av arkitekten Lennart Brundin i regi av Stockholm skoldirektion och är placerad strax söder om Farsta centrum. Skolbyggnaderna uppfördes som sex delvis sammanbyggda huskroppar i 2-3 våningar, vissa med källarvåning delvis ovan mark. Byggnaderna har bevarat sina ursprungliga fasadmaterial i vitslammat tegel och fönsterpartier i trä, men flertalet ombyggnader har gett byggnaderna något ändrad karaktär.

Under 1990-talet uppfördes flera tillbyggnader i form av en förbindelsegång, påbyggnad av skolmatsalen med en våning samt en tillbyggnad mellan matsal och aula innehållande kök, matsalar, inlastning och entré. Taken har byggts till med fläktrum klädda i ljus plåt, vilket ändrat de flacka pulpettakens siluett och byggnadens horisontella betoning. Tillbyggnaderna har också försvagat den ursprungligen tydliga indelningen i olika byggnadskroppar. Senaste ombyggnad av skolan gjordes 2016 efter vilken skolan öppnade som en grundskola från förskoleklass till årskurs 9.

Marken kring skoltomten är något kuperad och mot järnvägen i söder och mot öster finns sparad naturmark med löv- och barrträd. Skolgårdarna och marken närmast byggnaden är asfalterad. Skoltomten skiljs åt från Farstavägen av en remsa av låga planterade träd.

Förskola på Kv. Arnö 3

På tomten öster om Farsta läroverk (dagens Farsta grundskola) uppfördes i slutet av 1970-talet ett daghem av standardmodell. Byggherre var AB Stockholms hem tillsammans med Stockholms stads fastighetskontor som ansvarade för ritningarna.

Byggnaden är välbevarad med sin enkla utformning. Planformen är rektangulär och byggnaden är i en våning och placerad i nordsydlig riktning. Fasader är klädda med gulmålad lockpanel av trä. Fönster och dörrar är ursprungliga. Entrédörrar är glasade trädörrar med sidoljus, och fönsterutformning varierar.

Gården är inhägnad och något kuperad med berg i dagen och högvuxna tallar och lövträd på västra sidan. På gården finns också två klätterställningar och en förrådsbod.

VEGETATION OCH GRÖNSTRUKTUR

KVARLÄMNAD NATURMARK OCH VÄLSKÖTTA BOSTADSGÅRDAR

Utredningsområdet präglas av folkhemsarkitekturens tänkande med bostäder i grannskapsenheter. Bebyggelsen planerades som "hus-i-park" och anpassades till terrängen, samtidigt som det skedde en förskjutning mot en mer standardiserad byggteknik med större volymer som långa, raka huskroppar eller rektangulära punkthus. Terräng- och naturförhållanden var dock fortfarande av stor betydelse för planeringen, och mellan och inom kvarteren samt längs gatorna lämnades stora ytor med naturmark. Kvarteren fick också en tydlig avgränsning från varandra av kvarlämnad naturmark med skog, och bebyggelsens skala underordnades trädtoppsnivån, bortsett från de planerade höga husen som fick sticka ut och fungera som landmärken i stadslandskapet.

Grönskan i området består till stor del av ursparad kuperad naturmark i form av blandskog, hållmark, hållmarksädellovskog och hållmarksbarrskog. Bebyggelsen är därmed sammanvävd med grönskan och bland gröntorna finns gångstigar, bänkar och lekytor för att kunna användas som offentliga rum för lek, motion och rekreation. Grönstrukturen med promenadvägar har en stor betydelse för stadsdelens karaktär och infrastruktur som binder ihop stadsdelens olika grannskap.

Bostadsgårdarna är öppna och anpassade till terrängens form. Barnens behov syns i stadsplaneringen genom att i varje kvarter finns lekplatser som är placerade skyddade inom bostadsgårdarna och anlagda efter välstuderade ljusförhållanden. Ambitionen var att skapa bilfria miljöer med stora barnvänliga bostadsgårdar som kopplades samman med parkstråk till skolor och centrum. Denna ambition syns fortfarande inom flertalet kvarter inom utredningsområdet.

FARSTA GÅRD, SIM- OCH IDROTTSHALL, KOLONI-TRÄDGÅRD OCH FARSTA STRANDBAD

Utredningsområdets nordvästra del utgörs av friluftsområdet i anslutning till Farsta gård och Farsta sim- och idrottshall.

Farsta gård är en unik miljö vars äldsta bebyggelse härstammar från 1600-talet. Mangårdsbyggnad, bostadsflygel, magasin och lantarbetrastad ligger samlade inom gårdsmiljön som omges i sydväst av en terrasserad park med fruktträd, planteringar, naturstensmurar och naturstenstrappor.

Norr om Farsta gård finns sim- och idrottshall samt Farsta idrottsplats. Sim- och idrottshallen är en stor anläggning från åren kring 1970 uppförd i tidens stil med fasader i mörkt tegel och trä och med en arkitektur där olika upp- och framskjutande volymer visar husets varierade funktioner. Den utgör en god exponent för tidens samhällsbyggande, där det sågs som en självklarhet att på detta samlade sätt tillgodose medborgarnas behov av fysisk aktivitet.

I sydväst finns ett obebyggt bergsparti med lövskog och blandvegetation som vidare österut övergår till den låglänta forna ängs- och odlingsmarken som idag utgörs av ett koloniområde i norr och Farsta strandbad i söder. Miljön runt Farsta gård, koloniområde och strandbad utgör ett viktigt promenadstråk i det öppna landskapet invid sjön Magelungen. Grönområdet avgränsas från de omgivande radhuskvarteren i öster av bevarad naturmark med lövskog.



Grönstråk nordväst om kvarteret Runmarö fungerar som avskärmning från Magelungsvägens trafikmiljö.



Ett skogsbevuxet bergsparti bäddar in radhusområdet och bildar en övergång mot Farsta sim- och idrottshall.



Det öppna fältet vid Farsta strandbad påminner om det forna ängs- och odlingslandskapet.

GATURUM OCH TRAFIKMILJÖ

GÅNGSTRÅK OCH TRAFIKSEPARERING

Inom naturpartier och bostadsområden finns en struktur av gångvägar som binder ihop stadsdelens olika delar och möjliggör bilfria gångvägar och strövstråk. Gångvägarna i anslutning till bilgatorna lades ofta planskilda och för passering av större trafikleder anlades gångbroar och gångtunnlar som är karaktäristiska inslag i miljön.

Bilismens inverkan på planeringen syns också genom den större koncentrationen av (hyreshus)bebyggelse nära storcentrumet med ett gångavstånd till tunnelbanan, vilket förutsatte mindre behov av bilinnehav. I de perifera områdena med större avstånd från centrumet försågs det större behovet för bilinnehav med stora koncentrerade ytor för markparkering och garagelängor inom kvartersmark.

GATURUM

Landskapet är kuperat och gatunätet är anpassat till den stundtals mycket varierade terrängen med berg i dagen. Gaturummen kantas av träd och omges av luftighet med från gatan indragen bebyggelse. Idag har bilinnehavet ökat och gaturummen präglas av gatuparkering vilket påverkat framförallt upplevelsen av de småskaliga områdena.



Ekhäradsgatan mot nordväst, till vänster i bilden radhus i Kv. Runmarö. Bebyggelsen är indragen från gatan och vegetationen består främst av lövträd.

PARKERING

Redan i de första stadsplanerna syntes det ökade bilinnehavet i form av de planerade friliggande garagelängorna som placerades i anslutning till bostadskvarteren, oftast samlade och placerade avskilt från bostadsgårdarna. I flera kvarter inom utredningsområdet ökades antalet garagelängor under 1970- och 80-talen. Parkeringen bestod också från början av stora samlade ytor med markparkering som lades i anslutning till lokalgatorna, eller av i bebyggelsen integrerade garage i bostadshusens bottenplan.

I och med ökat bilinnehav har garage och markparkeringar inom kvartersmark blivit underdimensionerade och gatuparkeringen ökat vilket påverkat gatubilden med större antal bilar parkerade längs gatorna.

TRAFIKLEDER

Huvudvägen/matargatan inom Farsta och Farsta strand är Ågesta Broväg som breddades och anlades med flera cirkulationsplatser. Farstavägen och Magelungsvägen är de största lokalgatorna. Magelungsvägen är inom utredningsområdet försedd med en gång- och cykelbana på ena sidan och omges av en vägbänk med naturmark på både sidorna. Växtligheten består främst av lövskog.



Ekhäradsgatan mot norr och Kv. Skarpö och Gränö. Kvartersmarken och omgivande gaturum präglas av grönska med kvarlämnad naturmark.

Öster om cirkulationsplatsen finns en nivåskillnad till omgivande kvarter söder om vägen (mot Kv. Skarpö och Gränö), och nivåskillnaden och växtligheten fungerar här som en avskärmning mot omgivande bostadsbebyggelse.

Farstavägen som binder ihop stadsdelarna Farsta och Farsta strand är försedd med gång- och cykelbanor på både sidorna, och skiljs av från omgivande kvartersmark av en remsa av naturmark med främst lövträd.

Järnvägen bildar en tydlig barriär mellan Farsta och Farsta strand. Passering av järnvägen är inom utredningsområdet anordnad med en gångbro i skogspartiet norr om Kv. Blidö, en viadukt vid Farstavägen och en gångtunnel vid Farstastigen.



Gångtunnel under Farstavägen söder om Kv. Ljusterö påminner om den trafikseparerade stadsplaneringen.

Farstarondellen

Cirkulationsplatsen inom planområdet har en typisk placering i utkanten av det täta stadsdelscentrumet där områdets två större vägar korsas och den fungerar därmed som en entréplats till stadsdelen. Platsen karaktäriseras på sommarhalvåret av den omgivande grönskan. I fonden från norr och väst finns de höga byggnaderna inom Kv. Blidö 1 och Skarpö 1 som dock genom sin indragna placering låter växtligheten ta mycket plats i stadsbilden. Under vinterhalvåret gör rondellens gestaltning i nivå med de omgivande vägarna att sikten är fri mot samtliga håll. Under den avlödade årstiden tar därmed bebyggelsen och trafikmiljön mera plats i stadsbilden.

Samtliga in- och utfarter korsas av gång- eller cykeltrafik och sidoområdet utgörs av en kullerstenslagd och planterad yta med låga prydnadsväxter och träd. De omgivande gång- och cykelbanorna omges av ett stycke naturmark framför den indragna bebyggelsen i Kv. Blidö, Skarpö och Runmarö. Växtligheten bidrar därmed till en avskärmning från trafikmiljön. I Kv. Runmarö finns kvarterets garagelängor strategiskt placerade på en höjd ovan rondellen som ett bullerskydd och avskärmning från vägen.

Rondellen är gestaltad med en enkel gräsbevuxen yta kantad av grovhuggna kantsten. I rondellens mitt finns låga planterade prydnadsträd som under sommarhalvåret begränsar sikten och därmed hindrar trafiken från att hålla en för hög hastighet.

Bebyggelsen och naturen tar plats i stadsbilden och cirkulationsplatsens enkla gestaltning ger platsen ett värdat och sammanhållet uttryck. Den omgivande grönskan och rondellens gestaltning med låga träd och en stor gräsyta lättar också intrycket från de stora hårdgjorda ytorna.



Cirkulationsplatsen sett från Magelungsvägen. I fonden finns de höga byggnaderna inom Kv. Blidö, Skarpö och Gränö. Cirkulationsplatsen omges av naturmark och sidoområdena är lagda med kullersten och låga planteringar. Tillsammans med rondellens gräslagda yta ger den omgivande växtligheten platsen en grönskande karaktär och en välkomnande port till stadsdelen.

Cirkulationsplatsen sett från Magelungsvägen. Garagelängorna inom Kv. Runmarö är strategiskt placerade på höjden framför bostadsbebyggelsen och fungerar därmed som avskärmning och bullerskydd från trafikmiljön.

KULTURVÄRDEN

FARSTA – PLANERING I FRONTLINJEN MÖTER VACKER SÖRMLANDSNATUR

Det finns i Farsta generellt kulturvärden knutna till 1950-talets insats att bygga en komplett, högmodern stadsdel i planerings- teknisk och arkitektonisk framkant. Planeringen följer de generella huvuddragen för ytterstadens efterkrigstidsplanering i och med upplägget att grannskap samlas i enheter som i sin tur är samman- fogade till en stadsdelsgrupp med ett storcentrum. Bebyggelsen placerades efter en tydlig uppdelning mellan olika typologier. Höga byggnader placerades runt Farsta centrum och tunnelbanan med en succesiv nedtrappning av skalan med grupper av rad- och kedjehus längre ut. Farsta är också en av ABC-städerna, en stockholmsk innovation inom stadsbyggandet som rönt stor uppmärksamhet i arkitektur- och bebyggelsehistorien.

Stockholms stadsbyggare hade genom Vällingby nått internationell ryktbarhet. I Farsta skulle bravurnumret att bygga en komplett satellitstadsdel upprepas, här med beaktande av krav på högre exploatering, ett mer rationellt byggande och med anpassning till ett exploderande bilinnehav. Detta skulle genomföras i ett herrgårds- och naturlandskap med stora skönhetsvärden som det inte var okontroversiellt att exploatera. Planeringen av Farsta blev också en milstolpe, genom skalan (bl a med kopplade punkthus och skivhus) den stora andelen småhus, monumentala och arkitek- toniskt framstående punkthusrader i närheten av en exklusivt utformad centrumanläggning samt en arkitektoniskt medveten formad anläggning för Televerket.



Höjder med tall och ek mellan planområdet och Farsta gård vittnar om herrgårdslandskapet.

Den berörda delen av Farsta tillhör inte de kulturhistoriskt mest intressanta och värdefulla. Stockholms stadsmuseum har pekat ut de centrala delarna av stadsdelen Farsta och ett band längs Magelungens strand som kulturhistoriskt värdefulla helhetsmiljöer. Plan- och utredningsområdet ligger mittemellan dessa.

ÖVERGÅNG MELLAN DET STORSKALIGA OCH LANTLIGA

Den aktuella platsen representerar liksom resten av Farsta efterkrigstidens planering då lantliga och glest bebyggda ytterområden fylldes av rationellt uppförda flerfamiljshus, radhus och villor. Området är också representativt för Farsta eftersom den vackra naturen och varierande terrängen behölls i stor omfattning. Platsens topografiska och historiska förutsättningar ställde stora krav på hur bebyggelsen kom att utformas och placeras. Den glest utbyggda Södertörns villastad och den historiskt betydelsefulla Farsta gård krävde speciell anpassning. Det blev därför i denna del av Farsta en mindre tydlig struktur och mindre renodlad bebyggelse än på andra håll.

Det småskaliga lokalcentrumet, beläget endast några hundra meter från ett av landets mest kompletta köpcentrum, blev en kortlivad historisk parentes. Koncentrationen av bebyggelse runt detta grannskapscentrum gör dock grannskapsplaneringen begriplig och tydligt läsbar.

Skivhuset i kv. Blidö representerar tillsammans med punkthusen och cirkulationsplatsen i närområdet hur planeringen anpassades till bilismen, där den stora skalan skulle upplevas från bilen. I den aktuella miljön är dock den verkligt stora skalan inte närvarande. På andra håll i Farsta finns monumentala husgrupper som formar landskapet och utgör viktiga orienteringspunkter i stadsväven. Inom utredningsområdet fick den höga bebyggelsen istället markera delområdets lokalcentrum och övergången från det lantliga landskapet närmast Magelungen till den storskaliga och koncen- trerade bebyggelsen inom stadsdelens centrum.

GRÖNSKA OCH EKAR

Gemensamt för samtlig bebyggelse inom utredningsområdet är grönskans närvaro. Runt kvarteren lämnades naturmark som en skyddande och avgränsande zon. De kvarlämnade grönområdena gestaltades lätt med en struktur av gångvägar och lekplatser - viktiga element i tidens stadsplanering. Inom bostadskvarteren lämnades naturmark kvar eller också gestaltades stora samman- hängande parkområden. Punkthuskvarteren Skarpö och Gränö är mycket pedagogiska exempel på 1950- och 60-talens förhärskande ideal om att bygga stad i park. Byggnaderna bildar en ryggrad i ett generöst parklandskap.

Även på andra håll märks landskapets ständiga närvaro. Hit hör den markanta barrskogsbevuxna höjden norr om skivhuset i kv. Blidö och den krans av ekar som omsluter de kulturhistoriskt värdefulla radhusen i kvarteret Runmarö.

Den storskaliga arkitekturen till trots upplevs Farsta och Farsta strand ändå som gröna stadsdelar. Ekarna är särskilt tongivande. Herrgårdslandskapet i Farsta och intilliggande områden som Ågesta dominerades av ekar och trots stora ingrepp i detta ger det historiska eklandskapet Farsta en särprägel.



Ekar har bevarats nära fasaderna på skolan. Ekarna är ett kännetecken för stadsdelen och har både natur- och kulturvärden.

VÄRDEN SOM PÅVERKATS

Bebyggelsen inom lokalcentrumet i Kv. Blidö var de första husen som planerades och uppfördes i Farsta strand och uppvisar trots ändringar arkitektoniska kvaliteter med sin placering och gestaltning. Skivhuset, ett tidigt exempel på byggnadstypen, ger med sin skala och speciella form med förskjutna byggnadskroppar platsen mycket av sin identitet. De låga centrumbyggnaderna är viktiga för förståelsen av grannskapsplaneringen men är genom sin utformning i traditionella material inte anmärkningsvärda.

Punkt- och lamellhusen i SKB-området, ritade av den skicklige Lars Bryde, fick en avsevärt mer framåtblickande arkitektur med en stram gruppering och strikt, precis utformning. Byggnadernas exteriörer har dock påverkats kraftigt av senare ändringar.

Punkthusen inom kvarteren Gränö och Skarpö återspeglar väl mer rationella byggmetoder men den ursprungliga utformningen har påverkats negativt av tilläggsisolering och plåtinklädnad av fasaderna.

Typhusen i villa- och radhusområden utgör också exempel på tidens standardiserade byggande men som anpassades till platsens terrängförhållanden och gestaltades med de traditionella gedigna materialen trä, puts och tegel. De berättar om den kommunala social- och bostadspolitiken från 1920-talet och framåt. Småstugebyråns radhusområden, här representerat av de i naturen fint inpassade radhusen vid Ekshäradsgatan, har därmed ett högt samhällshistoriskt värde.

Kännetecknande för radhusområdet är de välstuderade boendekvaliteterna där kvarteren formades och byggnaderna placerades med bästa möjliga ljusförhållanden och en trafiksäker inre miljö för barnen. Området utgör ett gott exempel på vilka boendekvaliteter som kunde åstadkommas och som var inom räckhåll för en allt större del av befolkningen.

Garagelängorna som hör till radhusområdet har en lite märklig, mycket välexponerad placering vid cirkulationsplatsen och bedöms inte ha lika höga kulturvärden som bostadshusen.

De friliggande förskolepaviljongerna berättar om den pedagogiska förskoleverksamheten som utvecklades mellan 1940-70-talet och har ett socialhistoriskt och samhällshistoriskt värde. Barnstugorna placerades i anslutning till varje större kvarter och lokalcentrum. De äldsta exemplen är förskolorna inom Kv. Gränö från 1960 och Kv. Risselö, 1970, samt den småskola som under de första åren låg i centrumbyggnaden inom Kv. Blidö 1. Inslaget med barnverksamheten är karaktäristiskt för miljön och detta tankesätt fördes vidare även i den kompletterande bebyggelsen, där exempel finns bland annat inom Kv. Herrö där förskoleverksamhet lades integrerad i bostadsbebyggelsen.



Punkthusen i Skarpö och Gränö är goda exempel på stadsbyggnadsidealet hus-i-park. Fria, gröna ytor omger byggnaderna. Kulturvärdena i kvarteren har påverkats negativt av ovarsamma ändringar av fasaderna.

BILEN TAR PLATS MEN DOMINERAR INTE

Farsta planerades i en tid där bilnehavet steg explosionsartat. Det ökade antalet bilar syns i väl i planeringen av stadsdelen, bland annat i form de stora markparkeringarna och i antalet garage-längor som placerades inom kvartersmark. Att planeringen i större utsträckning utgick utifrån bilen än i föregångaren Vällingby är uppenbart. Trafiksäkerhetsfrågor uppmärksammades alltmer och det blev vanligare att separera olika trafikslag för att öka tryggheten för gående och cyklister. Angöring med bil skedde i hög utsträckning via säckgator.

Gatustrukturen och stadsplanen visar dock tydligt en tillhörighet till tiden före bilens definitiva genombrott under 1960-talet, då stadsdelarna kom att präglas av de storskaliga och dominerande infrastrukturlösningarna. Här finns stadsplanehistoriska värden kopplade till Farsta eftersom stadsdelsgruppen låg i planeringsteknisk framkant. Här illustreras i vilken grad bilen bilismen kom att påverka samhällsplaneringen när 1950-talet gick mot sitt slut – långt men ännu inte fullt ut.



Gatorna i Farsta är smalare än i många av 1960-talets stadsdelar. Trafikytorna upplevs därför inte dominanta.

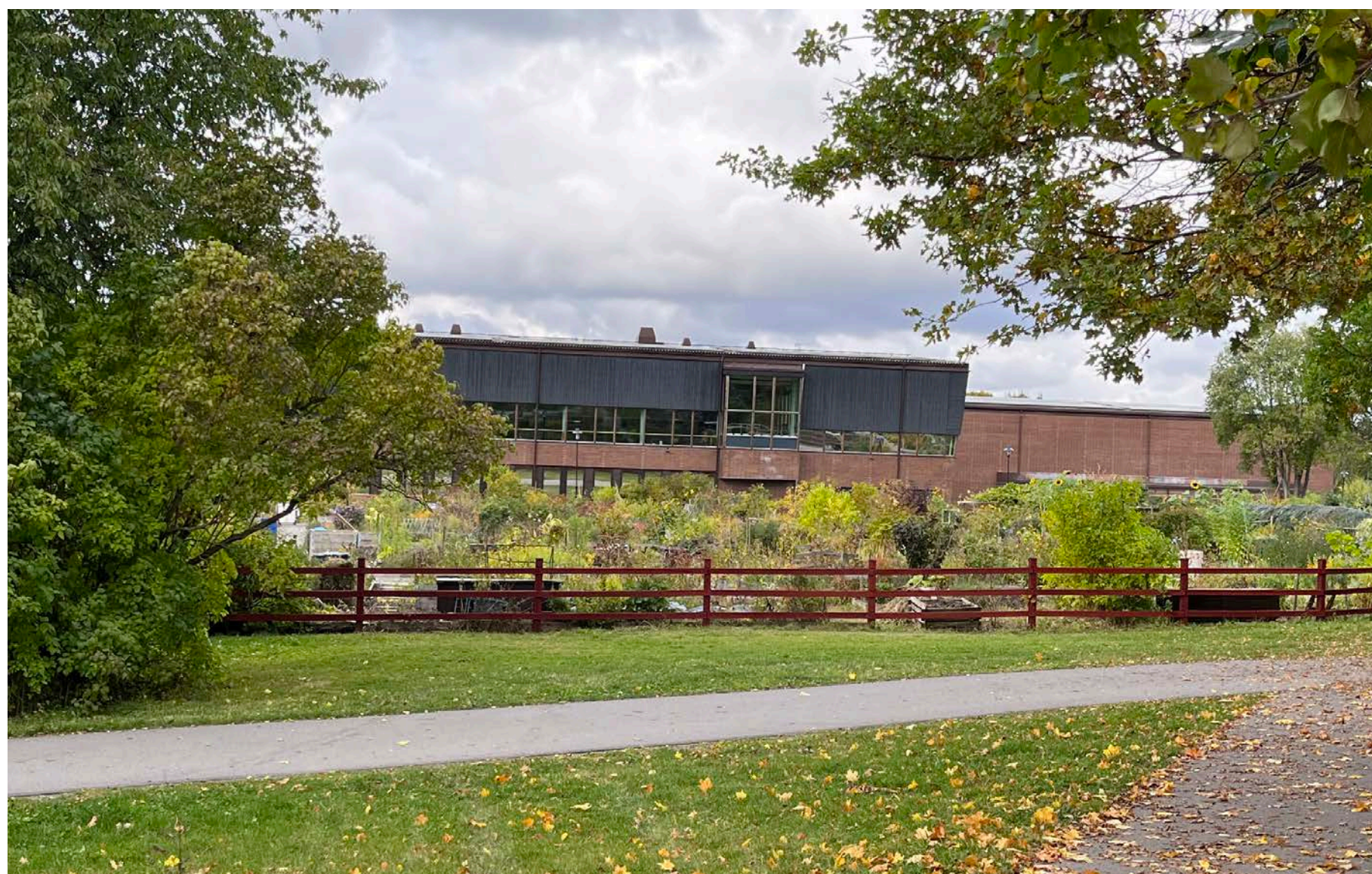
Vägstrukturen är i utredningsområdet ännu till större delen anpassad till topografin och huvudvägarna följer landskapets form och de historiska vägsträckningarna. Gaturummen kantas av planterade träd och grönskande naturmark som bidrar till avskärmning från trafikmiljön och skapar intima/småskaliga gaturum.

Cirkulationsplatsen är idag ett viktigt inslag i miljön och den är ett gott exempel på de äldre svenska cirkulationsplatserna med sin gentemot senare tiders motsvarigheter större diameter. Den har på grund av sin placering i stadens utkant en typisk enklare utformning.

Cirkulationsplatsen har en lång kontinuitet och den var den första som anlades inom den nya stadsdelen varför den fick en symbolisk betydelse som en entré till staden, och fungerar än idag som en port till Farsta. Placeringen är typisk i stadsdelens utkant där den gamla landsvägen Magelungsvägen mötte stadsdelens primära infartsväg Farstavägen. Platsen har också en betydelse för stadsdelens struktur och identitet, hur den uppfattas mot omgivningen.

NEDTRAPPNING MOT SJÖN OCH FARSTA GÅRD

Planområdet utgör på samma gång en koncentration av bebyggelse som en övergång till en del av Farsta som har en särpräglad, gles bebyggd karaktär. Farsta gård och friluftsområdet längs Magelungens strand utgör en vidsträckt kulturhistoriskt värdefull miljö. Här kombineras den historiska storgården med välfärds-samhällets idrottsanläggningar omgivna av ett eklandskap i en kulturhistoriskt intressant hybrid mellan herrgårdsmiljö och idrotts- och rekreationsanläggning. Farstas 1950- och 60-talsbebyggelse hölls på behörigt avstånd enligt tidens doktrin att tillgängliggöra stränderna för friluftslivet. Här finns kulturvärden av många dimensioner. Respektavståndet till gården, öppenheten i vissa markområden och ekarna ger en god inramning med historisk relevans och kontinuitet. Här formades en miljö med unik karaktär för Farsta där det landskap som uppmärksammades av samtiden (bl a. av borgarrådet Hjalmar Mehr) verkligen kommer till uttryck. Intrång gjordes i ekmiljöerna men samtidigt skapades i övergången till den nya bostadsbebyggelsen en ny helhet med effektfulla och harmoniska möten med grönskan, t ex i radhusområdet.



Farsta sim- och idrottshall ligger i anslutning till Farsta gård. Bostadsbebyggelsen från 1950- och 60-talen ligger på respektavstånd från denna rekreationsmiljö.

VÄRDEBÄRANDE KARAKTÄRSDRAG

PLANSTRUKTUR

- Den tydliga modernistiska stadsplaneidén med en god tillgång på grönytor, luft och ljus syns i Farsta i bebyggelsens friliggande placering, indrag från vägar, hänsyn till topografin med högre bebyggelse på höjder och lägre bebyggelse i dalgångarna.
- Generalplanens grundidé med storskalig punkthuskrans runt det låga centrumet, där skalan trappas ner i en lägre lamellhuskrans och i perifering placerade villor och radhus är tydlig, men utredningsområdet uppvisar en frihet från denna struktur med den storskaliga bebyggelsen inom Kv. Blidö, Skarpö och Gränö, som dock är typisk för samtida lokalcentrum där den höga bebyggelsen fungerade som orienteringspunkt i landskapet.
- Bostadbebyggelse placerad och orienterad med största möjliga intag av solljus, ofta i nordöstlig-sydvästlig riktning.
- Vägstrukturen har anpassats till befintlig terräng och har en lång kontinuitet.

STADSBILD

- Grön stadsdel med mycket sparad naturmark inom och runt kvarteren. Bebyggelsen är inplacerad i naturlandskapet. Trädtoppsnivån är synlig och bildar naturlandskapets horisont. Grönskan är närvarande vilket var en medveten gestaltningsidé.
- Punkthus och lamellhus är placerade på de skogsbeklädda höjdryggarna, medan dalgångarna markerats av lägre bebyggelse eller lämnats obebyggda.

- Samspelet mellan höjdryggarna, vegetationen och byggnadernas höjdskala förstärker upplevelsen av den skiftande topografin.
- Det omgivande stadslandskapet är synligt från höjderna.
- Kv. Blidö, Skarpö och Gränö är synliga från långt håll och fungerar som landmärken.
- Höga byggnader dramatiserar topografin med hjälp av byggnadernas höjd. Lägre lamellhus och småhus underordnar sig naturen/trädtopparna.

ARKITEKTUR

- Generellt arkitektur av hög kvalitet med många goda exempel från 1950- och 60-talsarkitektur.
- Stor variation i placering och utformning av bebyggelse. Karaktäristiskt enkel och repetitiv arkitektur, orientering av bebyggelse och balkonger i gynnsamma väderstreck. Byggnader i respektive kvarter/grupp likadana och uppförda av samma byggherre.
- 1950- och 60-talsbebyggelse: Friliggande, från huvudvägarna indragen bebyggelse. Enkla planformer och volymer. Förtätningar har friare placering, ofta i gatuliv, och präglas av större skala (än omgivande bebyggelse) och volym samt varierande material och färgsättning.
- Variation i fasadmaterial; ursprungligen var fasader utförda i puts, tegel, betongelement och träpanel, senare ändringar har inneburit även fasader av plåt.
- Flacka sadeltak täckta med tegel- eller betongpannor, och platta motfallstak täckta med papp eller plåt.

GATURUM

- Farstas gaturum präglas av ett skife i stadsbyggandet som hörde ihop med den ökade bilismen. Större vägar skiljdes ut som självständiga element med olika nivåer för gående, cyklande och bilister. Rumsligheten kring gatorna i bostadsområdena förstärktes genom sparad naturmark intill och gestaltade slänter med korsande broar och naturlika planteringar.
- Cirkulationsplatsen inom planområdet karaktäriseras av den omgivande grönskan och fondbyggnaderna inom Kv. Blidö 1 och Skarpö 1. Omgivande bebyggelse är indragen och växtligheten bildar en avskärmning mot trafikmiljön.

GRÖNYTOR

- Kvarlämnad naturmark mellan bostadskvarteren som gestaltades med en struktur av gångvägar och lekplatser.
- Inom bostadskvarteren lämnades naturmark kvar eller gestaltades med stora sammanhängande parkområden som formar välskötta bostadsgårdar enligt idén "hus i park".
- Landskapets påtagliga närvaro karaktäristiskt i stadsbilden där bebyggelsen är insprängd i naturen och skalan hålls nere under trädtoppsnivån.

FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR FÖRÄNDRING

UTVECKLA MED FÖRSTÅELSE OCH RESPEKT FÖR DET BEFINTLIGA

Farsta planerades på 1950-talet för att först och främst bli goda, moderna bostadsmiljöer med stort fokus på barnens bästa. Boendekvaliteter i befintliga byggnader och miljöer bör beaktas i hög utsträckning. De befintliga kvarterens och byggnadsgruppernas olika identitet bör värnas. Från kulturmiljösynpunkt är detta viktigt för att inte ursprungliga planeringstankar ska bli svårlästa. I Farsta gäller detta i särskilt hög grad för landskapet och vegetationen.

EKAR OCH LANDSKAP

Stora delar av Farstas bebyggelse är inplacerad i ett ekdominerat f.d. herrgårdsskapslandskap. Det stora antalet ekar särskiljer Farsta från övriga tunnelbanestäder. Ekarna i den mjukt kuperade topografin kan ses som stadsdelens främsta karaktärsdrag. Respekt för såväl individuella ekar som landskapet som helhet präglar 1950-talsplanerna och den befintliga bebyggelsen.

Det historiska eklandskapet utgör därför en mycket viktig planeringsförutsättning. Ny bebyggelse bör från kulturmiljösynpunkt planeras med en god helhetsverkan mellan byggnader och landskap som primär målsättning. Det är avgörande för anpassningen till kulturmiljön att visa stor följsamhet mot ekar, berg i dagen och andra karaktärsskapande element i landskapet. Ekarna bör prioriteras framför annan vegetation.

Överlag är eftersträvaransvärt att skapa god kontakt med grönskan. I den mån det är tekniskt möjligt bör man bejaka grönskan och skapa goda sammanhang med den, det styrde den ursprungliga planeringen och sett till kulturmiljön är det av överordnad betydelse att det fortsätter att vara en ledstjärna.

DEN FRIA RÖRLIGHETEN

Punkthusbebyggelsen i kvarteren Skarpö och Gränö är exempel på en utpräglad hus-i-park eller stad-i-park-planering. I denna miljö är gångstråken genom park- och naturmiljön av stor betydelse. De fria rörelsemöjligheterna till fots inom kvarteret och kopplingarna mot omgivningen är ett grundläggande element i denna planering. Beakta därför möjligheterna att röra sig igenom kvarteren, undvik att påverka befintliga gångstråk. Även i andra delar av utredningsområdet finns genomtänkta stråk, smit- och genvägar – de hör till den modernistiska ytterstadens grundläggande inslag – och dessa kvaliteter bör hörsammas i den mån det är möjligt.

URBANA TILLÄGG INOM EN GENOMTÄNKT HELHET

Stadsdelsgruppen Farsta kan till största delen räknas som en av de många idealstadsdelar som Stockholms stadsplanerare anlade under efterkrigstiden. Genom villabebyggelsen i Södertörns villastad var inte hela området jungfruligt och särskilt i närheten av planområdet är inte stadsbyggandet lika renodlat som på andra håll. Men som helhet är Farsta en genomtänkt, genomplanerad stadsdel som betraktades som komplett och färdig några år in på 1960-talet. Att förtäta en sådan miljö kan göras med mer av samma eller med bebyggelse som bryter mot de ursprungliga planeringsidealen.

Att skapa nya urbana stråk längs väl valda vägar kan ses som ett lämpligt sätt att förtäta och tillföra nya sammanhang utan att påverka den befintliga bebyggelsestrukturen långtgående.

Ny bebyggelse enligt en sådant ”boulevardideal” kan skilja sig till typologi, skala och materialverkan från befintliga byggnader men bäst resultat blir det sannolikt om bebyggelsen upplevs

landa naturligt i miljön. Den tillkommande bebyggelsen inom planområdet utgör endast en liten del av den stora 1950- och 60-talshelheten. Det bedöms därför, från kulturmiljösynpunkt vara en framgångsfaktor att nya byggnader och gårdsmiljöer har tydliga beröringspunkter med den befintliga bebyggelsekaraktären.

I den urbana föresats som finns i planarbetet är det, sett till den historiska läsbarheten, lämpligt att nya byggnader i strategiska och relevanta lägen förses med lokaler i bottenvåningen. På så vis blir det tydligt att bebyggelsen längs Magelungsvägen är en addition och komplement till Farstas ursprungliga bebyggelsestruktur.

SAMTIDA PARKERINGSLÖSNINGAR

Farsta planerades för bilsamhället men det hade här ännu inte nått sin fulla omfattning. Bortsett från i centrum är parkeringsytorna inte väldiga och gatorna är inte lika breda som under 1960-talet. Samtidigt innebar anläggandet av parkeringsplatserna och friliggande garagelängor ändå betydande ingrepp i eklandskapet. I en ny årsring som kilas in bör bilarna ha en mer undanskymd roll.

I ny bebyggelse är det av stor vikt att parkeringen planeras på ett medvetet sätt med ett minimalt ianspråktagande av naturmark. Samtidens lösningar med underjordiska garage och underbyggda gårdar har ingen hävd i Farsta. Trots att dagens parkeringslösningar kan innebära konflikter i mötet med naturmark och hus-i-park-karaktären är det dessa som bör övervägas i första hand. Parkeringsanläggningarna bör anpassas för att så omärkbart som möjligt fogas in i natur- och parklandskapet. Abrupta möten med grönytor bör undvikas.

MÅTTLIG SKALA OCH BUFFERTAR

Inom plan- och utredningsområdet är den verkligt storskaliga bebyggelse som finns representerad i delar av Farsta inte påtagligt närvarande. Skivhuset i kv Blidö som markerar grannskapets centrum utgör den enda stegringen av skalan, förstärkt av byggnadens placering i en sluttning ovan trafikmiljön. Skivhuset bör i egenskap av centrummarkör vara fortsatt tongivande sett till byggnadshöjd och volym.

I den modernistiska planeringen kunde möten mellan höga flerbostadshus och småhus vara relativt abrupta även om sparad grönska gav ett respektavstånd som hjälpte till att avdramatisera. I utredningsområdet finns denna typ av möte vid Ekshäradsgatan (söder om Hagforsgatan). Om ny bebyggelse tillkommer på flerbostadssidan av gatan och då närmare gatan kan inte grönskan fylla samma funktion. Angreppssättet kan då vara att skapa en mjukare övergång mellan småhus- och flerbostadshusbebyggelsen genom att hålla ner skalan på tillkommande byggnader. Att bibehålla så mycket grönska som möjligt längs gatan är också angeläget för att behålla relationerna mellan befintliga flerfamiljshus och småhus.

Vid kv. Runmarö kommer nya möten mellan småhus och flerbostadshus att skapas. Här är det angeläget att radhusområdet kan behålla mycket av sin gröna inramning och den krans av ekar och andra lövträd som ringar in och ”skyddar” området mot Magelungsvägen. Respektavståndet eller bufferten bör utformas för att så långt möjligt maximera den grönklassade radhusbebyggelsens effektfulla inbäddning i Farstalandskapet.

MATERIAL OCH UTTRYCK

Då ny bebyggelse kommer att utgöra ett koncentrerat tillägg i en vidsträckt befintlig helhet är det angeläget att de tillkommande byggnaderna i någon mån samordnas. Gemensamma drag skapar en tydlig och sammanhållen årsring och i förlängningen att överskådligt och lättorienterat stadslandskap. Varierande förutsättningar i olika lägen gör sannolikt att samordningen inte kan drivas långt.

Befintlig bebyggelse inom utredningsområdet har i stora delar ändrat fasadkaraktär. Tilläggsisoleringar har medfört nya, enklare fasadmaterial och en annan färgskala än den ursprungliga. Ny bebyggelse bör inte i för hög grad inspireras av och anpassas till dessa fasader då det är möjligt att fortsatta ändringar kommer att göras i framtiden.

För att åstadkomma en god helhetsverkan i stadsdelen är den befintliga ljusa färgskalan i Farstas fasader en god utgångspunkt. På samma sätt är Farstas arv med en inte särskilt försiktig arkitektur intressant att inspireras av. Särskilt i SKB:s område i kv. Blidö var 1950-talsarkitekturen i framkant när den uppfördes.

ANPASSAD TRAFIKMILJÖ

Cirkulationsplatsen har genom sina mått och de öppna rummen runt om något storslaget över sig. En ny trafiklösning och platsbildning bör i någon form axla detta arv.

Modernismens gröna, ofta trädkantade gatumiljöer bör beaktas även om det här finns en mer urban föresats i planeringen.

KÄLLFÖRTECKNING

TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR

LITTERATUR

Söderström, Göran (red), Stockholm utanför tullarna; nittiosju stadsdelar i ytterstaden. Stockholm 2003

PUBLIKATIONER

Farsta Strand : information till Dig som äger ett kulturhistoriskt värdefullt hus i ytterstaden. - Stockholm : Stockholms stadsmuseum. Kulturmiljöenheten, 2009. - 6 s. : ill. - (Ett faktablad från Stockholms stadsmuseum), hämtad från Digitala Stadsmuseet, 2022-11-25

Farsta : information till Dig som äger ett kulturhistoriskt värdefullt hus i ytterstaden. - Stockholm : Stockholms stadsmuseum. Kulturmiljöenheten, 2009. - 6 s. : ill. - (Ett faktablad från Stockholms stadsmuseum), hämtad från Digitala Stadsmuseet, 2022-11-25

Dunér, Fredrik, Cirkulationsplatser – estetik och design, Examensarbete 30hp, Landskapsarkitekturprogrammet, 2008, <https://stud.epsilon.slu.se/12647/>, hämtad 2022-11-25

ARTIKLAR

Farsta : området växte fram i takt med tunnelbanan / Text: Klas Lundkvist. - ARTIKEL, INGÅR I: Blick : Stockholm då och nu ; 6. - 2012. - S. [130]-135 : ill., hämtad från Digitala Stadsmuseet, 2022-11-25

Engkvist, Olle, Farsta centrum, Arkitektur 1961 nr 3

Backström, Sven, Reinius Leif, Torget och byggnaderna i Farsta centrum, Arkitektur 1961 nr 3

Olsson, Per-Olof, Acceptera Farsta?, Arkitektur 1961 nr 3

Farsta förr och nu, Farsta hembygdsförening, <https://farsta-hembygd.se/#Om-Farsta>, hämtad 2022-11-25

OTRYCKTA KÄLLOR

Startpromemoria för planläggning inom del av Farsta 2:1 vid Farstarondellen i Farsta Strand (cirka 300 bostäder), Dnr 2021-07612, 2021-11-11

BEBYGGELSEREGISTERET

Miljöbeskrivningar, hämtade 2022-11-25

- Stockholm kn, FARSTA STRAND, Stockholm

- Stockholm kn, FARSTA, Stockholm

Anläggningar, hämtade 2022-11-25

- Stockholm kn, ARNÖ 2 FARSTA GYMNASIUM

- Stockholm kn, FARSTA 2:1 FARSTA SIM- OCH IDROTTHALL

- Stockholm kn, FARÖ 1

- Stockholm kn, INGARÖ 2 M.FL.

- Stockholm kn, JÄLLÖ 2 M.FL.

- Stockholm kn, RISSELO 2

- Stockholm kn, RUNMARÖ 6 M.FL.

ARKIV

BYGGLOVRITNINGAR

Stadsbyggnadsnämndens arkiv, Bygg- och plantjänsten, <https://etjanst.stockholm.se/Byggochplantjansten/arenden>

STADSPLANER

Stadsbyggnadsnämndens arkiv, Bygg- och plantjänsten, <https://etjanst.stockholm.se/Byggochplantjansten/arenden>

Stockholms stadsarkiv, Kommunfullmäktigetrycket 1863-2009

- Utlåtande nr 188 år 1955 - Förslag till generalplan för Farsta och Södertörns villastad, delar av Hökarängen och Fagersjö samt stadsdelarna Farsta och Farstanäset.

HISTORISKA KARTOR OCH BILDER

KARTOR

Lantmäteriet, Min karta, <https://minkarta.lantmateriet.se/>

Stockholms stadsmuseum, klassificeringskarta, http://kartor.stockholm.se/bios/dpwebmap/cust_sth/kul/klassificering/

dpWebbmap, https://kartor3.stockholm.se/bios/dpwebmap/cust_sth/sbk/sthlm_sse/DPWebMap.html?

BILDER

Digitala stadsmuseet, <https://digitalastadsmuseet.stockholm.se/fotoweb/>

Digitalt museum, <https://digitaltmuseum.se/>

Farsta hembygdsförening

Stockholmskällan

Tyréns Sverige AB

Tel: 010 452 20 00
www.tyrens.se

Säte Stockholm
Org.Nr: 556194-7986



TYRÉNS